

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

**ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Ιαματικός τουρισμός: Διερεύνηση της εικόνας και της απήχησης επισκεπτών στα
λουτρά Σμοκόβου.**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΙΧΑΗΛ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

Καθηγητής «Μεθοδολογία και Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης», ΤΟΕ

ΑΘΗΝΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΣΙΟΓΚΑ

ΒΟΛΟΣ, 2020

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε από εμένα την ίδια, αντιπροσωπεύει τις προσωπικές μου απόψεις και παρακάτω αναγράφονται όλες οι πηγές από τις οποίες έγινε χρήση δεδομένων, ιδεών, φράσεων ή/και μοναδικών λέξεων, είτε όπως ήταν στο κείμενο αυτούσια, είτε σε περίληψη, είτε παραφρασμένα, είτε μέρος αυτών.

Οκτώβρης 2020

Αθηνά Τσιόγκα

Περίληψη

Ιαματικός τουρισμός: Διερεύνηση της εικόνας και της απήχησης επισκεπτών στα λουτρά Σμοκόβου.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να σκιαγραφήσει τα δημογραφικά στοιχεία των επισκεπτών που επιλέγουν τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία, να διερευνήσει τους λόγους για τους οποίους τα επισκέπτονται καθώς και να καταγράψει το βαθμό ικανοποίησης που λαμβάνουν από την επίσκεψή τους. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα λουτρά Σμοκόβου το τελευταίο τρίμηνο του 2019 (28 Σεπτεμβρίου-30 Δεκεμβρίου) με τη χρήση ερωτηματολογίων, τα οποία συμπλήρωσαν οι επισκέπτες μετά τη λουτροθεραπεία. Από την ανάλυση των ερωτηματολογίων προέκυψε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος ήταν επισκέπτες 45-60 ετών, έγγαμοι, με ανώτερη εκπαίδευση, ιδιωτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι που ανήκουν στη μεσαία εισοδηματική τάξη. Ο κύριος λόγος που επηρεάζει τους λουόμενους στο να επισκεφτούν τα λουτρά Σμοκόβου είναι η χαλάρωση και ο βαθμός ικανοποίησής τους προέρχεται από την εξυπηρέτηση του προσωπικού και από την ποιότητα του ιαματικού νερού. Προκειμένου τα λουτρά Σμοκόβου να εξελιχθούν και να έχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των ελληνικών, κυρίως, λουτροπόλεων θα πρέπει να επαναπροσδιορίσουν το brand name της επιχείρησης ώστε να προσελκύουν επισκέπτες τόσο για ιαματικό τουρισμό όσο και για τουρισμό ευεξίας, να ανακαινίσουν τις υπάρχουσες υποδομές και να εμπλουτίσουν τις παρεχόμενες υπηρεσίες.

Λέξεις Κλειδιά

Τουρισμός, ιαματικός τουρισμός, ιαματικές πηγές, κίνητρα επίσκεψης, ικανοποίηση πελατών

Abstract**Thermal tourism: Investigation of the image and the impact of visitors to the baths of Smokovo.**

The purpose of this study is to outline the demographics of visitors who choose Smokovo baths for their bath therapy. Furthermore, to investigate the reasons why they visit them and to record the degree of satisfaction from their visit. The research was conducted in the baths of Smokovo in the last quarter of 2019 (September 28-December 30) using questionnaires, which were completed by visitors after their bath therapy. The analysis of the three hundred (300) questionnaires showed that the largest percentage of visitors were between the ages of 45-60, married, with a higher education, private and civil servants that are of middle income class. The main reason that influences bathers to visit the baths of Smokovo is the relaxation and the degree of satisfaction that comes from the service of the staff and the quality of the thermal water. In order Smokovo baths to evolve and have a competitive advantage over the greek, mainly, spa towns, they will have to redefine the company's brand name in order to attract visitors for both thermal and wellness tourism, to renovate the existing infrastructure and to enrich the services provided.

Keywords

Tourism, thermal tourism, thermal springs, incentives to visit, customer satisfaction

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη.....	2
Abstract.....	3
Πίνακας Περιεχομένων.....	4
Κατάλογος Πινάκων/Γραφημάτων.....	5
Κατάλογος Εικόνων.....	6
Εισαγωγή.....	7
Κεφάλαιο 1. Τουρισμός και εναλλακτικές μορφές τουρισμού	
1.1.Εννοιολογική προσέγγιση του τουρισμού.....	10
1.2.Ειδικές και Εναλλακτικές μορφές τουρισμού.....	13
Κεφάλαιο 2. Τουρισμός υγείας-Ιαματικός τουρισμός	
2.1. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί.....	18
2.2. Ιστορική αναδρομή.....	25
2.3. Κατηγορίες ιαματικών πηγών.....	29
2.4. Χρήσεις των ιαματικών πηγών.....	32
2.5. Οι ιαματικές πηγές στην Ελλάδα.....	33
2.6. Οι ιαματικές πηγές στην Ευρώπη.....	49
Κεφάλαιο 3. Βιβλιογραφική ανασκόπηση	
3.1. Λόγοι-κίνητρα για ιαματικό τουρισμό.....	57
3.2. Προφίλ ιαματικών τουριστών.....	59
3.3. Ικανοποίηση από τις προσφερόμενες υπηρεσίες του ιαματικού τουρισμού..	62
Κεφάλαιο 4. Μεθοδολογία έρευνας	
4.1. Είδη ερευνών.....	66
4.2. Ερευνητικοί στόχοι και ερωτήματα.....	66
4.3. Προσδιορισμός πληθυσμού και δείγματος.....	67
4.4. Μέθοδος δειγματοληψίας.....	67
4.5. Σχεδιασμός ερωτηματολογίου.....	68
4.6. Μέθοδοι ανάλυσης πληροφοριών.....	70
4.7. Περιορισμοί.....	70
Κεφάλαιο 5. Ιαματικά λουτρά Σμοκόβου	
5.1 Ιστορική αναδρομή.....	72
5.2 Ανάλυση υφιστάμενης κατάστασης.....	75
Κεφάλαιο 6. Αποτελέσματα έρευνας	
6.1. Αποτελέσματα περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης.....	82
6.2. Προτιμήσεις επισκεπτών με βάση τα δημογραφικά χαρακτηριστικά.....	94
6.3. Εντοπισμός κινήτρων των επισκεπτών.....	98
6.4. Προσδιορισμός του βαθμού ικανοποίησης των επισκεπτών.....	99
Κεφάλαιο 7. Συμπεράσματα-Προτάσεις.....	106
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	110
Παράρτημα 1: Σύνολο εισιτηρίων ανά Περιφέρεια.....	118
Παράρτημα 2: Ερωτηματολόγιο έρευνας.....	119
Παράρτημα 3: Πίνακες ελέγχου κανονικότητας.....	123

Κατάλογος Πινάκων/Γραφημάτων

Πίνακας 1.1: Διαφορές «σκληρών» έναντι ήπιων μορφών τουρισμού.....	14
Πίνακας 3.1. Γεωγραφική κατανομή ιαματικών πηγών ανά περιφέρεια.....	34
Πίνακας 3.2. Γεωγραφική κατανομή ιαματικών πηγών ανά περιφέρεια.....	35
Πίνακας 5.1. Έσοδα Υδροθεραπευτηρίου και Ξενοδοχείων λουτρών Σμοκόβου.....	79
Πίνακας 6.2. Λόγοι επίσκεψης στα λουτρά Σμοκόβου.....	81
Πίνακας 6.2. Παράγοντες που επηρέασαν στην επιλογή των λουτρών Σμοκόβου....	85
Πίνακας 6.3. Ιαματικά λουτρά που άρεσαν περισσότερο στους επισκέπτες.....	86
Πίνακας 6.4. Βαθμός ικανοποίησης επισκεπτών.....	87
Πίνακας 6.5. Τόπος μόνιμης κατοικίας επισκεπτών.....	89
Πίνακας 6.6. Αξιοπιστία μεταβλητών του δείγματος για τις ερωτήσεις 1,6 και 11....	93
Πίνακας 6.7. Συσχέτιση κινήτρων επίσκεψης με δημογραφικά στοιχεία.....	96
Πίνακας 6.8. Συσχέτιση διαστήματος παραμονής με δημογραφικά στοιχεία.....	96
Πίνακας 6.9. Συσχέτιση συχνότητας επίσκεψης με δημογραφικά στοιχεία.....	96
Πίνακας 6.10. Συσχέτιση παραγόντων επίσκεψης με δημογραφικά στοιχεία.....	97
Πίνακας 6.11. Συσχετίσεις κινήτρων επίσκεψης.....	98
Πίνακας 6.12. Συσχετίσεις κινήτρων επίσκεψης με συχνότητα επίσκεψης.....	98
Πίνακας 6.13. Συσχέτιση βαθμού ικανοποίησης με δημογραφικά στοιχεία.....	99
Πίνακας 6.14. Συσχέτιση βαθμού ικανοποίησης με κίνητρα επίσκεψης.....	100
Πίνακας 6.15. Συσχέτιση βαθμού ικανοποίησης με συχνότητα επίσκεψης.....	100
Πίνακας 6.16. Τελικές ανεξάρτητες μεταβλητές.....	101
Πίνακας 6.17. Ερμηνεία της συνολικής διακύμανσης μέσω της ανάλυσης των κύριων συνιστωσών.....	102
Πίνακας 6.18. Δημιουργία των υπερ-μεταβλητών.....	102
Πίνακας 6.19. Οι υπερ-μεταβλητές της παραγοντικής ανάλυσης.....	103
Γράφημα 3.1. Εισπράξεις τουρισμού υγείας ανά τρίμηνο.....	46
Γράφημα 3.2. Αριθμός εισιτηρίων όλων των λουτρικών μονάδων ανά έτος.....	47
Γράφημα 6.1. Αριθμός επισκεπτών.....	82
Γράφημα 6.2. Διάρκεια παραμονής στα λουτρά Σμοκόβου.....	82
Γράφημα 6.3. Δραστηριότητες κατά την επίσκεψη στα λουτρά Σμοκόβου.....	83
Γράφημα 6.4. Πρόθεση σύστασης λουτρών Σμοκόβου σε άλλα άτομα.....	85
Γράφημα 6.5. Συχνότητα επίσκεψης για λουτροθεραπεία.....	88
Γράφημα 6.6. Φύλο επισκεπτών.....	90
Γράφημα 6.7. Ηλικιακές ομάδες επισκεπτών.....	91
Γράφημα 6.8. Οικογενειακή κατάσταση επισκεπτών.....	91
Γράφημα 6.9. Επίπεδο εκπαίδευσης επισκεπτών.....	92
Γράφημα 6.10. Κύρια απασχόληση επισκεπτών.....	92
Γράφημα 6.11. Μηνιαίο καθαρό εισόδημα επισκεπτών.....	93

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 2.1: Λουτήρας στο ανάκτορο του Νέστορα στην Πύλο το 13 ^ο αιώνα π.Χ.....	25
Εικόνα 2.2: Χώροι λουτρού.....	27
Εικόνα 3.1. Χάρτης με τους 70 Αναγνωρισμένους Ιαματικούς Φυσικούς Πόρους.....	36
Εικόνα 3.2. Παραλία λουτρά Αιδηψού.....	43
Εικόνα 3.3. Υδροθεραπευτήριο ΕΟΤ, λουτρά Αιδηψού.....	43
Εικόνα 3.4. Σύγχρονο υδροθεραπευτήριο LOUTRAKI THERMAL SPA.....	43
Εικόνα 3.5. Ιαματικά λουτρά Μεθάνων.....	43
Εικόνα 3.6. Ιαματικά λουτρά Κονιαβίτη στα Καμένα Βούρλα.....	43
Εικόνα 3.7. Mitsis Galini Wellness Spa & Resort στα Καμένα Βούρλα.....	43
Εικόνα 3.8. Ιαματικά λουτρά Πόζαρ Αριδαίας.....	44
Εικόνα 3.9. Ιαματικά λουτρά Πόζαρ Αριδαίας.....	44
Εικόνα 3.10. Ιαματικά λουτρά Ικαρίας.....	44
Εικόνα 3.11. Ιαματικά λουτρά Αγκίστρου Σερρών.....	44
Εικόνα 3.12. Source des Célestins.....	51
Εικόνα 3.13. Center Thermal de Domes.....	51
Εικόνα 3.14. The old bath house of Spa, Belgium.....	53
Εικόνα 3.15. The new thermal centre of Thermes de Spa.....	53
Εικόνα 3.16. Hotel Nuove Terme, χτίστηκε κατά μήκος του κτιρίου spa το 1870.....	54
Εικόνα 3.17. Πηγή Bollente.....	54
Εικόνα 3.18. Πηγή Colonande στο Carlovy Vary.....	56
Εικόνα 3.19. Πηγή της λουτρόπολης Mariánské Lázně.....	56
Εικόνα 5.1. Υδροθεραπευτήριο.....	72
Εικόνα 5.2. Ξενοδοχείο «Τα Τέμπη».....	72
Εικόνα 5.3: Τοποθεσία λουτρών Σμοκόβου στον ελληνικό χάρτη.....	74
Εικόνα 5.4: Πινακίδα έξω από τα λουτρά Σμοκόβου.....	75
Εικόνες 5.5, 5.6: Πλατεία λουτρών Σμοκόβου.....	77
Εικόνα 5.7: Δίκτυο μονοπατιών.....	78

Εισαγωγή

Ο τουρισμός, με ισχυρή δυναμική μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αποτελεί ένα κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο με μεγέθη που συνεχώς αυξάνονται και έχουν ως κύριο αποτέλεσμα τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων, την αύξηση του ελεύθερου χρόνου και την ανάπτυξη των μεταφορικών μέσων. Με το πέρασμα των χρόνων, ο τουρισμός συνεχώς διαφοροποιείται καθώς σχετίζεται άμεσα με την οικονομική ανάπτυξη, τον εκσυγχρονισμό των τεχνολογιών και τα κοινωνικοπολιτισμικά πρότυπα. Η Ελλάδα συμπεριλαμβάνεται μέσα στους δημοφιλέστερους τουριστικούς προορισμούς τόσο της Μεσογείου όσο και παγκοσμίως. Ο τουρισμός αποτελεί έναν πολύ δυναμικό παραγωγικό τομέα για την οικονομία της χώρας μας και συμβάλει στη διαμόρφωση της κοινωνικής και οικονομικής δομής των τουριστικών περιοχών της. Από τη δεκαετία του '50 και έπειτα, οι τουριστικές αφίξεις παρουσίασαν κατακόρυφη και σταθερή αύξηση και αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο τουρισμός να αποτελέσει μια βάση της εθνικής μας οικονομίας (Πολύζος και Σαράτσης, 2013).

Τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένο το μοντέλο «Ήλιος, Άμμος, Θάλασσα», εστιάζοντας κυρίως στον παραθαλάσσιο τουρισμό. Όμως, ολοένα και περισσότεροι υποστηρίζουν πως το παραπάνω τρίπτυχο, ως μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης, είναι ξεπερασμένο και μη βιώσιμο (Σπιλάνης, 2000). Ως εκ τούτου, η υιοθέτηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού κρίνεται αναγκαία μιας και τα χαρακτηριστικά τους διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από αυτά του συμβατικού (μαζικού) τουρισμού. Ο ιαματικός τουρισμός, ο οποίος εντάσσεται μέσα στα πλαίσια του τουρισμού υγείας, αποτελεί μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού. Η Ελλάδα διαθέτει πλήθος ιαματικών πηγών και οι θεραπευτικές ιδιότητες του νερού ήταν γνωστές από την αρχαιότητα (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011).

Τα λουτρά Σμοκόβου έγιναν γνωστά από το 1662, με τα ιαματικά τους νερά να αναδύονται από πέντε (5) φυσικές θειούχες αλκαλικές πηγές (Παπαδημητρίου, 1965). Η εργασία που ακολουθεί αποτελεί μια προσπάθεια σκιαγράφησης του προφίλ των τουριστών που επιλέγουν να κάνουν ιαματικό τουρισμό στα λουτρά Σμοκόβου, διερεύνησης των κινήτρων που τους ωθούν στο να τα επιλέξουν και καταγραφής του βαθμού ικανοποίησης που λαμβάνουν από την επίσκεψή τους. Για την επίτευξη των παραπάνω, διεξήχθη επιτόπια έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίων, τα οποία

συμπληρώθηκαν από τους επισκέπτες των λουτρών Σμοκόβου. Προτού φτάσουμε όμως στην πρωτογενή έρευνα, η ερευνήτρια με τη βοήθεια δευτερογενών πηγών κατέγραψε την εξέλιξη των ορισμών του τουρισμού, των εναλλακτικών μορφών τουρισμού καθώς και του ιαματικού τουρισμού. Ακόμη, έγινε εντοπισμός των κύριων δημογραφικών στοιχείων και των κινήτρων των τουριστών που επισκέπτονται ιαματικά λουτρά και προορισμούς ευεξίας καθώς και της ικανοποίησης που λαμβάνουν από αυτά.

Το θέμα αυτό επελέγη εξαιτίας του ενδιαφέροντος της ερευνήτριας για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και ιδιαίτερα για τις μορφές που σχετίζονται με τη βελτίωση της υγείας και της ευεξίας των ατόμων. Τα λουτρά Σμοκόβου αν και βρίσκονται χρόνια στο χώρο παροχής ιαματικών υπηρεσιών δεν έχουν λάβει την αναγνώριση που τους αξίζει. Πολλά άτομα έχουν συνδέσει τις λουτροθεραπείες με την ίαση προβλημάτων υγείας, όμως αυτή η αντίληψη έχει αρχίσει να «ξεθωριάζει» καθώς ολοένα και περισσότεροι επισκέπτονται τα λουτρά για χαλάρωση και αντιμετώπιση του άγχους. Γεωγραφικά, η περιοχή των λουτρών Σμοκόβου αποτελεί ένα εξαιρετικό μέρος για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού και πρωτίστως ιαματικού τουρισμού και τουρισμού ευεξίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο της διπλωματικής εργασίας, παρατίθενται οι ορισμοί του τουρισμού όπως εξελίχθηκαν κατά τη διάρκεια των χρόνων, γίνεται μια μικρή αναφορά στο μαζικό τουρισμό ενώ επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και αναφέρονται συνοπτικά οι πιο διαδεδομένες μορφές του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο διατυπώνονται οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί του τουρισμού υγείας, του ιαματικού/θερμαλιστικού τουρισμού, του τουρισμού ευεξία-ομορφιάς-spa και του ιατρικού τουρισμού. Στη συνέχεια πραγματοποιείται ιστορική ανασκόπηση του ιαματικού τουρισμού, διακρίνονται οι κατηγορίες των ιαματικών πηγών ανάλογα με τη θερμοκρασία, τη σύσταση κ.ά. ενώ παρουσιάζονται και οι μορφές υδροθεραπείας με τη χρήση ιαματικών νερών.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι 70 αναγνωρισμένες ιαματικές πηγές της Ελλάδας και αναλύονται συνοπτικά πέντε (5) από τους πιο φημισμένους ιαματικούς προορισμούς στη χώρα μας. Έπειτα, γίνεται μια παρουσίαση των ιαματικών πηγών στον ευρωπαϊκό χώρο και αναλύονται τέσσερις (4) λουτροπόλεις με ξακουστή και πανάρχαια ιστορία. Στη συνέχεια γίνεται προσπάθεια διατύπωσης των κινήτρων για

ιαματικό τουρισμό, του προφίλ των λουόμενων και της ικανοποίησης που λαμβάνουν από τις προσφερόμενες ιαματικές υπηρεσίες μέσα από παλιές έρευνες.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναφέρονται θεωρητικά τα είδη έρευνας, αποτυπώνονται οι ερευνητικοί στόχοι και τα ερωτήματα της παρούσας εργασίας, προσδιορίζεται ο πληθυσμός και το δείγμα, η μέθοδος πραγματοποίησης της δειγματοληψίας, η δομή του ερωτηματολογίου, οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση και τη διεξαγωγή των αποτελεσμάτων και τέλος, γίνεται αναφορά των περιορισμών της έρευνας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αποτυπώνεται η ιστορική αναδρομή των λουτρών Σμοκόβου και γίνεται μια λεπτομερής καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασής τους.

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας, με την περιγραφική ανάλυση του δείγματος, τον εντοπισμό των συσχετίσεων μεταξύ των μεταβλητών καθώς και της παραγοντικής ανάλυσης. Όλα τα παραπάνω πραγματοποιήθηκαν με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS 22 (Statistical Package for Social Sciences).

Στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο γίνεται μια ανακεφαλαίωση των σημαντικότερων αποτελεσμάτων που προέκυψαν από την εργασία ενώ ολοκληρώνεται με τις προτάσεις για την ανάπτυξη και εξέλιξη του θερμαλιστικού τουρισμού στα λουτρά Σμοκόβου.

Κεφάλαιο 1. Τουρισμός και εναλλακτικές μορφές τουρισμού

1.1. Εννοιολογική προσέγγιση του τουρισμού

Ο τουρισμός είναι ένα σύνθετο και πολύπλευρο κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο με ποικίλες διαστάσεις καθώς δεν αποτελεί από μόνος του έναν τομέα αλλά μια πολυτομεακή οικονομική δραστηριότητα, η οποία απαιτεί τη συμβολή οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και περιβαλλοντικών δεδομένων (Doswell, 2011). Η εννοιολογική προσέγγιση του τουρισμού δε στερείται από απαντήσεις μιας και οι ορισμοί του είναι αποτέλεσμα συζητήσεων που εκτείνονται πάνω από 60 χρόνια και δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση νέο φαινόμενο (Smith, 1988, Jeffries, 2011). Παρ' όλα αυτά, ο ορισμός του τουρισμού παρουσιάζει σοβαρές δυσκολίες για τους ερευνητές εξαιτίας του άυλου και περίπλοκου χαρακτήρα του (Lickorish & Jenkins, 2004).

Ο τουρισμός σύμφωνα με το λεξικό, είναι η θεωρία και η πράξη του να περιηγείσαι και να ταξιδεύεις για ευχαρίστηση (Leiper, 1979). Από την περίοδο του Μεσαίωνα οι σημαντικότερες μετακινήσεις γίνονται είτε λόγω πολέμων είτε για θρησκευτικούς σκοπούς, μιας και τα πρώτα ταξίδια προορίζονταν για προσκύνημα. Αργότερα, με την ανάπτυξη των λουτρών οι άνθρωποι άρχισαν να ταξιδεύουν για λόγους υγείας και από την περίοδο του Διαφωτισμού και έπειτα για την εξερεύνηση διάφορων πολιτισμών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το διάσημο Grand Tour. Το Grand Tour ή αλλιώς Μεγάλη Περιήγηση ονομάστηκαν τα ταξίδια των νέων Βρετανών την περίοδο 1550-1850, οι οποίοι ήλπιζαν να σταδιοδρομήσουν ως διοικητικοί υπάλληλοι, δικηγόροι ή στρατιωτικοί (Lickorish & Jenkins, 2004). Προκειμένου να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους ξεκινούσαν μια τριετής Μεγάλη Περιοδεία στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, επιστρέφοντας στην πατρίδα τους μόνο μετά την ολοκλήρωση της πολιτιστικής τους εκπαίδευσης (Theobald, 2012). Συνεπώς, η λέξη τουρισμός αναδείχθηκε αργά στην εποχή της Μεγάλης Περιοδείας. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η έννοια του ταξιδιού διευρύνεται και πλέον γίνεται λόγος για «ταξίδι αναψυχής» (Lickorish & Jenkins, 2004).

Η λέξη τουρισμός προέρχεται από την ελληνική λέξη γυρίζω (tourner) και το λατινικό ρήμα tornare αλλά και από τις γαλλικές λέξεις tour, tourisme και tournoi και αργότερα υιοθετήθηκαν από την αγγλική και από τις υπόλοιπες χώρες του κόσμου. Η κατάληξη -ism (tourism) ορίζεται ως μια «ενέργεια ή διαδικασία» ενώ η κατάληξη -ist (tourist) υποδηλώνει έναν που εκτελεί μια δεδομένη ενέργεια. Όταν η λέξη περιοδεία

και οι καταλήξεις *-ism* και *-ist* συνδυάζονται, προκύπτει αυτόματα η δράση της κίνησης γύρω από έναν κύκλο. Μπορούμε να πούμε ότι ένας κύκλος αντιπροσωπεύει ένα σημείο εκκίνησης, το οποίο τελικά επιστρέφει πίσω στην αρχική του θέση. Ως εκ τούτου, σαν κύκλος, η περιοδεία αντιπροσωπεύει ένα ταξίδι μετ' επιστροφής (Theobald, 2012).

Η επακριβής οριοθέτηση του τουρισμού δεν έχει καταστεί δυνατή έως σήμερα λόγω του ότι η πολυπλοκότητα αλλά και η συσχέτιση του κλάδου με τομείς όπως η οικονομία, η κοινωνιολογία, η πολιτισμική ανθρωπολογία, η γεωγραφία και άλλοι (Theobald, 2012), δεν έχουν οδηγήσει σε έναν κοινό αποδεκτό ορισμό απ' όλους. Η πρώτη προσπάθεια να δοθεί ο ορισμός έγινε το 1942 από τους καθηγητές Hunziker και Kraft, οι οποίοι ορίζουν τον τουρισμό ως «το σύνολο των φαινομένων και των σχέσεων που προκύπτουν από την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού και την παραμονή των ανθρώπων εκτός του τόπου μόνιμης κατοικίας τους, αρκεί η παραμονή και το ταξίδι να μη δημιουργούν κίνητρα για μόνιμη εγκατάσταση ή επικερδής δραστηριότητα» (Pomeanu & Teodosiu, 2012).

Ο Jafari (1977) προτείνει έναν αρκετά διαφορετικό ορισμό όσον αφορά στο περιεχόμενο και τον σκοπό του τουρισμού. Ορίζει τον τουρισμό ως «τη μελέτη του ανθρώπου μακριά από το σύνηθες περιβάλλον του, τη βιομηχανία που ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ανθρώπων και τις επιπτώσεις που έχει τόσο ο άνθρωπος όσο και η βιομηχανία στο κοινωνικό-πολιτιστικό, οικονομικό και φυσικό περιβάλλον του τόπου όπου τους φιλοξενεί» (Smith, 1988).

Επιπλέον, οι Mathieson και Wall (1982) συμπεραίνουν ότι «ο τουρισμός είναι η προσωρινή μετακίνηση ανθρώπων σε προορισμούς εκτός του μόνιμου τόπου κατοικίας και εργασίας τους, οι δραστηριότητες που ασχολούνται κατά τη διάρκεια της παραμονής τους σε αυτούς τους προορισμούς και οι εγκαταστάσεις που δημιουργήθηκαν για να καλύψουν στις ανάγκες τους (Theobald, 2012).

Ο Leiper (1979) εντοπίζει τρεις προσεγγίσεις στον καθορισμό του τουρισμού. Αυτές οι προσεγγίσεις ονομάζονται οικονομικές, τεχνικές και ολιστικές. Οι οικονομικοί ορισμοί θεωρούν τον τουρισμό τόσο ως επιχειρηματικό όσο και ως βιομηχανικό τομέα. Συνεπώς, ο τουρισμός μπορεί να οριστεί ως η επιστήμη, η τέχνη και η επιχείρηση της προσέλκυσης και της μεταφοράς επισκεπτών, την υποδοχή τους και την ευγενική εξυπηρέτηση των αναγκών τους. Οι οικονομικές προσεγγίσεις μπορούν άνετα να

επικριθούν διότι δε δηλώνουν ρητά τίποτα για τον τουρίστα που είναι αναμφισβήτητα το επίκεντρο του θέματος, αλλά ούτε αναγνωρίζουν χωρικά ή χρονικά στοιχεία. Στη συνέχεια, οι τεχνικοί ορισμοί προσδιορίζουν τους τουρίστες/εκδρομείς προκειμένου να παράσχουν μια κοινή βάση για τη συλλογή δεδομένων όπως ο σκοπός του ταξιδιού, η διάρκεια καθώς και η απόσταση που διανύθηκε. Τέλος, οι ολιστικοί ορισμοί επιχειρούν να συμπεριλάβουν ολόκληρη την ουσία του θέματος (Leiper, 1979).

Ένας από τους πιο ευρέως αποδεκτά ορισμούς είναι του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού όπου «ο τουρισμός περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ατόμων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε μέρη εκτός του σύνηθες περιβάλλοντός τους, για όχι περισσότερο από ένα συνεχόμενο έτος, για λόγους αναψυχής, άσκησης επαγγελματικών δραστηριοτήτων, προσκυνήματος κ.τ.λ.» (Frechtling, 2011).

Ο Δημήτρης Λαγός (2005), λαμβάνοντας υπόψη κοινά στοιχεία των διάφορων ορισμών ανά τα χρόνια, ορίζει τον σύγχρονο τουρισμό ως «ένα πολυπρισματικό οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο συμβαίνει όταν τα άτομα αλλάζουν φυσικό περιβάλλον και ρυθμούς ζωής που τους ικανοποιούν ψυχοσωματικές ανάγκες και πνευματικές περιέργειες, μέσα από πρόσκαιρη μετακίνηση σε ξένο γεωγραφικό χώρο και παραμονή τους σ' αυτόν για χρονικό διάστημα μέχρι ένα έτος, όπου αναπτύσσονται συγκεκριμένες δραστηριότητες αναψυχής, διακοπών, επιχειρηματικές, θρησκευτικές κ.λπ.» (Λαγός, 2005).

Αυτοί και πολλοί άλλοι ορισμοί προσπαθούν να καθορίσουν την έννοια και τους στόχους του τουρισμού από διάφορες προοπτικές (Smith, 1988). Οι ορισμοί του τουρισμού ποικίλουν από χώρα σε χώρα καθώς δεν έχει υιοθετηθεί απ' όλους ο ορισμός του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού και πολλές χώρες χρησιμοποιούν τους δικούς τους. Παρόμοια κατάσταση επικρατεί και με τους ορισμούς του ξένου τουρίστα/επισκέπτη. Ως επισκέπτης ορίζεται «κάθε πρόσωπο που επισκέπτεται άλλη χώρα από εκείνη της μόνιμης κατοικίας του, για οποιοδήποτε λόγο εκτός από την άσκηση αμειβόμενης εργασίας από τη χώρα που επισκέφθηκε». Οι επισκέπτες περιλαμβάνουν δυο ξεχωριστές κατηγορίες ταξιδιωτών. Στην πρώτη κατηγορία είναι οι τουρίστες οι οποίοι είναι προσωρινοί επισκέπτες που διαμένουν τουλάχιστον 24 ώρες στη χώρα που επισκέφθηκαν. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι εκδρομείς οι οποίοι είναι προσωρινοί επισκέπτες που διαμένουν λιγότερο από 24 ώρες στον προορισμό που επισκέπτονται και δεν κάνουν διανυκτέρευση. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν οι

ταξιδιώτες από κρουαζιερόπλοια. Από το 1963, τα περισσότερα έθνη έχουν αποδεχθεί τους ορισμούς του επισκέπτη, του τουρίστα και του εκδρομέα που προτάθηκαν από τη διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Theobald, 2012).

1.2. Ειδικές και Εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Η μεταπολεμική εποχή από το 1945 και έπειτα αποτελεί μια περίοδο τεχνολογικών επαναστάσεων, οι οποίες οδήγησαν σε μαζική αύξηση του πλούτου και του διαθέσιμου εισοδήματος αλλά και σε σημαντικές αλλαγές στην καθημερινότητα αλλά και στον τρόπο ζωής των πολιτών. Οι μεταφορές και οι άλλες μορφές επικοινωνίας, όπως η τηλεόραση, ενίσχυσαν σημαντικά τους οικονομικούς παράγοντες που έδιναν ώθηση στη διάδοση του τουρισμού και στην παρουσίαση αξιοθέατων των ξένων χωρών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να υπερισχύει το ενδιαφέρον για το εξωτερικό από το ενδιαφέρον για τα τοπικά προϊόντα και την παραμονή στον τόπο μόνιμης κατοικίας και εν τέλει να παρατηρηθεί μια πρωτοφανής ανάπτυξη των μετακινήσεων, έτσι ώστε να φτάσουμε στο σημείο να μιλάμε για μαζικές μετακινήσεις και συνεπώς για μαζικό τουρισμό (Lickorish & Jenkins, 2004). Στην εξέλιξη αυτής της μορφής του τουρισμού έπαιξε ιδιαίτερο ρόλο το γεγονός ότι τα ταξίδια διακοπών αποτέλεσαν βασικό σύμβολο των νέων κοινωνικών και καταναλωτικών προτύπων της μεσαίας τάξης πολλών αναπτυγμένων χωρών του κόσμου (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011).

Στον αντίποδα των μαζικών μετακινήσεων βρίσκεται ο εναλλακτικός τουρισμός. Το ενδιαφέρον για την αναζήτηση νέων προτύπων τουριστικής ανάπτυξης και την προώθηση ηπιότερων μορφών τουρισμού, δημιούργησε τη φιλοσοφία του εναλλακτικού τουρισμού που αντιτίθεται στο πρότυπο της μαζικής ανάπτυξης. Ως εναλλακτικός τουρισμός ορίζεται «μια μικρή κλίμακα, μη συμβατικής φύσης, η μαζικής εξειδίκευσης καθώς και ένας κοινωνικά και περιβαλλοντολογικά ευαίσθητος και γεμάτος σεβασμό τουρισμός, ο οποίος έρχεται αντιμέτωπος με το συμβατικό τύπο μαζικού τουρισμού σε μεγάλα θέρετρα» (Ανδριώτης, 2003).

Συγγραφείς όπως ο Gazes (1989) και ο Weaver (1991) θεωρούν τον εναλλακτικό τουρισμό ως μια σύγχρονη μορφή ανάπτυξης ενώ παράλληλα μπορεί να προσδιοριστεί και με άλλες εκφράσεις όπως: «κατάλληλος», «ήπιος», «υπεύθυνος», «ελεγχόμενος»,

«ευγενής», «μικρής κλίμακας», «διαφορετικός», «συμμετοχικός» και «πράσινος» (Ανδριώτης, 2003). Στον παρακάτω Πίνακα 1 παρουσιάζεται η διαφορετικότητα των γενικών εννοιών και των χαρακτηριστικών του μαζικού (ή αλλιώς σκληρού) τουρισμού και του εναλλακτικού (ή αλλιώς ήπιου) τουρισμού.

Σκληρός Τουρισμός	Ήπιος Τουρισμός
Απερίσκεπτος	Συνετός
Απεχθής	Αμυντικός
Επιθετικός	Επιφυλακτικός
Γρήγορος/Ορμητικός	Αργός/Στοχαστικός
Υψηλών ρυθμών	Χαμηλών ρυθμών
Ανεξέλεγκτος	Ελεγχόμενος
Ασυντόνιστος	Συντονισμένος
Υπερβολικός	Μετριοπαθής
Βραχυπρόθεσμος	Μακροπρόθεσμος
Ειδικού ενδιαφέροντος	Γενικού ενδιαφέροντος
Εξωτερικά ελεγχόμενος	Ελεγχόμενος από ντόπιους
Μικρής αντοχής	Μεγάλης αντοχής
Ευαίσθητος στην τιμή	Ευαίσθητος στην αξία
Ποσοτικός	Ποιοτικός
Αυξανόμενος	Αναπτυσσόμενος

Πίνακας 1.1. Διαφορές «σκληρών» έναντι ήπιων μορφών τουρισμού, **Πηγή:** Krippendorf (1982).

Από την παραπάνω ανασκόπηση φαίνεται ότι ο εναλλακτικός τουρισμός έχει πολλά διαφορετικά χαρακτηριστικά σε σύγκριση με τον μαζικό τουρισμό, μιας και ο πρώτος προωθεί μια φιλική μορφή ταξιδιού προς το περιβάλλον, επιτρέποντας θετικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και από κοινού βιώματα μεταξύ των μελών διαφορετικών κοινωνιών (Ανδριώτης, 2003). Το κύριο διαφοροποιητικό στοιχείο των εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι τα ειδικά χαρακτηριστικά της ζήτησης των τουριστών, τα οποία αφορούν είτε τις δραστηριότητες στον τόπο του προορισμού είτε και τον συνολικό τρόπο οργάνωσης αυτού του είδους των ταξιδιών (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011).

Τα κύρια χαρακτηριστικά του εναλλακτικού τουρισμού είναι η αναζήτηση μιας ήσυχης διαμονής μακριά από τις εντάσεις τις πόλης, η διαβίωση σε έναν παραδοσιακό χώρο και η εξερεύνησή του, η αποφυγή αγοράς απρόσωπων τουριστικών πακέτων, η φυσιολατρία είτε ως «κατασκήνωση» στην ύπαιθρο είτε ως περπάτημα και περιήγηση στην ευρύτερη περιοχή αλλά και η συμμετοχή στις διάφορες τοπικές, παραδοσιακές εκδηλώσεις με πολιτιστικό περιεχόμενο, αναδεικνύοντας έτσι την πολιτισμική

κληρονομιά του τόπου αλλά και διευρύνοντας την τουριστική σεζόν. Σύμφωνα με όλα αυτά, ο εναλλακτικός τουρισμός οργανώνεται από τον τοπικό πληθυσμό με τη βοήθεια των τοπικών αρχών, προσελκύοντας τουρίστες με ειδικά ενδιαφέροντα (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011).

Συχνά, η έννοια των ειδικών μορφών τουρισμού συγχέεται με την έννοια των εναλλακτικών μορφών. Αυτό δε θα 'πρεπε να συμβαίνει διότι ο όρος ειδικές μορφές τουρισμού είναι ευρύτερος και περιλαμβάνει τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Οι ειδικές μορφές χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου προσδιοριστικού κινήτρου ζήτησης, όπως για παράδειγμα τον συνεδριακό, εκθεσιακό ή θαλάσσιο τουρισμό αλλά και από την ύπαρξη μιας πιο ολοκληρωμένης υποδομής και λειτουργίας. Στο γενικότερο πλαίσιο, οι τουρίστες των ειδικών μορφών τουρισμού δεν ενδιαφέρονται για την αειφορία που προσφέρει αυτού του είδους ο τουρισμός αλλά μέσω αυτού επιδιώκουν να ικανοποιήσουν το ειδικό ενδιαφέρον τους (Κοκκώσης και Τσάρτας, 1999).

Οι τρεις κύριες κατηγορίες των ειδικών μορφών τουρισμού είναι (Βαρβαρέσος, 1998):

1. Ο τουρισμός αναψυχής (πολιτιστικός, αθλητικός, θρησκευτικός, κνημητικός τουρισμός)
2. Ο επαγγελματικός τουρισμός (συνεδριακός, εκθεσιακός, επιστημονικός, τουρισμός σεμιναρίων)
3. Ο τουρισμός υγείας (τουρισμός ανάπαυσης, ιαματικός-θεραπευτικός, θαλασσοθεραπεία)

Από τα παραπάνω είδη τουρισμού προκύπτουν άλλες υποκατηγορίες, που ονομάζονται εναλλακτικά είδη τουρισμού. Οι πιο γνωστές και διαδεδομένες ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι οι ακόλουθες (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001):

1. Κοινωνικός τουρισμός
2. Κοινωνικός τουρισμός επαγγελματικών ενώσεων
3. Αγροτουρισμός
4. Συμπλέγματα αγροτουρισμού σε σύγχρονους οικισμούς, δομημένα με χαρακτηριστικά παραδοσιακών αγροτικών οικισμών
5. Τουρισμός στο ύπαιθρο - Φυσιολατρικός τουρισμός

6. Τουρισμός τρίτης ηλικίας
7. Αθλητικός τουρισμός
8. Περιηγητικός τουρισμός
9. Θαλάσσιος τουρισμός
10. Οικολογικός τουρισμός-Οικοτουρισμός
11. Τουρισμός υγείας και φυσικής ζωής
12. Τουρισμός υγείας-Ιαματικός τουρισμός
13. Πολιτιστικός τουρισμός
14. Εκπαιδευτικός τουρισμός
15. Θρησκευτικός τουρισμός
16. Επαγγελματικός τουρισμός
17. Συνεδριακός τουρισμός
18. Εκθεσιακός τουρισμός
19. Τουρισμός κινήτρων
20. Ορεινός τουρισμός
21. Χειμερινός τουρισμός
22. Τουρισμός περιπέτειας
23. Τουρισμός σε οργανωμένα τουριστικά χωριά ειδικού τύπου (club)
24. Τουρισμός σε θεματικά πάρκα και θεματικά μουσεία
25. Αστικός τουρισμός

Η σύγχρονη καθημερινότητα με τους έντονους ρυθμούς ζωής και τις αυξημένες εργασιακές απαιτήσεις προκαλούν στον άνθρωπο τρομερό άγχος και κούραση με αποτέλεσμα να αναζητά τρόπους αναπλήρωσης των φυσικών, ψυχικών και σωματικών του δυνάμεων αλλά και να επιθυμεί μια καλύτερη ποιότητα ζωής (Βενετσανοπούλου, 2006). Προτεραιότητα των ανθρώπων αποτελεί αναμφίβολα η υγεία. Έτσι, με βάση τα κίνητρα της υγείας και της ποιότητας ζωής, ο τουρισμός δημιούργησε προϊόντα, υπηρεσίες και υποδομές για την πρόληψη και θεραπεία διάφορων παθήσεων με τον θεραπευτικό και τον ιατρικό τουρισμό αλλά και για την ενίσχυση της φυσικής κατάστασης και υγείας των ατόμων με τον τουρισμό ευεξίας και τον ιαματικό τουρισμό (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011).

Απ' όλες τις προαναφερθείσες ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, εμείς θα εστιάσουμε και θα αναλύσουμε εκτενέστερα τον τουρισμό υγείας-ιαματικό τουρισμό. Υποστηρίζεται ότι η επίσκεψη σε λουτροπόλεις και ιαματικές πηγές αποτελεί

μια από τις παλαιότερες μορφές τουρισμού, η οποία θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο (Μοίρα και Μυλωνόπουλος, 2014).

Κεφάλαιο 2. Τουρισμός υγείας-Ιαματικός τουρισμός.

2.1. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Μελετώντας την υπάρχουσα βιβλιογραφία, ο καθένας μπορεί να διακρίνει μια σύγχυση όσον αφορά τις έννοιες και τη χρήση διάφορων όρων όπως του «τουρισμού υγείας», του «ιαματικού/θερμαλιστικού τουρισμού», του «τουρισμού ευεξίας/ομορφιάς/spa» αλλά και του «ιατρικού τουρισμού». Η χρήση των παραπάνω όρων αποκτούν διαφορετική ερμηνεία ανάλογα με το επιστημονικό πεδίο από το οποίο προέρχεται ο ορισμός, δηλαδή αν προέρχεται από επιστημονικό κλάδο (χώρος ιατρικής, μάρκετινγκ, κοινωνιολογίας, νομικής κ.λπ.) ή από επαγγελματικό (τουριστικός τομέας, τομέας παροχής υπηρεσιών υγείας) (Μοίρα και Μυλωνόπουλος, 2014).

Ο όρος «τουρισμός υγείας» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1973 από την Ένωση Τουριστικών Οργανισμών (National Union of Tourist Organizations-IUTO), τον προάγγελο του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (United Nations World Tourism Organization-UNTWO) και αναφέρεται ως «η παροχή των υπηρεσιών υγείας που χρησιμοποιεί τους φυσικούς πόρους μιας χώρας, ιδίως το μεταλλικό νερό και το κλίμα» (Hall, 2011).

Σύμφωνα με το ελληνικό Υπουργείο Τουρισμού, ο τουρισμός υγείας αναφέρεται ως «η ειδική μορφή παροχής τουριστικών υπηρεσιών η οποία συνδυάζει διακοπές με πρόληψη και θεραπεία σωματικών και ψυχικών-πνευματικών ασθενειών. Αφορά όλες τις σχέσεις και τα φαινόμενα που είναι αποτέλεσμα μιας αλλαγής τοποθεσίας και διαμονής και στόχο έχουν την προαγωγή, τη σταθεροποίηση και την αποκατάσταση, όταν απαιτείται, της φυσικής, πνευματικής και ψυχικής υγείας και ευεξίας, με τη χρήση υπηρεσιών σε ένα μέρος το οποίο δεν αποτελεί τον μόνιμο τόπο κατοικίας ή εργασίας τους» (Άρθρο 17-Τουρισμός υγείας/Υπουργείο Τουρισμού, 2018).

Ένας από τους πιο ευρεία αναφερόμενους ορισμούς του τουρισμού υγείας είναι αυτός των Mueller και Kaufmann (2000), οι οποίοι επισημαίνουν τον τουρισμό υγείας ως «το άθροισμα όλων των σχέσεων και φαινομένων που προκύπτουν από ένα ταξίδι με κύριο κίνητρο τη διατήρηση και την προώθηση της υγείας των ατόμων. Η διαμονή τους πραγματοποιείται σε εξειδικευμένα ξενοδοχεία που παρέχουν κατάλληλη επαγγελματική τεχνογνωσία και ατομική φροντίδα. Τα άτομα απαιτούν ένα ολοκληρωμένο πακέτο υπηρεσιών το οποίο περιλαμβάνει φυσική κατάσταση/φροντίδα

ομορφιάς, υγιεινή διατροφή/χαλάρωση/διαλογισμό και ψυχική δραστηριότητα/εκπαίδευση».

Έως το πρόσφατο παρελθόν, ο τουρισμός υγείας ήταν άμεσα συνδεδεμένος με τον θεραπευτικό τουρισμό και απευθύνονταν μόνο σε ασθενείς που αντιμετώπιζαν προβλήματα υγείας γι' αυτό το λόγο οι Goodrich και Goodrich (1987) και ο Goodrich (1993) αναφέρονται στον τουρισμό υγείας, με τη στενότερη έννοιά του, ως «την προσπάθεια μιας τουριστικής εγκατάστασης (π.χ. ξενοδοχείο) ή ενός προορισμού (π.χ. Ελβετία) να προσελκύσει τουρίστες προωθώντας σκόπιμα τις υπηρεσίες και τις εγκαταστάσεις υγειονομικής περίθαλψης, πέρα από τις κανονικές τουριστικές ανέσεις που προσφέρει. Αυτές οι εγκαταστάσεις υγειονομικής περίθαλψης μπορεί να περιλαμβάνουν ιατρικές εξετάσεις από εξειδικευμένους γιατρούς και νοσηλευτές στο θέρετρο ή στο ξενοδοχείο, ειδικές δίαιτες, βελονισμό και ειδικές ιατρικές θεραπείες για διάφορες ασθένειες όπως π.χ. αρθρίτιδα».

Το 1989 ο Goeldner ορίζει τον τουρισμό υγείας ως «την παραμονή μακριά από τον τόπο μόνιμης κατοικίας, που πραγματοποιείται σε ένα τουριστικό θέρετρο, με σημαντικότερο κίνητρο την υγεία». Ο Goeldner αναγνωρίζει ότι ο τουρισμός υγείας μπορεί να ταξινομηθεί ανάλογα με τους λόγους και τα κίνητρα των ατόμων που επιλέγουν το συγκεκριμένο είδος εναλλακτικού τουρισμού. Έτσι, τα 5 κυρίαρχα κίνητρα είναι: (Hall, 2011):

1. Ο ήλιος και οι δραστηριότητες αναψυχής (τουρισμός αναψυχής).
2. Η συμμετοχή σε δραστηριότητες υγείας, χωρίς η υγεία να είναι το κεντρικό/κυρίαρχο κίνητρο (υπαίθρια αναψυχή, τουρισμός περιπέτειας, αθλητικός τουρισμός, τουρισμός ευεξίας).
3. Πρωταρχικό κίνητρο για το ταξίδι είναι η υγεία (π.χ. κρουαζιέρα στη θάλασσα ή ταξίδια σε περιοχή με διαφορετικό κλίμα) (τουρισμός υγείας και τουρισμός ευεξίας).
4. Ταξίδι για σάουνα, μασάζ και άλλες δραστηριότητες υγείας (τουρισμός για spa και τουρισμός ευεξίας).
5. Ταξίδι για ιατρική περίθαλψη (ιατρικός τουρισμός και οδοντιατρικός τουρισμός).

Τα τουριστικά κέντρα αποκατάστασης ή αλλιώς οι χώροι όπου πραγματοποιείται ο τουρισμός υγείας διακρίνονται ανάλογα με το προσφερόμενο προϊόν σε κέντρα

ιαματικού τουρισμού (spa resorts) τα οποία χρησιμοποιούν νερό από ιαματικές πηγές και όχι μόνο, για θεραπεία διάφορων παθήσεων, χαλάρωση, ξεκούραση και σε κέντρα τουρισμού υγείας (health resorts) τα οποία διαθέτουν όλες τις εγκαταστάσεις και προσφέρουν διάφορες δραστηριότητες έτσι ώστε εκτός από την πρόληψη και τη θεραπεία στοχεύουν στην ξεκούραση και στην αναψυχή των ατόμων. Εν συνεχεία, ο τουρισμός υγείας περιλαμβάνει τρία επιμέρους τμήματα. Το πρώτο, είναι το τμήμα της θεραπείας, το οποίο κάνει χρήση των ουσιών έτσι όπως προέρχονται από τη φύση και τις ιαματικές πηγές. Το δεύτερο τμήμα αφορά την αποκατάσταση σε σωματικό και ψυχικό επίπεδο και βασίζεται περισσότερο στην έννοια των διακοπών και της υγείας παρά στη θεραπεία ασθενειών. Τέλος, το τρίτο τμήμα κάνει χρήση τα διάφορα φυσικά προϊόντα υγείας (health products) τα οποία φτιάχνονται από φυτικές πρώτες ύλες όπως π.χ. βότανα, αρωματικά φυτά, φυτικά έλαια, σφουγγάρια, σαπούνια κ.λπ. (Σπαθή, 2000).

Βασιζόμενοι στα παραπάνω πέντε κίνητρα επιλογής του συγκεκριμένου τουρισμού, οι Mueller και Kaufmann (2000) επισημαίνουν ο τουρισμός υγείας περιλαμβάνει δυο μορφές τουρισμού, τον α) Τουρισμό πρόληψης, για άτομα τα οποία δέχονται συγκεκριμένες θεραπείες για την πρόληψη θεραπειών και τον β) Τουρισμό ευεξίας, για άτομα τα οποία επιθυμούν να βελτιώσουν τη φυσική, πνευματική και ψυχική τους κατάσταση. Μια άλλη προσέγγιση (Κουσκούκης, 2013) διακρίνει τον τουρισμό υγείας σε α) Παραδοσιακό Ιαματικό τουρισμό ή Θερμαλισμό, β) Τουρισμό ευεξίας-ομορφιάς-spa και σε γ) Ιατρικό τουρισμό. Συνεπώς, ο τουρισμός υγείας, με την ευρύτερη έννοιά του, περιλαμβάνει μερικότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού οι οποίες θα αναλυθούν στη συνέχεια.

Ο **ιαματικός τουρισμός** είναι μια μορφή των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού και υπάγεται στα πλαίσια του τουρισμού υγείας. Ο ιαματικός τουρισμός είναι γνωστός στον άνθρωπο από αρχαιοτάτων χρόνων καθώς τα ενδιαφερόμενα άτομα πραγματοποιούσαν ταξίδια σε ιαματικές πηγές κυρίως για λόγους υγείας. Σύμφωνα με τη Σπαθή (2000), ο ιαματικός τουρισμός αποτελεί μορφή κοινωνικού τουρισμού που έχει ως σκοπό τη χρησιμοποίηση των ιαματικών πηγών κυρίως για θεραπευτικούς σκοπούς.

Στην προσπάθεια να προσδιοριστεί και να αποδοθεί η έννοια του ιαματικού τουρισμού, υπάρχουν δυο εκδοχές που αξίζει να αναφερθούν. Στην πρώτη εκδοχή ο

ιαματικός τουρισμός ορίζεται ως «η μετακίνηση ανθρώπων για αναζήτηση εξωνοσοκομειακής ίασης, χωρίς τη χρήση φαρμάκων, σε ιαματικές λουτροπόλεις και οργανωμένα ιαματικά κέντρα που χρησιμοποιούν τα ιαματικά νερά» (Παπαγεωργίου, 2009). Η δεύτερη εκδοχή ακολουθεί την ίδια λογική με την πρώτη καθώς σύμφωνα με το νόμο 3498/2006 για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού και των λοιπών διατάξεων που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ Α αρ. 230/24 τον Οκτώβριο του 2006 αναφέρει τον ιαματικό τουρισμό ως «την ειδική μορφή παροχής τουριστικών υπηρεσιών σε περιοχές των οποίων κύριο χαρακτηριστικό αποτελεί η χρήση αναγνωρισμένων ιαματικών φυσικών πόρων σε ειδικές εγκαταστάσεις» (Άρθρο 17-Τουρισμός υγείας/Υπουργείο Τουρισμού, 2018).

Λαμβάνοντας υπόψη τους παραπάνω ορισμούς παρατηρούμε ότι ο όρος «ιαματικός τουρισμός» είναι άμεσα συνδεδεμένος με τη μορφή τουρισμού που αναπτύσσεται αποκλειστικά στις θερμομεταλλικές-ιαματικές πηγές. Όμως, στην πραγματικότητα ο ιαματικός τουρισμός αποτελεί μια πιο ευρεία ειδική μορφή τουρισμού καθώς περιλαμβάνει τις μετακινήσεις και τη διαμονή των ανθρώπων σε περιοχές, στις οποίες υπάρχουν ολοκληρωμένες υποδομές και υπηρεσίες ίασης, οι οποίες βασίζονται στους φυσικούς πόρους κάθε περιοχής. Συνεπώς, ο ιαματικός τουρισμός αποτελεί την «ομπρέλα» των διάφορων δραστηριοτήτων και υποδομών θεραπείας, καθώς εκτός από τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται γύρω από τις ιαματικές πηγές, περιλαμβάνει και άλλες για αναψυχή και αναζωογόνηση (Παπαγεωργίου, 2009).

Στόχος του ιαματικού τουρισμού είναι η πρόληψη, η διατήρηση ή η αποκατάσταση της σωματικής/ψυχικής υγείας, η θεραπεία ή η πρόληψη βλαβών του οργανισμού, η ανανέωση βασικών βιολογικών λειτουργιών του οργανισμού και η βελτίωση της ευεξίας και της ομορφιάς του ατόμου. Τα ιαματικά λουτρά δεν απευθύνονται μόνο σε ασθενείς ή άτομα τρίτης ηλικίας που χρήζουν συγκεκριμένης θεραπείας αλλά και σε υγιή άτομα μικρότερων ηλικιών που αντιλαμβάνονται την ποιότητα και τα οφέλη τα οποία προκύπτουν από τη χρήση των ιαματικών νερών, τη σωματική άσκηση, τη βελτίωση της διατροφής και γενικότερα τον υγιεινό τρόπο ζωής (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γρίμπα, 2011).

Σε συμφωνία με τα προηγούμενα, ο Κουσκούκης (2013) αποδίδει τον ιαματικό τουρισμό ως «μια ειδική μορφή τουρισμού, η οποία περικλείει όλες τις δραστηριότητες

και σχέσεις προσωρινής διακίνησης και διαμονής ανθρώπων οι οποίοι έχουν στόχο την πρόληψη, την διατήρηση και την αποκατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας καθώς και ευεξίας τους, κάνοντας χρήση φυσικούς ιαματικούς πόρους. Πέρα από τις δραστηριότητες του ιαματικού τουρισμού, περιλαμβάνει και άλλες για αναψυχή και αναζωογόνηση που μπορούν να συμμετέχουν και μη ασθενείς τουρίστες που επισκέπτονται τις ιαματικές πηγές.

Από άποψης τουρισμού, ο ιαματικός ταυτίζεται άμεσα με τον **θερμαλιστικό τουρισμό** γι' αυτό συχνά οι δυο έννοιες χρησιμοποιούνται χωρίς διάκριση. Ο όρος «θερμαλισμός» περιλαμβάνει το σύνολο των διαδικασιών για τη θεραπεία του οργανισμού κάνοντας χρήση τα θερμομεταλλικά νερά των ιαματικών πηγών (Σπαθή, 2000). Ανάμεσα στον τουρισμό ευεξίας και στον ιατρικό τουρισμό, τοποθετείται ο θερμαλιστικός τουρισμός καθώς είναι ουδέτερος ως προς τις δραστηριότητες που περιλαμβάνει μιας και προσφέρει τόσο υπηρεσίες θεραπείας ασθενειών όσο και ευεξίας και αισθητικής. Οι εγκαταστάσεις όπου λαμβάνει χώρα ο θερμαλισμός δεν είναι άμεσα συνυφασμένες με προσφερόμενες ιατρικές υπηρεσίες αλλά σχετίζεται περισσότερο με τη φύση, τις παραδόσεις και την τοποθεσία της κάθε περιοχής (Ψαρούκα, 2018).

Στις μέρες μας ο **τουρισμός ευεξίας-ομορφιάς-spa** γνωρίζει τεράστια ανάπτυξη καθώς πολλοί άνθρωποι επιλέγουν προορισμούς οι οποίοι προσφέρουν υπηρεσίες ευεξίας για να ξεφύγουν από τον καθημερινό τρόπο ζωής και τη ρουτίνα. Η πρόληψη και η ευημερία βρίσκονται όλο και περισσότερο στο επίκεντρο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων των ανθρώπων, οι οποίοι όταν είναι μακριά από τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους επιθυμούν να δοκιμάσουν διάφορες υπηρεσίες ομορφιάς και να βελτιώσουν την καθημερινότητά τους (Global Wellness Tourism, 2020).

Το Παγκόσμιο Ινστιτούτο Ευεξίας ορίζει τον τουρισμό ευεξίας ως «όλα τα ταξίδια που συνδέονται με τη διατήρηση ή την ενίσχυση της προσωπικής, της σωματικής, της ψυχικής και της πνευματικής ευημερίας κάποιου». Είναι ένας ορισμός πολύ ευρύς, διότι περιλαμβάνει πολλά είδη ταξιδιού όπως ευεξίας, υγείας, spa, fitness αλλά και ταξίδια εστιασμένα στη περιπέτεια (π.χ. πεζοπορία, θαλάσσια σπορ, ποδηλασία) σε ιαματικές πηγές και κρουαζιέρες ευεξίας (Global Wellness Tourism, 2020). Ο τουρισμός ευεξίας έχει ως στόχο την παροχή κατάλληλων υποδομών και υπηρεσιών σε υγιή άτομα, προσφέροντας ατομικές υπηρεσίες υγείας και ευεξίας, με σκοπό την επίτευξη ισορροπίας ανάμεσα σε σώμα και πνεύμα (Κοκκώσης, Τσάρτας και

Γρίμπα, 2011). Έτσι, ο τουρισμός ευεξίας-ομορφιάς-spa αποτελεί συνδυασμό διακοπών με υπηρεσίες πρόληψης, διατήρησης ή βελτίωση της υγείας μέσω προγραμμάτων ολικής αναζωογόνησης και χαλάρωσης σε σωματικό, πνευματικό και συναισθηματικό επίπεδο. Περιλαμβάνει τομείς, όπως (Κουσκούτης, 2013):

1. Αισθητικής δερματολογίας (botox, laser, αποτρίχωση)
2. Αντιγήρανσης
3. Αδυνατίσματος
4. Αποτοξίνωσης
5. Υγιεινής μεσογειακής διατροφής
6. Βελτίωση φυσικής κατάστασης
7. Φυσικοθεραπείας
8. Φυτοθεραπείας, αρωματοθεραπείας

Το spa είναι μια κύρια επιχειρηματική δραστηριότητα μέσα στα πλαίσια του τουρισμού ευεξίας καθώς αντιπροσωπεύει ένα σημαντικό τμήμα της οικονομίας του (SRI International, 2010). Ο όρος «spa», που σχετίζεται με τη σωματική και ψυχική υγεία, προέρχεται από το λατινικό «sanus per aqua» και σημαίνει «υγής μέσω του νερού» (Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές, 2009). Οι Chen et al. (2013) υποστηρίζουν ότι έχουν αναπτυχθεί πολλά είδη spa για να ικανοποιήσουν τους διαφορετικούς στόχους και προϋπολογισμούς των καταναλωτών: Club spa (κέντρα βελτίωσης φυσικής άσκησης), Cruise ship spa (πολυτελή κρουαζιερόπλοια με υπηρεσίες spa), Day spa (υπηρεσίες spa σε συνδυασμό με φροντίδες καλλωπισμού), Destination spa (πολύημερη διαμονή σε συγκεκριμένους προορισμούς ακολουθώντας αθλητικές δραστηριότητες, υγιεινή διατροφή, διαλογισμό κ.λπ.), Medical spa (spa με άδεια και ευθύνη γιατρού κάνοντας κοσμητική ιατρική και εναλλακτικές θεραπείες) και Resort/Hotel spa (ξενοδοχεία εγκατεστημένα συνήθως σε τουριστική περιοχή και παρέχουν υπηρεσίες spa). Τα περισσότερα είδη θεραπειών του τουρισμού ευεξίας γίνονται είτε με υδροθεραπεία (θεραπεία μέσω ζεστού ή κρύου νερού, της διάρκειας και της πίεσής του μέσα σε πηγές ή πισίνες με ιαματικά νερά, χαμάμ, σάουνες κ.λπ.) είτε με θαλασσοθεραπεία (προγράμματα θεραπείας για πρόληψη και ίαση συγκεκριμένων παθήσεων με τη χρήση θαλασσινού νερού). Ως εκ τούτου, ο τουρισμός spa είναι ένας τύπος τουρισμού ευεξίας.

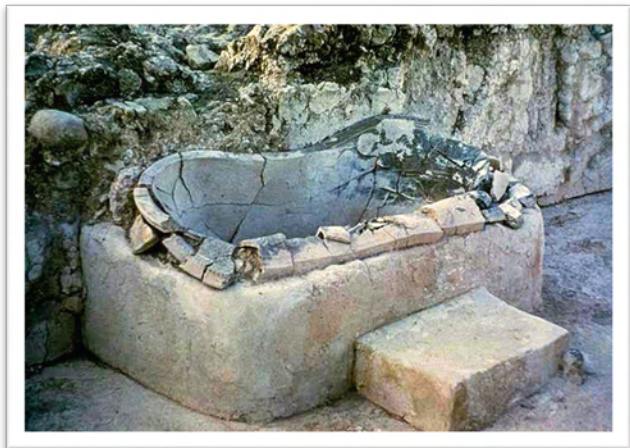
Ο **ιατρικός τουρισμός** βασίζεται στις ανάγκες των ατόμων για ταξίδια υγείας είτε με τη μορφή της θεραπείας είτε με της ιατρικής παρακολούθησης. Ο ιατρικός τουρισμός απευθύνεται κυρίως σε άτομα που επιθυμούν τη βελτίωση της υγείας τους ή σε ασθενείς που έχουν πραγματοποιήσει μια σειρά επεμβάσεων/χειρουργείων και χρειάζονται ιατρική υποστήριξη κατά τη διάρκεια των διακοπών τους. Αυτή η μορφή τουρισμού οργανώνεται και πραγματοποιείται από κρατικούς φορείς (π.χ. νοσοκομεία που συνεργάζονται με ασφαλιστικούς και τουριστικούς φορείς) και από ιδιωτικά εξειδικευμένα ιατρικά κέντρα τα οποία λειτουργούν και ως τουριστικές επιχειρήσεις. Ο ιατρικός τουρισμός προσφέρει δραστηριότητες στους ασθενείς αλλά και στους συνοδούς τους με χαρακτήρα ιατρικό, πολιτιστικό, εκπαιδευτικό, ψυχαγωγικό, αθλητικό, αναψυχής κ.ά. (Μοίρα και Μυλωνόπουλος, 2014, Κοκκώσης, Τσάρτας και Γρίμπα, 2011).

Λαμβάνοντας υπόψη τον ορισμό που δίνει το ελληνικό Υπουργείο Τουρισμού αναφέρει τον ιατρικό τουρισμό ως «τη μετακίνηση ατόμων εντός-εκτός συνόρων με διάφορα προβλήματα υγείας και την παροχή ιατρικής παρακολούθησης και φροντίδας, που έχει σκοπό την πρόληψη, τη διάγνωση και τη διατήρηση της προσωπικής τους υγείας». Ο ιατρικός τουρισμός πέραν της ιατρικής φροντίδας, προσφέρει υπηρεσίες μεταφοράς, ενημέρωσης, ξενάγησης, εστίασης και διαμονής σε ξενοδοχεία. Επιπλέον, ο ιατρικός τουρισμός δίνει τη δυνατότητα σε άτομα που χρειάζονται χρόνια ιατρική φροντίδα (άνθρωποι με νεφρική και καρδιακή ανεπάρκεια) να κάνουν ελεύθερα τα ταξίδια τους σε τουριστικούς προορισμούς που επιθυμούν (Άρθρο 17-Τουρισμός υγείας/Υπουργείο Τουρισμού, 2018).

Οι μορφές του τουρισμού υγείας όπως αναφέρθηκαν παραπάνω (ιαματικός τουρισμός, τουρισμός ευεξίας, ιατρικός τουρισμός), μπορούν είτε να συνδυάζονται μεταξύ τους είτε να παρέχονται ξεχωριστά ανάλογα με τις εγκαταστάσεις, τον τόπο και την προσβασιμότητα, τις προσφερόμενες υπηρεσίες, τον προϋπολογισμό κάθε ατόμου, το συνδυασμό και με άλλες εναλλακτικές μορφές τουρισμού, την ανταγωνιστικότητα του χώρου κ.ά.

2.2. Ιστορική αναδρομή

Η επίσκεψη και η χρήση ιαματικών πηγών έχει τις ρίζες της στην προϊστορία. Οι θεραπευτικές ιδιότητες των ιαματικών νερών ήταν γνωστές εδώ και χιλιάδες χρόνια μιας και το νερό αποτελούσε αντικείμενο λατρείας με τις ζωογόνες, καθαρικές και ιαματικές του ιδιότητες. Το νερό, στην αρχαία Ελλάδα, λατρεύτηκε ως θεότητα με την ύπαρξη των θεϊκών νυμφών και δαιμόνων εντός και εκτός των πηγών, των λιμνών και των θαλασσών (Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές, 2009). Σύμφωνα με τις παραδόσεις του λαού της Ινδίας, αυτοί ήταν οι πρώτοι που έκαναν χρήση του νερού για θεραπευτικούς λόγους. Παράλληλα με τους Ινδούς φαίνεται να υιοθέτησαν τη συνήθεια της λουτροθεραπείας οι Πέρσες, οι Ισραηλίτες, οι Αιγύπτιοι, οι Έλληνες και οι Ιταλοί για τη θεραπεία ορισμένων παθήσεων, για την επούλωση πληγών και για τον καθαρισμό τους (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005, Παπαγεωργίου, 2009).

Εικόνα 2.1: Λουτήρας στο ανάκτορο του Νέστορα στην Πύλο το 13^ο αιώνα π.Χ., **Πηγή:** http://ellinondiktyo.blogspot.com/2017/09/blog-post_8.html

Πρώτος παρατηρητής των ιαματικών νερών ήταν ο Ηρόδοτος (484-406π.Χ.), ο οποίος υποστήριζε πως η λουτροθεραπεία πρέπει να γίνεται σε συγκεκριμένες εποχές του χρόνου και για 21 συνεχόμενες μέρες έτσι ώστε οι ιδιότητες των ιαματικών νερών να δράσουν στο σώμα και να το θεραπεύσουν. Πέρα από τον Ηρόδοτο, ο Ιπποκράτης ο Κώος (460-375π.Χ.) πατέρας της ιατρικής, επισήμανε πρώτος την υδροθεραπεία και τη θεραπευτική χρήση των ιαματικών λουτρών. Ασχολήθηκε και διέκρινε τα φυσικά νερά σε ελώδη (νερά που υπάρχουν σε έλη και σε λίμνες) και σε εκείνα που προέρχονται από τα πετρώματα, δηλαδή τα μεταλλικά (Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές, 2009).

Στην αρχαία Ελλάδα, η χρήση των λουτρών ήταν διαδεδομένη πριν τον Τρωικό πόλεμο. Αυτό το γεγονός το μαρτυρούν οι αρχαίες λουτρικές εγκαταστάσεις που έχουν εντοπιστεί στην Κνωσό, στη Φαιστό, στην Τίρυνθα, στις Μυκήνες και στην Πύλο. Όσον αφορά την προτίμηση της θερμοκρασίας των νερών, οι Σπαρτιάτες και οι

Μακεδόνες ήταν φανατικοί των ψυχρών λουτρών και έκαναν χρήση των λουτρών καθημερινά για σκληραγώγηση. Οι ίδιοι απεχθάνονταν τα θερμά λουτρά διότι πίστευαν πως προκαλούσαν μαλθακότητα.

Από την άλλη πλευρά, οι Αθηναίοι δεν είχαν πρόβλημα με τα κρύα ή ζεστά νερά, αλλά με όσους τα απέφευγαν διότι θεωρούσαν τα λουτρά ως ένδειξη καθαριότητας και πολιτισμού. Στην αρχαία Ελλάδα, τα λουτρά ήταν κυκλικά κτήρια και ονομάζονταν βαλανεία. Πήραν το όνομά τους από το βελανίδι εξαιτίας των θολωτών σκεπών τους¹. Τα βαλανεία τα έχτιζαν συνήθως κοντά σε παλαισטרές και γυμναστήρια και υπήρχαν δημόσια αλλά και ιδιωτικά (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005).

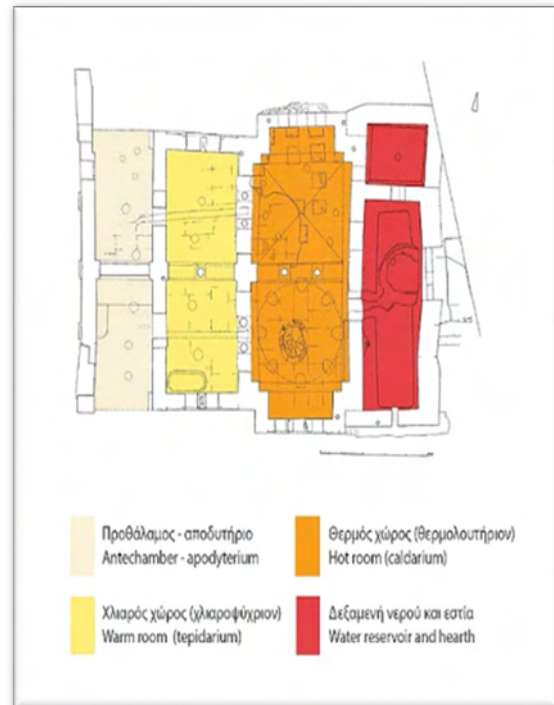
Εκτός από την καθαριότητα και την αναζωογόνηση, οι αρχαίοι Έλληνες χρησιμοποιούσαν και τα Ασκληπιεία τα οποία ήταν κέντρα θρησκευτικού και θεραπευτικού περιεχομένου και ήταν αφιερωμένα στον ήρωα, ιατρό και θεραπευτή θεό Ασκληπιό. Τα Ασκληπιεία χτίζονταν κοντά σε ιαματικές πηγές εξαιρετικής ομορφιάς και πρόσφεραν στους λουόμενους όχι μόνο ιατρική περίθαλψη αλλά και ξεκούραση και διασκέδαση μέσα στα πλαίσια της θεραπείας (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005). Στην πραγματικότητα ήταν τα πρώτα συγκροτήματα κτιρίων υγείας που κατασκευάστηκαν, τα οποία πρόσφεραν μια ολιστική φροντίδα υγείας (Χατζηκοκόλη-Συράκου, 2001). Τα τρία σημαντικότερα Ασκληπιεία ήταν της Επιδαύρου, της Κω και της Τρίκκης (Αρχαιογνώμων, 2017).

Κατά τη διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων παρατηρήθηκε ένας «εκσυγχρονισμός» των λουτρών καθώς οι «θέρμες» όπως ονομάστηκαν, εκτός από δημόσιες εγκαταστάσεις λουτρών με κρύα, ζεστά και καυτά νερά, αποτελούσαν έναν κοινωνικό και πολιτιστικό χώρο με καταστήματα, βιβλιοθήκες και γυμναστήρια ενώ οι αίθουσες τους διακοσμήθηκαν με διάφορες παραστάσεις σκηνών θεάτρου αλλά και με απεικονίσεις θεών και θαλάσσιων ζώων. Οι Ρωμαίοι ήταν πραγματικοί λάτρεις των λουτρών γι' αυτό το λόγο όρισαν τη λουτροθεραπεία ως κοινωνική υποχρέωση και οι μη λουόμενοι τιμωρούνταν. Πέρα από αυτό, με το πέρασμα των χρόνων τα ρωμαϊκά λουτρά μετατράπηκαν σε ναούς ακολασίας και πολλοί εύποροι Ρωμαίοι παρευρίσκονταν στα λουτρά ολημερίς και ολονυχτίς τρώγοντας, πίνοντας και διασκεδάζοντας (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005).

---

¹ Μια άλλη εκδοχή υποστηρίζει ότι η λέξη βαλανείο προέρχεται από το ρήμα βλώω, που σημαίνει αναβλύζω (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005).

Στην εποχή της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ο χριστιανισμός εναντιώνεται στις ακολασίες που συνέβαιναν στις ρωμαϊκές λουτροπόλεις και η Εκκλησία προσπαθεί να συνδέσει τα μπάνια με διάφορες προκαταλήψεις έτσι ώστε οι πιστοί να υιοθετήσουν την αλουσία. Ωστόσο η συνήθεια των λουόμενων να επισκέπτονται ιαματικές πηγές καταστάθηκε αμετάβλητη. Οι Βυζαντινοί θεωρούσαν την επίσκεψη τους στα λουτρά ως μια κοσμική εκδήλωση. Άτομα από ανώτερες κοινωνικά τάξεις έβρισκαν ευκαιρίες επίδειξης της ισχύς και των πλούτων τους.

Εικόνα 2.2: Χώροι λουτρού, **Πηγή:** <http://ellinondiktyo.blogspot.com/2017/09>

Από αρχιτεκτονικής απόψεως τα βυζαντινά λουτρά ήταν αντίγραφα των ρωμαϊκών που, με τη σειρά τους, ήταν αντίγραφα των αρχαίων ελληνικών λουτρών. Τα λουτρά χωρίζονταν σε τέσσερα διαμερίσματα: τον προθάλαμο-αποδυτήριο, το χλιαροφύχριον και τον ενδότερο θόλο ή θερμολουτήριον και τη δεξαμενή νερού και εστίας. Ο διαχωρισμός των λουτρών σε τέσσερα μέρη διατηρείται μέχρι και σήμερα σε όσο χαμάμ επέζησαν. Αδιαμφισβήτητα, ο σκοπός επίσκεψης των λουτρών εκείνη την περίοδο αποσκοπούσε περισσότερο στη διασκέδαση και στην αναψυχή, παρά στη θεραπεία (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005).

Από τον 17^ο και 18^ο αιώνα παρατηρείται μια αναγέννηση ιαματικών λουτρών αλλά και χτίσιμο νέων τέτοιων καθώς και μετατροπή των λουτροπόλεων σε παραθεριστικά κέντρα για ανώτερα κοινωνικά στρώματα (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005). Τέτοια θεραπευτικά κέντρα της εποχής του 18^{ου} αιώνα, τα οποία είναι παγκοσμίως γνωστά έως και σήμερα, βρίσκονται στη Γερμανία (το Baden-Baden, το Bad Aachen, το Bad Kissingen, το Wiesbaden και το Bad Bocklet), στη Βοημία (το Karlsbad ή αλλιώς Carlovy Vary και το Marienbad), στην Ιταλία (το Salsomaggiore), στην Αγγλία (το Bath) και στη Γαλλία (το Aix-les-Bains και το Vichy). Παράλληλα, την εποχή εκείνη, οι επιστήμονες άρχισαν να μελετούν συστηματικά τη χρήση των ιαματικών νερών και στα τέλη του 18^{ου} αιώνα παρατηρείται μια νέα μορφή θεραπείας,

η κλιματοθεραπεία. Η επίδραση του ορεινού κλίματος κάνει καλό στην υγεία και έτσι τέτοιες περιοχές γνώρισαν μεγάλη άνθιση ειδικά μετά το άνοιγμα του πρώτου «θεραπευτηρίου για πνεύμονες». Πέρα από την κλιματοθεραπεία όμως, τέλος του 19^{ου} αιώνα ανακαλύφθηκε από τους Άγγλους η θεραπευτική επίδραση του θαλασσινού νερού και αέρα και έτσι αναπτύχθηκε μια σειρά από «Κέντρα Θαλασσοθεραπείας» (Παπαγεωργίου, 2009).

Φτάνοντας στον 21^ο αιώνα, χώρες της Ευρώπης (μαζί και η Ελλάδα) οι οποίες διέθεταν μεταλλικές πηγές γνώρισαν αναμφισβήτητα μια περίοδο ακμής και απέκτησαν ένα σημαντικό αριθμό ιαματικών κέντρων και εγκαταστάσεων. Ειδικότερα, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο δημιουργήθηκαν τα λουτρικά πάρκα τα οποία στόχευαν στην επαφή των λουόμενων με τη φύση και γι' αυτό το λόγο ο περιβάλλον χώρος των λουτρών διέθετε μικρά μονοπάτια, τεχνικές λίμνες, κιόσκι και μικρά περίπτερα για αναψυχή και ψυχαγωγία. Στη νεότερη Ελλάδα, οι θερμομεταλλικές πηγές αναγνωρίστηκαν και επίσημα από το νόμο 2188 του 1920 ως ιαματικές, δεδομένου ότι η χρήση τους επέφερε ευεργετικές επιδράσεις στον ανθρώπινο οργανισμό. Λίγα χρόνια αργότερα, στις δεκαετίες του '60 και του '70, οι λουτροπόλεις έγιναν πόλοι έλξης της νέας αστικής τάξης. Άξιο αναφοράς αποτελούν τα λουτρά της Υπάτης, των Μεθάνων, της Αιδηψού, των Καμένων Βούρλων, του Σμοκόβου και του Λαγκαδά που γνώρισαν μεγάλες δόξες (Παπαγεωργίου, 2009).

Παρ' όλα αυτά, τα τελευταία 30 χρόνια η γενικότερη έννοια των λουτρών έχει υποβαθμιστεί και οι λουτροπόλεις βασίζονται κυρίως σε άτομα μέσης και τρίτης ηλικίας που χρήζουν θεραπειάς και τις περισσότερες φορές χρησιμοποιούν τα επιδόματα των Ταμείων. Κατά συνέπεια, ο ιαματικός τουρισμός προσπαθεί να επαναπροσδιοριστεί μέσα από έναν ευρύτερο όρο, τον τουρισμό υγείας, διευρύνοντας τις υπηρεσίες του με δραστηριότητες που δεν περιορίζονται μόνο στη θεραπεία. Οφείλει δηλαδή να συνδυάζει την ψυχαγωγία με τη φροντίδα του σώματος και την πνευματική υγεία (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005).

Λαμβάνοντας υπόψη την ιστορική αναδρομή που προηγήθηκε, είναι φανερό πως η λουτροθεραπεία πέρασε πολλά στάδια με το πέρασμα των χρόνων και τις ιστορικές συνθήκες που επικράτησαν κάθε περίοδο. Από την αρχαία Ελλάδα έως σήμερα, η αντίληψη των ανθρώπων να φροντίζουν την υγεία τους με τη χρήση ιαματικών πόρων έχει μείνει διαχρονική και αναλλοίωτη στο χρόνο. Παρ' όλα αυτά, ακόμη και σήμερα,

δεν μπορούμε να πούμε με σιγουριά πως τα πράγματα έχουν πάρει το δρόμο τους καθώς ο τουρισμός είναι ακόμη μια φορά σε μεταβατικό επίπεδο. Η παγκοσμιοποίηση και οι σύγχρονες τάσεις ασκούν πιέσεις για τη διερεύνηση του κλάδου, την εξέλιξη των δραστηριοτήτων που προσφέρουν και των χώρων υποδομής όπου στεγάζονται τα ιαματικά λουτρά.

2.3. Κατηγορίες ιαματικών πηγών

Το Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών μετά από μελέτη των θερμομεταλλικών νερών κατέγραψε ότι υπάρχουν 822 πηγές στην Ελλάδα από τις οποίες οι 752 μπορούν να αξιοποιηθούν. Σήμερα, από τις 822 αναγνωρισμένες θερμομεταλλικές πηγές χρησιμοποιούνται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό οι 348, εκ των οποίων οι 180 είναι για λουτροθεραπεία, οι 148 για πόση ύδατος και οι υπόλοιπες 20 χρησιμοποιούνται και για τα δυο (Σπαθή, 2000). Ο αριθμός των ιαματικών πηγών στην Ελλάδα δεν έχει εξακριβωθεί πλήρως, παρ' όλα αυτά έχουν αναλυθεί χημικά 142 πηγές από τις οποίες οι 76 έχουν χαρακτηριστεί ως ιαματικές (Dimopoulos, 1990). Ως ιαματική πηγή ορίζεται «η ανάβλυση ή η άντληση ιαματικών φυσικών πόρων με φυσικό ή τεχνικό τρόπο, όπως με γεώτρηση, φρέαρ, τάφρο, φυσική ή τεχνική σήραγγα». Οι ιαματικοί φυσικοί πόροι θεωρούνται τα φυσικά νερά (θερμά ή ψυχρά), οι ατμοί, τα φυσικά αέρια αλλά και ο πηλός που έχουν αναγνωρισμένες ιαματικές ιδιότητες (Άρθρο 17-Τουρισμός υγείας/Υπουργείο Τουρισμού, 2018). Ο Αγγελίδης (2008) ορίζει τους ιαματικούς φυσικούς πόρους ως «όλα τα φυσικά και γήινα υλικά στην αυθεντική τους κατάσταση». Οι φυσικοί πόροι μπορούν να διακριθούν σε στερεούς (πηλός), υγρούς (νερά πηγών), αεριούχους (εκπομπές αερίων/υδρατμών) και σύνθετους (κλίμα).

Αιώνες πριν, φιλόσοφοι και επιστήμονες προσπάθησαν να εξηγήσουν την προέλευση του νερού καθώς πλήθος γεωλογικών φαινομένων συνέβαλαν στη δημιουργία και το σχηματισμό των πηγών που υπάρχουν σήμερα. Έτσι, η παρουσία των ιαματικών πηγών συνδέεται αποκλειστικά με γεωλογικά αίτια αλλά και με τη γεωλογική δομή και εξέλιξη της κάθε περιοχής. Τα υπόγεια ύδατα θερμαίνονται από νεότερα ή παλαιότερα ηφαιστειακά κέντρα, τα οποία είναι διάσπαρτα σε όλη την Ελλάδα. Οι διάφοροι γεωλογικοί προσδιορισμοί δίνουν στο νερό μια ιδιαίτερη χημική σύσταση καθώς αυτό κατέρχεται σε μεγάλα βάθη, εμπλουτίζεται με διάφορα στοιχεία,

θερμαίνεται και στη συνέχεια λόγω της θερμοκρασίας και της πίεσης εξέρχεται από τις πηγές (Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές, 2009).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1900, οι επιστήμονες ξεκίνησαν με σοβαρότητα την ταξινόμηση των πηγών σε όλο τον κόσμο. Μεγάλο μέρος αυτού του πρώιμου έργου ανέλαβαν διάφορες κυβερνητικές υπηρεσίες διεξάγοντας γεωλογικές έρευνες. Οι M. L. Fuller (1904), K. Keilhack (1912), K. Bryan (1919), Meizer (1923), Stiny (1933) και πολλοί άλλοι ερευνητές δημοσίευσαν άρθρα με τις πρώτες κατηγοριοποιήσεις των πηγών. Η πρώτη ταξινόμηση βασίστηκε στο κατά πόσο το νερό είναι πόσιμο. Η δεύτερη σημαντική πτυχή αφορούσε το αν η πηγή ήταν εποχική ή πολυετής. Τέλος, η τρίτη ταξινόμηση εστίασε στο μέγεθος της πηγής, στο αν αυτή δηλαδή επαρκούσε να παρέχει άφθονο νερό στους ανθρώπους (Alfaro and Wallace, 1994).

Σήμερα, έχουν αναπτυχθεί πολλά διαφορετικά κριτήρια για την κατηγοριοποίηση των ιαματικών πηγών, τα οποία δεν έχουν διαφοροποιηθεί και πολύ από αυτές των προηγούμενων αιώνων. Η διάκριση των ιαματικών πηγών ως θερμών γίνεται με κριτήριο τη σχέση της θερμοκρασίας τους με τη μέση θερμοκρασία του περιβάλλοντος στην περιοχή όπου βρίσκεται η πηγή. Οι θερμές μεταλλικές πηγές διακρίνονται σε: **1)υπόθερμες**, όπου η θερμοκρασία τους είναι μεταξύ 25°C και 34°C, **2)ομοιόθερμες**, με θερμοκρασία που κυμαίνεται από 34°C έως 36°C και **3)υπέρθερμες**, με θερμοκρασία άνω των 36°C (Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές, 2009).

Ανάλογα με τη χημική σύσταση (δηλαδή, ανάλογα με το είδος και την ποσότητα των διαλυμένων αλάτων, ιχνοστοιχείων και αερίων που υπάρχουν στο νερό) και την προέλευση τα θερμομεταλλικά νερά χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες: **1)οξυανθρακικά** (νατριούχα, ασβεστιούχα, μικτά), **2)χλωριονατριούχα** (ισχυρά, ελαφρά, ανθρακοαεριούχα), **3)θειικά** (νατριούχα, αβεστούχα, χλωριοθειικά) και **4)θειούχα** (νατριούχα, χλωριοθειούχα-νατριούχα, ασβεστούχα, παλιά ασβεστούχα) (Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές, 2009).

Ανάλογα με τη μορφή τους στα σημεία ανάβλυσης, τα θερμομεταλλικά νερά διακρίνονται σε: **1)ρηξιγενείς αναβλύσεις** (συστήματα ρηγμάτων αποτελούν το δίαυλο για τη μετακίνηση των θερμομεταλλικών νερών), **2)φλεβικές αναβλύσεις** (μεταλλοφόρες φλέβες που συνήθως γεμίζουν παλιότερα ρήγματα ή ρωγμές) **3)αναβλύσεις επαφής** (πηγές που εμφανίζονται στην επαφή πετρωμάτων διαφορετικής

λιθολογίας και υδροπερατότητας²) και **4)πτυχωσιγενείς αναβλύσεις** (οι συγκλινικές πτυχές υδροφόρων πετρωμάτων ευνοούν την ανάπτυξη υψηλών θερμοκρασιών λόγω της καθοδικής κίνησης του νερού, ενώ οι αντικλινείς πτυχές μπορεί να οδηγήσουν στην επιφάνεια τα θερμομεταλλικά νερά εξαιτίας της ανοδικής κίνησης του νερού, παράλληλα με τη στρώση) (Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές, 2009).

Ανάλογα με το νερό των πηγών τους κατηγοριοποιούνται σε: **1)ολιγομεταλλικά νερά** (περιέχουν ποσότητα στοιχείων μικρότερη από 1gr/kg νερού) και σε **2)πολυμεταλλικά νερά** (περιέχουν ποσότητα στοιχείων μεγαλύτερη από 1gr/kg νερού). Στη δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται οι οξυπηγές, οι αλιπηγές, οι πικροπηγές, οι γυψοπηγές, οι αλκαλικές πηγές, οι χλωρονατριούχες, οι θειικό-νατριούχες, οι σιδηρούχες (περιεκτικότητα σιδήρου πάνω από 0,01gr/kg νερού) και θειούχες (περιεκτικότητα θείου πάνω από 0,01gr/kg νερού) (Σπαθή, 2000).

Ανάλογα με τη χωροταξική διάταξη και το μέγεθος ανάπτυξης των ιαματικών λουτρών διακρίνονται σε: **1)λουτροπόλεις** (χώροι οργανωμένης λουτροθεραπείας, ενταγμένοι σε μικρά ή μεγάλα αστικά κέντρα) και σε **2)λουτρικά συγκροτήματα θεραπευτικού τουρισμού** (χώροι εγκαταστάσεων οργανωμένης λουτροθεραπείας και αναψυχής, λειτουργούν αυτόνομα από το τοπικό δίκτυο της περιοχής και στους συγκεκριμένους χώρους αναπτύσσεται αποκλειστικά ο ιαματικός τουρισμός) (Dimopoulos, 1990).

Τέλος, ανάλογα με τη σημασία τους χωρίζονται σε: **1)ιαματικές πηγές τουριστικής σημασίας** (κατηγορία πηγών όπου τις εκμεταλλεύεται το κράτος ή και ιδιωτικές επιχειρήσεις για τουριστικούς λόγους) και σε **2)ιαματικές πηγές τοπικής σημασίας** (κατηγορία πηγών όπου η ζήτηση προέρχεται από κατοίκους της τοπικής περιοχής, η σημασία τους είναι καθοριστική για την ευρύτερη περιοχή και ο αριθμός πελατών τους είναι ικανοποιητικός) (Dimopoulos, 1990).

---

² Η περίπτωση αυτή συνηθίζεται στις πηγές κανονικού νερού και όχι θερμομεταλλικών πηγών καθώς το νερό των τελευταίων προέρχεται από βαθύτερα στρώματα (Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές, 2009).

2.4 Χρήσεις των ιαματικών πηγών

Πέρα από την κατηγοριοποίηση των ιαματικών θερμομεταλλικών πηγών, άξιο αναφοράς αποτελεί και η ανάλυση της χρήσης των ιαματικών πηγών από τους λούόμενους. Συγκεκριμένα, οι μορφές υδροθεραπείας³ που εφαρμόζονται κατά κύριο λόγο είναι (Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές, 2009, Σ.Δ.Ι.Π.Ε.):

1) Η εσωτερική υδροθεραπεία

- **Ποσιποθεραπεία:** Η θεραπεία αυτή επιτυγχάνεται με την πόση καθορισμένης ποσότητας ιαματικού νερού με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Συνήθως η εφαρμογή της έχει διάρκεια 3-4 εβδομάδες. Η ποσιποθεραπεία πρέπει να γίνεται με άδειο στομάχι και η δόση του νερού μετριέται συνήθως σε ποτήρια των 250ml.
- **Εισπνοθεραπεία:** Η θεραπεία αυτή βασίζεται στη μετατροπή του ιαματικού νερού σε μικροσταγονίδια και στην εκμετάλλευση των αερίων τα οποία περιέχονται σε αυτά. Οι εισπνοές γίνονται με τη βοήθεια ειδικών μηχανημάτων.

2) Η εξωτερική υδροθεραπεία

- **Ιαματικά λουτρά:** Η θεραπεία αυτή επιτυγχάνεται με το λουτρό του σώματος σε ατομικό λουτήρα ή σε πισίνα με ιαματικό νερό και διαρκεί περίπου 20 λεπτά. Ένας κύκλος θεραπείας διαρκεί συνήθως 2 εβδομάδες, με ένα λουτρό την ημέρα.
- **Υδρομαλάξεις:** Η θεραπεία αυτή βασίζεται στην εφαρμογή πίεσης ιαματικού νερού στο ανθρώπινο σώμα ενώ αυτό βρίσκεται μέσα στον ατομικό λουτήρα ή σε πισίνα.
- **Υδροκινησιοθεραπεία:** Η θεραπεία αυτή είναι ένας συνδυασμός της υδροθεραπείας και της κινησιοθεραπείας μέσα στο νερό.
- **Καταιονήσεις:** Η θεραπεία αυτή πρόκειται για ντους με ψυχρό, χλιαρό, θερμό ή υπέρθερμο ιαματικό νερό. Υπάρχουν καταιονήσεις με υψηλή και χαμηλή ένταση.

3) Η θαλασσοθεραπεία: Είναι μια μορφή αγωγής κατά την οποία χρησιμοποιείται το θαλασσινό νερό καθώς και άλλοι φυσικοί πόροι για τη θεραπεία, πρόληψη και φυσική κατάσταση του σώματος. Στη χώρα μας λειτουργούν θαλασσοθεραπευτικά κέντρα, τα οποία συνήθως βρίσκονται ενσωματωμένα σε πολυτελείς ξενοδοχειακές

---

³ Υδροθεραπεία ονομάζεται η αγωγή, η οποία στηρίζεται στην εφαρμογή του ιαματικού νερού ως θεραπευτικό μέσο (Σ.Δ.Ι.Π.Ε.).

μονάδες. Η συγκεκριμένη θεραπεία βασίζεται στη θέρμανση του θαλασσινού νερού (35-37°C), το οποίο αντλείται από βάθος 2,5 μέτρων.

- 4) **Η πηλοθεραπεία:** Η θεραπεία αυτή πραγματοποιείται με «ώριμο» θεραπευτικό πηλό και η εφαρμογή του πηλού στο ανθρώπινο σώμα μπορεί να γίνει με μερική εισαγωγή του σώματος σε αυτόν ή με ολική. Η θεραπεία αυτή περιλαμβάνει 10-15 εφαρμογές από 20 λεπτά τη φορά. Η πηλοθεραπεία ασκεί τόσο τοπική δράση στην επιφάνεια του δέρματος όσο και γενική, χάρη στις διάφορες ουσίες που διεισδύουν στον οργανισμό. Η δράση του πηλού οφείλεται σε μηχανικούς, θερμικούς και χημικούς παράγοντες.
- 5) **Η κλιματοθεραπεία:** Η συγκεκριμένη θεραπεία βασίζεται στο υγιεινό κλίμα της περιοχής και σε κάθε άλλο οικολογικό στοιχείο. Η χώρα μας διαθέτει αρκετούς τύπους για κλιματοθεραπεία, κανένας όμως από αυτούς δεν είναι επίσημα αναγνωρισμένος. Η θέση μια περιοχής γύρω από την επιφάνεια της θάλασσας, η θερμοκρασία του αέρα, η υγρασία, η βαρομετρική πίεση, η ένταση του ανέμου κ.ά. είναι κλιματολογικά στοιχεία τα οποία ενδιαφέρουν τη θεραπεία αυτή.

2.5. Οι ιαματικές πηγές στην Ελλάδα

Εξαιτίας της ηφαιστειότητας, της μαγματικής δραστηριότητας, του έντονου τεκτονισμού και της γεωλογικής δομής, η Ελλάδα διαθέτει ένα πλήθος μεταλλικών πηγών (Σούλιος, 2004). Θερμές και ψυχρές πηγές μεταλλικού νερού αναβλύζουν δίπλα σε λίμνες και ποτάμια, σε ορεινούς όγκους, σε ακρογιαλιές αλλά και σε πεδιάδες μαρτυρώντας έναν πλούσιο ιαματικό κόσμο ανάμεσα σε διάφορες περιοχές κατά μήκος της ελληνικής γεωγραφικής έκτασης. Οι περισσότερες από τις πηγές αυτές συνδέθηκαν ανά τα χρόνια με την παράδοση, την τέχνη, τους μύθους και τις δοξασίες και η χρήση αυτών αποτελούσε πανάρχαια μορφή σωματικής και ψυχικής υγείας των ανθρώπων (Σ.Δ.Ι.Π.Ε.).

Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία του Ινστιτούτου Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (ΙΓΜΕ), τα οποία προήλθαν από συστηματική έρευνα τη δεκαετία του '30, έδειξαν πως στον ελλαδικό χώρο υπάρχουν 822 καταγεγραμμένες πηγές θερμομεταλλικών νερών, όπου απ' αυτές οι 752 δύνανται να αξιοποιηθούν. Στον Πίνακα 2 που ακολουθεί παρουσιάζεται ο αριθμός των πηγών ανά περιφέρεια.

Περιφέρειες	Αριθμός θερμομεταλλικών νερών
Στερεά Ελλάδα	156
Μακεδονία	115
Πελοπόννησος	114
Θεσσαλία	57
Ήπειρος	56
Θράκη	25
Νησιά ⁴	229
Σύνολο	752

Πίνακας 3.1. Γεωγραφική κατανομή ιαματικών πηγών ανά περιφέρεια, **Πηγή:** Ιδία επεξεργασία από: Τριβυζά, χ.η.

Ωστόσο, παρά τη αναλυτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '30, η καταγραφή των ιαματικών πηγών επαναλήφθηκε τη δεκαετία του '80 από το τότε Υπουργείο Ενέργειας και Φυσικών Πόρων (σημερινό Υπουργείο Ανάπτυξης) και από το Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (ΙΓΜΕ). Παρά την εξέλιξη της τεχνολογίας και των μέσων που χρησιμοποιούνταν για την καταγραφή των πηγών, ο νέος αριθμός δε διαφοροποιήθηκε πολύ από τον παλιό. Έτσι, με την ολοκλήρωση της έρευνας, ο αριθμός των θερμομεταλλικών πηγών έφτανε τις 470, 282 πηγές λιγότερες από την προηγούμενη καταμέτρηση. Η μείωση αυτή, σύμφωνα με τους ερευνητές, οφείλεται στη μη σημαντική μεταλλικότητα των πηγών ώστε να καταγραφούν ως ιαματικές, πολλές από τις πηγές που είχαν καταγραφεί τη δεκαετία του '30 στέρεψαν και τέλος, πολλά συμπλέγματα πηγών με την ίδια χημική σύσταση νερού καταγράφηκαν ως μια πηγή (Παπαγεωργίου, 2009). Στον Πίνακα 3, πιο κάτω, φαίνεται ο αριθμός των θερμομεταλλικών πηγών που καταγράφηκαν ανά περιφέρεια.

⁴ Συγκεκριμένα, οι 23 πηγές ήταν στην Εύβοια, οι 34 στα νησιά του Ιονίου, οι 30 στα νησιά των Κυκλάδων, οι 42 στα νησιά του Αιγαίου και οι υπόλοιπες 100 στην Κρήτη (Παπαγεωργίου, 2009).

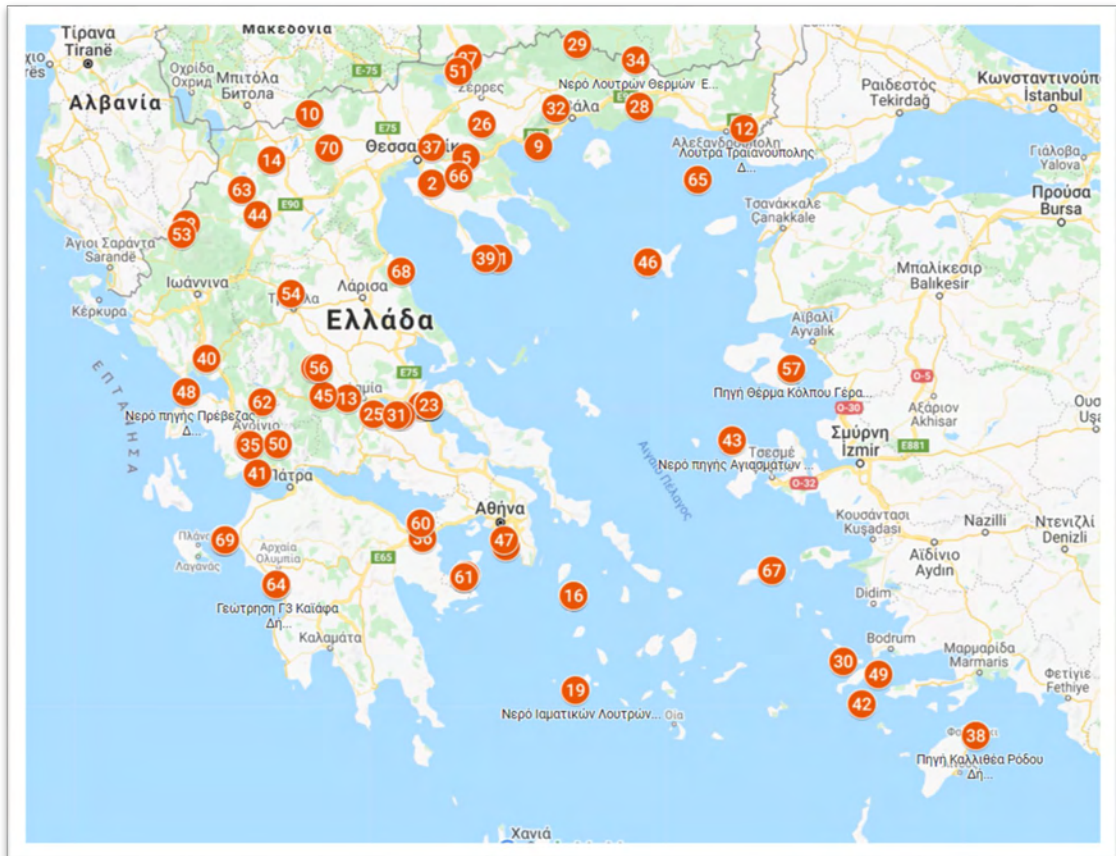
Περιφέρειες	Αριθμός ιαματικών πηγών
Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	22
Κεντρικής Μακεδονίας	56
Δυτικής Μακεδονίας	25
Ηπείρου	27
Θεσσαλίας	49
Δυτικής Ελλάδας	64
Στερεάς Ελλάδας	91
Αττικής	18
Πελοποννήσου	38
Βόρειου Αιγαίου	25
Νότιου Αιγαίου	33
Ιόνιων νησιών	17
Κρήτης	5
Σύνολο	470

Πίνακας 3.2. Γεωγραφική κατανομή ιαματικών πηγών ανά περιφέρεια, **Πηγή:** Ιδία επεξεργασία από: Παπαγεωργίου, 2009.

Συνεπώς, παρατηρούμε πως οι Περιφέρειες με τις περισσότερες συγκεντρώσεις θερμομεταλλικών πηγών είναι η Στερεά και η Δυτική Ελλάδα, η Κεντρική Μακεδονία και η Θεσσαλία. Τη δεκαετία του '80, ο θερμαλιστικός τουρισμός βρισκόταν στο αποκορύφωμά του με τους λουόμενους να επισκέπτονται ως επί το πλείστον περιοχές της κεντρικής ηπειρωτικής Ελλάδας και συγκεκριμένα τα λουτρά Αιδηψού, Υπάτης, Καμένων Βούρλων, Μεθάνων και Σμοκόβου. Την επόμενη δεκαετία η κίνηση των θερμαλιστών άρχισε να μειώνεται σημαντικά, πολλές λουτροπόλεις έκλειναν και ο ιαματικός τουρισμός πέρασε σε ένα στάδιο παρακμής (Παπαγεωργίου, 2009).

Σήμερα, οι περιοχές με τα περισσότερα υδροθεραπευτήρια και εγκαταστάσεις συγκεντρώνονται στην κεντρική ηπειρωτική Ελλάδα, στην Πελοπόννησο, στην κεντρική Μακεδονία και στα νησιά του βορείου και νότιου Αιγαίου (Παπαγεωργίου, 2009). Από τις 470 πηγές που υπάρχουν στον ελλαδικό χώρο, χρησιμοποιούνται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό οι 348, από τις οποίες οι 70 είναι επίσημα ανακηρυγμένες από το Υπουργείο Τουρισμού⁵ ως ιαματικές φυσικές πηγές (<http://www.mintour.gov.gr/>).

⁵ Στις 22 Ιανουαρίου 2020, ο υπουργός Τουρισμού κ. Χάρης Θεοχάρης ανάρτησε στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Τουρισμού το ολοκληρωμένο Μητρώο των 70 Αναγνωρισμένων Ιαματικών Φυσικών Πόρων (<http://www.mintour.gov.gr/>).

Εικόνα 3.1. Χάρτης με τους 70 Αναγνωρισμένους Ιαματικούς Φυσικούς Πόρους, **Πηγή:** <http://www.mintour.gov.gr/Statistics/stoixeia-iamatikon-pigon>

Αναλυτικότερα, οι 70 αναγνωρισμένες ιαματικές πηγές είναι οι εξής:

1. Νερό θερμαι Σύλλα, ΦΕΚ 2982/Β'/04.11.2014
2. Νερό πηγής Σουρωτή, ΦΕΚ 2271/Β'/22.08.2014
3. Νερό Γιάλτρων Αιδηψου, ΦΕΚ 2963/Β'/04.11.2014
4. Νερό Λουτρών Κυλλήνης, ΦΕΚ 2982/Β'/04.11.2014
5. Νερό Λουτρών Νέας Απολλωνίας, ΦΕΚ 3635/Β'/31.12.14
6. Νερό Πηγής Φρύνη-Γ. Σκουρτανιώτη, ΦΕΚ 2963/Β'/04.11.2014
7. Νερό πηγής Αναστασίου Παπαϊωάννου, ΦΕΚ 1616/Β'/08.06.2016
8. Νερό Πηγής Ιωάννη και Νικολάου Μπαλαλά Λουτρά Αιδηψού, ΦΕΚ 1483/Β'/25.05.2016
9. Νερό Λουτρών Ελευθερών, ΦΕΚ 3634/Β'/31.12.2016
10. Θερμή Πηγή Λουτρακίου Αριδαίας- Αλμωπίας, ΦΕΚ 3626/Β'/31.12.2016
11. Νερό Κανίστρου Κασσάνδρας Χαλκιδικής, ΦΕΚ 3635/Β'/31.12.2014
12. Λουτρά Τραϊανούπολης, ΦΕΚ 1148/Β'/22.04.2016
13. Νερό Υπάτης, ΦΕΚ 50/Β'/15.01.2015
14. Νερό Γεώτρησης Αγραπιδιάς- Λιμνοχωρίου ΑΠ, ΦΕΚ 1647/Β'/09.06.2016

15. Νερό Πηγής Αγίων Αναργύρων Κύθνου, ΦΕΚ 1860/Β'/24.06.2016
16. Νερό Πηγής Κακάβου Κύθνου, ΦΕΚ 1861/Β'/24.06.2016
17. Νερό Λίμνης Βουλιαγμένης, ΦΕΚ 1113/Β'/19.04.2016
18. Νερό Γεώτρησης Δημαρχείου Μώλου, ΦΕΚ 1113/Β'/19.04.2016
19. Νερό Ιαματικών Λουτρών Λάκκου Αδάμαντα Μήλου, ΦΕΚ 1131/Β'/20.04.2016
20. Νερό πηγής Μπανιώτη-Χέλωβα Λυσιμαχίας, Ζωγόπουλου, Φεκ 1114/Β'/19.04.20016
21. Νερό πηγής Λέττας Βασιλάκου Λουτρών Αιδηψού, ΦΕΚ 2831/Β'/23.12.2015
22. Νερό πηγής Κομπόγιαννη Λουτρών Αιδηψού, ΦΕΚ 2831/Β'/23.12.2015
23. Νερό πηγής Γ1 Νταμάρια Αιδηψού, ΦΕΚ 2831/Β'/23.12.2015
24. Νερό πηγής Λουτρών Γερανίου Καϊάφα, ΦΕΚ 1043/Β'/13.04.2016
25. Νερό πηγής Λουτρών Θερμοπυλών, ΦΕΚ 1616/Β'/08.06.2016
26. Νερό Πηγής Λουτρών Θερμών Νιγρίτας, ΦΕΚ 1114/Β'/19.04.2016
27. Νερό θερμής πηγής Αγκίστρου Σερρών, ΦΕΚ 1600/Β'/07.06.2016
28. Νερό πηγής Ποταμιάς (γεώτρηση ΓΠ-1), ΦΕΚ 3899/Β'/05.12.20016
29. Πηγή Θερμών Παρανεστίου Δράμας, ΦΕΚ 1860/Β'/24.06.2016
30. Νερό από πηγάδι θερμών Καλύμνου, ΦΕΚ 1113/Β'/19.04.2016
31. Νερό πηγής Καλλυντικά Κονιαβίτη- Καμμένα Βούρλα, ΦΕΚ 1134/Β'/20.04.2016
32. Λουτρά Κρηνίδες Καβάλας Νερό & Πηλός, ΦΕΚ 3635/Β'/31.12.2014
33. Νερό Υδρογεώτρησης I-IAM-1 Λουτρακίου Περαχώρας, ΦΕΚ 3899/Β'/05.12.2016
34. Νερό Λουτρών Θερμών Εχίνου, ΦΕΚ 1166/Β'/24.04.2016
35. Πηγή Μουρστιάνου ή Σώκου, ΦΕΚ 1861/Β'/14.06.2016
36. Νερό Λουτρών Ωραίας Ελένης, ΦΕΚ 1861/Β'/14.06.2016
37. Νερό Γεώτρησης Λαγκαδά Θεσ/νίκης, ΦΕΚ 117/Β'/24.01.2017
38. Νερό Ιαματικής Πηγής Καλλιθέας Ρόδου, ΦΕΚ 121/Β'/24.01.2017
39. Νερό πηγής Αγ. Παρασκευής Κασσάνδρας Χαλκιδικής, ΦΕΚ 2260/Β'/04.07.2017
40. Πηγή Χανόπουλου, ΦΕΚ 2342/Β'/11.07.2017
41. Πηλός Αγίας Τριάδας, ΦΕΚ 2459/Β'/19.07.2017
42. Πηγή Μανδρακίου, ΦΕΚ 2433/Β'/17.07.2017
43. Νερό πηγής Αγιασμάτων, ΦΕΚ 2973/Β'/30.08.2017
44. Πηγή Κιβωτού, ΦΕΚ 3956/Β'/10.11.2017
45. Πηγή Παλαιοβράχας, ΦΕΚ 3956/Β'/10.11.2017
46. Πηγή Θέρμων Ηφαίστου, ΦΕΚ 4601/Β'/28.12.2017
47. Πηγή Αιζώνης, ΦΕΚ 4744/Β'/29.12.2017

48. Νερό πηγής Πρέβεζας, ΦΕΚ 4744/Β'/29.12.2017
49. Πηγή Εμπρός Θέρμη, ΦΕΚ 450/Β'/04.02.2018
50. Πηγή Κόκκινο Στεφάνι Μυρτιάς, ΦΕΚ 1347/Β'/19.04.20118
51. Νερό Γεώτρησης Λουτρών Σιδηρόκαστρου, ΦΕΚ 1400/Β'/25.04.2018
52. Πηγή Αμάραντου, ΦΕΚ 2165/Β'/12.06.2018
53. Πηγή Καβάσιλα, ΦΕΚ 2165/Β'/12.06.2018
54. Παναγιά, ΦΕΚ 3047/Β'/27.07.2018
55. Πηγή Σουλαντά, ΦΕΚ 6059/Β'/31.12.2018
56. Λουτρά Σμοκόβου, ΦΕΚ 6195/Β'/31.12.2018
57. Πηγή Θέρμα Κόλπου Γέρας, ΦΕΚ 385/Β'/13.02.2019
58. Πηγή Αγίου Νικολάου, ΦΕΚ 1333/Β'/18.04.2019
59. Πηγή Αγίων Αναργύρων, ΦΕΚ 1333/Β'/18.04.2019
60. Πηγή Λουτρακίου (πρώην πηγή Ε.Ο.Τ), ΦΕΚ 1493/Β'/03.05.2019
61. Πηγή Μεθάνων (Αι Πηγαί), ΦΕΚ 1497/03.05.2019
62. Πηγή Κρεμαστών, ΦΕΚ 1490/03.05.2019
63. Λουτρά Αμμουδάρας, ΦΕΚ 2112/Β'/05.06.2019
64. Γεώτρηση Γ3 Καϊάφα, ΦΕΚ 3323/Β'/29.08.2019
65. Ψαρόθερμα, ΦΕΚ 3530/Β'/20.09.2019
66. Πηγή Αγίων Αποστόλων Δουμπιών, ΦΕΚ 3464/Β'/13.09.2019
67. Απόλλωνας, ΦΕΚ 3930/Β'/25.10.2019
68. Κόκκινο Νερό, ΦΕΚ 4016/Β'/4.11.2019
69. Πηλός Λουτρών Κυλλήνης, ΦΕΚ 4143/Β'/12.11.2019
70. Πηγή Λουτροχωρίου, ΦΕΚ 4908/Β'/2019

Με βάση τις διατάξεις του Νόμου 4086/1960 (ΦΕΚ 112/Α'/30.07.1960), οι ιαματικές πηγές της χώρας κατατάσσονται σε δυο κατηγορίες: Ιαματικές Πηγές Τουριστικής σημασίας και Ιαματικές Πηγές Τοπικής Σημασίας. Η πρακτική διαφορά του διαχωρισμού αυτού βρίσκεται στο γεγονός ότι οι Ι. Π. Τοπικής σημασίας (κυριότητας ΕΟΤ) παραχωρούνται υποχρεωτικά και χωρίς αντάλλαγμα στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, για αξιοποίηση και εκμετάλλευση, η οποία πραγματοποιείται είτε με εκμίσθωση σε ιδιώτες είτε με αυτεπιστασία. Από την άλλη, οι Ι. Π. Τουριστικής σημασίας (κυριότητας ΕΟΤ) παραμένουν στην αρμοδιότητα του ΕΟΤ (Νομοθετικό πλαίσιο Ιαματικών Πηγών-Επενδυτικά κίνητρα, 2019). Ακόμη μια διαφορά που παρατηρήθηκε μεταξύ του διαχωρισμού των πηγών είναι ότι οι Ι. Π.

Τοπικής σημασίας προτιμούνται περισσότερο από τον τοπικό πληθυσμό της γύρω περιοχής και λιγότερο από τον πληθυσμό της υπόλοιπης χώρας, ενώ τις μεγάλες λουτροπόλεις Τουριστικής σημασίας επισκέπτονται άτομα απ' όλη την Ελλάδα, συνδυάζοντας τη λουτροθεραπεία με τις διακοπές τους. Το 2006, με το νέο Νόμο υπ' αριθμ. 3498/2006, οι διατάξεις που διακρίνουν τις πηγές σε Τοπικής και Τουριστικής σημασίας καταργούνται (Νόμος υπ' αριθμ. 3498-ΦΕΚ 230/Α'/24.10.2006).

Όπως προαναφέρθηκε, η Ελλάδα απαριθμεί ένα σπουδαίο πλήθος ιαματικών πηγών, οι οποίες αναβλύζουν διάσπαρτες σε ολόκληρη την έκτασή της. Παρακάτω παρουσιάζονται σύντομα κάποιες από τις κυριότερες και πιο φημισμένες ιαματικές πηγές της χώρας μας, με πληροφορίες για την τοποθεσία, την ιστορία, τις εγκαταστάσεις αλλά και για τη σύσταση των νερών που διαθέτουν.

Αιδηψός: Από την αρχαιότητα η Αιδηψός ήταν γνωστή για τις ιδιαίτερα θερμές ιαματικές πηγές της, οι οποίες ήταν γνωστές πριν από τον 4^ο π.Χ. αιώνα (<https://www.visitedipsos.gr/>). Οι πηγές της λουτρόπολης ξεπερνούν τις 50 και οι περισσότερες διοχετεύονται σε ξενοδοχεία που διαθέτουν λουτροθεραπευτήρια για τους πελάτες τους. Η Αιδηψός διακρίθηκε στον τομέα του ιαματικού τουρισμού κατά τη Ρωμαϊκή εποχή και έκτοτε είναι η πιο φημισμένη λουτρόπολη στην Ελλάδα καθώς χιλιάδες Έλληνες αλλά και ξένοι τουρίστες επισκέπτονται κάθε χρόνο την πόλη για τα ιαματικά της νερά. Οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα να «πάρουν» το μπάνιο τους είτε στη δημοτική πλαζ κάτω από τους ζεστούς καταρράκτες, είτε στο υδροθεραπευτήριο του ΕΟΤ, το οποίο διαθέτει μπανιέρες και εσωτερική πισίνα είτε στο πολυτελές ξενοδοχείο «Θέρμες Σύλλα», με μια υπαίθρια (μισή ιαματικό και μισή θαλασινό νερό) και μια εσωτερική πισίνα (μόνο ιαματικό νερό). Τα λουτρά της Αιδηψού είναι κωμόπολη του Νομού Ευβοίας, και η πρόσβαση της γίνεται είτε με φέρι μπόουτ από την Αρκίτσα είτε οδικώς από τη Χαλκίδα, η οποία απέχει 110χλμ από την Αιδηψό (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005). Ο συνδυασμός βουνού και θάλασσας που συνθέτει το τοπίο γύρω από την πόλη δίνει τη δυνατότητα στους επισκέπτες να απολαύσουν τα μπάνια τους στη θάλασσα, να ασχοληθούν με διάφορα θαλάσσια σπορ αλλά και με περιπάτους στη φύση. Η θερμοκρασία των πιο αντιπροσωπευτικών πηγών κυμαίνεται από 70,5-71,2°C (πηγές Νταμαριών), 34,5-40,5 °C (πηγή παραλίας), 56,5 °C (πηγή άνω Συνοικίας) και 37,8 °C (πόσιμο νερό). Τα νερά των πηγών χαρακτηρίζονται ως υπέρθερμα, μεταλλικά και υπερτονικά και συνιστώνται για τη θεραπεία παθήσεων του ουροποιητικού, των νεφρών και του πεπτικού συστήματος (π.χ. νεφρολιθίαση,

χολολιθίαση, χρόνια χολοκυστίτιδα και δυσκινησία χοληφόρων, παθήσεων του στομάχου, των εντέρων, του ήπατος και της χοληδόχου κύστης, παθήσεων του αναπνευστικού συστήματος (π.χ. βρογχικό άσθμα και χρόνια βρογχίτιδα) καθώς και γυναικολογικών (<https://www.visitedipsos.gr/>).

Λουτράκι: Το Λουτράκι χαρακτηρίζεται ως η αρχαιότερη εν ενεργεία Ελληνική λουτρόπολη, καθώς από το 1914 ξεκίνησε να λειτουργεί ήδη ως οργανωμένος προορισμός ιαματικού τουρισμού. Η σύγχρονη ιστορία, βέβαια, του Λουτρακίου και του θερμαλισμού αρχίζει από το 1847, όταν άρχισαν οι πρώτες αναλύσεις των μεταλλικών υδάτων από τον καθηγητή Τζιοβάνι Μπατίστα Δελβινιώτη. Το κλασικό και πλέον σύγχρονο υδροθεραπευτήριο ανακαινίστηκε το 2009-2010 και πλέον έχει την ονομασία «LOUTRAKI THERMAL SPA». Η λουτρόπολη απέχει μόλις 5χλμ από τη Διώρυγα του Ισθμού και 80χλμ δυτικά της Αθήνας. Οι εγκαταστάσεις των λουτρών περιλαμβάνουν δυο εσωτερικές θερμαινόμενες πισίνες ιαματικού νερού, μια εσωτερική πισίνα ψυχρού ύδατος, μια εξωτερική πισίνα ιαματικού νερού, δυο ατομικές και τρεις διπλές καμπίνες με μπανιέρες υδροθεραπείας, μια σάουνα, δυο χαμάμ, αίθουσες ατομικού μασάζ και περιποίησης, δυο χώροι για λασποθεραπεία και μια αίθουσα γυμναστικής. Το Λουτράκι είναι ένα καταπράσινο τουριστικό θέρετρο με φυσικούς καταρράκτες, γραφικούς όρμους και πεντακάθαρες παραλίες, το οποίο εκτός από λουτροθεραπεία προσφέρεται και για κολύμπι, θαλάσσια σπορ, πεζοπορία, επίσκεψη σε αρχαιολογικούς χώρους της χώρας μας και συμμετοχή σε διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις. Τα ιαματικά νερά Λουτρακίου χαρακτηρίζονται ως υπόθερμα, χλωρονατριούχα, ολιγομεταλλικά, ασθενώς αλκαλικά με PH 7,2-7,3, υποτονικά, ραδιούχα και η θερμοκρασίας τους κυμαίνεται από 30,5 έως 32°C. Σύμφωνα με το επίσημο σάιτ της λουτρόπολης, το νερό των ιαματικών πηγών ενδείκνυται για ρευματικές παθήσεις, μυοσκελετικά προβλήματα, οσφυαλγία, ισχιαλγία, δισκοπάθεια, σπονδυλαρθρίτιδα, αυχενικό σύνδρομο, αρθρίτιδα, οστεοπόρωση, παθήσεις του κυκλοφορικού συστήματος, δερματικές παθήσεις (εκζέματα, ακμή, ψωριάσεις), παθήσεις περιφερειακών νεύρων (νευρίτιδες, νευραλγίες, ριζίτιδες) αλλά και για νεφρολιθίαση, χολολιθίαση, χρόνια δυσκοιλιότητα, υπέρταση, παθήσεις της κύστης, παχυσαρκία, ψαμμίαση, δυσπεψία, διαβήτη, προβλήματα της ουροδόχου κύστης και προστατίτιδα (<https://www.loutrakispa.gr/el>).

Μέθανα: Οι ιαματικές πηγές των Μεθάνων, ονομαστές εδώ και χιλιάδες χρόνια για την εντυπωσιακή επίδρασή τους στην υγεία και την ομορφιά των λουόμενων, είναι

αποτέλεσμα ηφαιστειακής δράσης. Η μικρή χερσόνησος των Μεθάνων βρίσκεται ανατολικά της Πελοποννήσου και νοτιοδυτικά του Πειραιά. Η πρόσβαση στη λουτρόπολη γίνεται είτε με πλοίο από τον Πειραιά είτε με αυτοκίνητο μέσω Επιδαύρου. Τα πρώτα υδροθεραπευτήρια στην πόλη χτίστηκαν το 1906, όμως τα Μέθανα γνώρισαν τη μεγαλύτερή τους ανάπτυξη τη δεκαετία του '70, όπου και χτίστηκε το δεύτερο υδροθεραπευτήριο ΕΟΤ. Οι ιαματικές πηγές των Μεθάνων είναι περίπου 25, αναβλύζουν από βράχια με θερμοκρασία 28,5-34,4°C και τα δυο δυνατά χαρακτηριστικά τους είναι η μυρωδιά του κλούβιου αυγού που μυρίζει σε όλη τη λουτρόπολη αλλά και το σχεδόν άσπρο, γαλακτώδες χρώμα που έχουν τα νερά (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005). Οι ιαματικές πηγές χαρακτηρίζονται ως θειούχες, χλωριονατριούχες και οξυπηγές και «μεταφέρουν» πολυάριθμα και πολύτιμα ιχνοστοιχεία μετάλλων και ορυκτών προσφέροντας θεραπείες για πολλές παθήσεις όπως αρθροπάθεια, δισκοπάθεια, σπονδυλοαρθρίτιδα, ρευματοπάθεια, κατάγματα, γυναικολογικά, στειρότητα, νευρώσεις, κοπώσεις, παθήσεις αναπνευστικού συστήματος, χρόνιες βρογχίτιδες, δερματικά νοσήματα κ.ά. Εκτός από τη βελτίωση της υγείας και της ευεξίας, οι επισκέπτες μπορούν να ασχοληθούν και με διάφορες αθλητικές και θαλάσσιες δραστηριότητες μέσω του Ναυτικού Ομίλου Μεθάνων (<https://www.methana.com.gr/>).

Καμένα Βούρλα: Οι ιαματικές πηγές των Καμένων Βούρλων βρίσκονται στους πρόποδες της Κνημίδας και σε απόσταση 300-400μ. από την παραλία στο νομό Φθιώτιδας. Η αξιοποίηση των πηγών ξεκίνησε το 1926 και η συστηματική οργάνωση της λουτρόπολης το 1932 (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005). Τα ιαματικά νερά αναβλύζουν από πολλές πηγές της ίδιας περίπου χημικής σύστασης, αλλά διαφορετικής ραδιενέργειας και θερμοκρασίας. Οι πηγές της δεξαμενής χαρακτηρίζονται ως ραδιενεργές-χλωριονατριούχες ενώ στα διοικητικά όρια του δήμου βρίσκονται και οι ιαματικές πηγές Κονιαβίτη που είναι υδρόθειο-χλωριονατριούχες. Οι ραδιενεργές ιαματικές πηγές κατέχουν ιδιαίτερη θέση μεταξύ άλλων ιαματικών πηγών λόγω της πολύπλευρης δράσης στον οργανισμό εξαιτίας του ραδονίου. Στην Ελλάδα μόνο 10 πηγές περιέχουν ραδιενέργεια και οι δυο κυριότερες είναι αυτές των Καμένων Βούρλων και της Ικαρίας. Το νερό των ιαματικών νερών είναι λίγο θολό, αλμυρό, μυρίζει σίδηρο, η θερμοκρασία βρίσκεται μεταξύ 32-41°C και προσφέρεται για ρευματοπάθειες, μυαλγίες, αρθροπάθειες, νευραλγίες, κάποιες μορφές βρογχικού άσθματος, δερματοπάθειες, παθήσεις ύπατος, γυναικολογικές παθήσεις, τόνωση οπτικού και ακουστικού νεύρου και γενικότερα του νευρικού συστήματος ([41](http://www.kamena-</p></div><div data-bbox=)

vousla.gr/). Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να επισκεφτούν τα λουτρά Κονιαβίτη, τα οποία διαθέτουν τρεις μικρές εξωτερικές πισίνες με ελεύθερη πρόσβαση χωρίς εισιτήριο, την πηγή Αφροδίτης, η οποία περιλαμβάνει δυο παλιές, μικρές και εξωτερικές πισίνες και μια πέτρινη, όπου αναμιγνύεται το κολλώδες θείο που διαθέτει με τα θειούχα μικροβακτήρια καταπολεμώντας έτσι διάφορες δερματικές ασθένειες και τέλος, το ξενοδοχείο τεσσάρων αστέρων Mitsis Galini Wellness Spa & Resort, το μεγαλύτερο στο νομό Φθιώτιδας, με εσωτερική και εξωτερική πισίνα και πληθώρα θεραπευτικών προγραμμάτων (Κάκος, 2019).

Πόζαρ Αριδαίας (Λουτρά Λουτρακίου): Η λουτρόπολη της Αλμωπίας βρίσκεται 13χλμ. βορειοδυτικά της Αριδαίας, στο νομό Πέλλας. Η περιοχή είναι χτισμένη στις όχθες του θερμού ποταμού που τη διασχίζει. Οι εγκαταστάσεις των λουτρών είναι οργανωμένες σε μια μικρή λουτρόπολη, η οποία διαθέτει από γούρνες, λιμνούλες, μπανιέρες, πισίνες, αποδυτήρια μέχρι ξενοδοχεία, εστιατόρια και μπαρ τα οποία επισκέπτονται όλο το χρόνο τόσο άτομα τρίτης ηλικίας όσο και νεότερα. Τα ιαματικά θερμά νερά έχουν σταθερή θερμοκρασία 37°C και αναβλύζουν από το βουνό σε υψόμετρο 362-391μ. εδώ και χιλιάδες χρόνια, δημιουργώντας ένα εντυπωσιακό τοπίο βουνού και δάσους. Όσοι επιθυμούν τα κρύα λουτρά, υπάρχει ένα ποτάμι με καταρράκτες. Οι υδροανθρακικές οξυπηγές των αλκαλικών γαιών συνιστώνται κυρίως για παθήσεις του κυκλοφοριακού και του αναπνευστικού συστήματος, ρευματοπάθειες, γυναικολογικές και δερματικές παθήσεις, παθήσεις ήπατος, νεφρών, χολής, πεπτικού και ουροποιητικού συστήματος. Εκτός από τα ιαματικά λουτρά, οι επισκέπτες μπορούν να απολαύσουν το Σπηλαιολογικό πάρκο, το οποίο τοποθετείται στα όρια της λουτρόπολης, να παρακολουθήσουν ένα από τα μεγαλύτερα μουσικά φεστιβάλ της Ελλάδας το καλοκαίρι, ενώ το χειμώνα και σε μικρή απόσταση μπορούν να επισκεφτούν το χιονοδρομικό κέντρο του Καϊμάκτσαλαν (<http://www.loutrapozar.gr/>).

Παρακάτω ακολουθούν ενδεικτικές φωτογραφίες από τις εγκαταστάσεις θερμαλιστικών λουτροπόλεων και πηγών της Ελλάδας.

Εικόνα 3.2. Παραλία λουτρά Αιδηψού,
Πηγή: <https://www.voriaevia.gr/>

Εικόνα 3.3. Υδροθεραπευτήριο ΕΟΤ,
λουτρά Αιδηψού, **Πηγή:**
<https://www.parkhoteledipsos.com/>

Εικόνα 3.4. Σύγχρονο υδροθεραπευτήριο
LOUTRAKI THERMAL SPA, **Πηγή:**
<https://www.loutrakispa.gr/el>

Εικόνα 3.5. Ιαματικά λουτρά Μεθάνων,
Πηγή: <https://www.methana-promotion.com/>

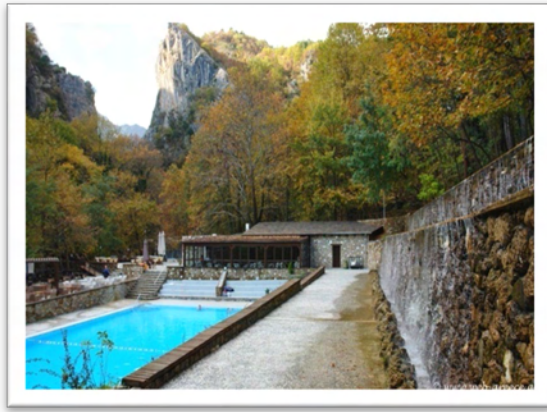
Εικόνα 3.6. Ιαματικά λουτρά Κονιαβίτη
στα Καμένα Βούρλα, **Πηγή:**
<http://kamena-voyrla-news.blogspot.com/>

Εικόνα 3.7. Mitsis Galini Wellness Spa
& Resort στα Καμένα Βούρλα, **Πηγή:**
<https://www.mitsishotels.com/en/hotels/galini-resort#3>

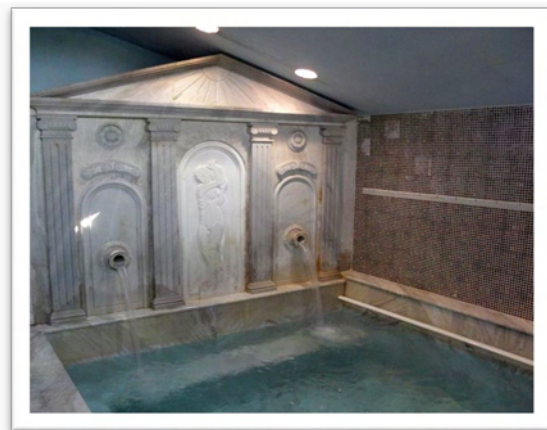
Εικόνα 3.8. Ιαματικά λουτρά Πόζαρ Αριδαίας, **Πηγή:** <https://www.postmodern.gr/ta-anazoogonitika-loutra-pozar-stin-pella/>

Εικόνα 3.9. Ιαματικά λουτρά Πόζαρ Αριδαίας, **Πηγή:** <https://web-greece.gr/destinations/loutra-pozar-kaimaktsalan/>

Εικόνα 3.10. Ιαματικά λουτρά Ικαρίας, **Πηγή:** <https://www.gtp.gr/TDirectoryDetails.asp?id=79569&lng=1>

Εικόνα 3.11. Ιαματικά λουτρά Αγκίστρου Σερρών, **Πηγή:** <https://www.travelo.gr/iamatikes-piges-elladas-ta-kalutera-loutra/>

Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς του ιαματικού τουρισμού, η βαθμιαία οργάνωση και ανάπτυξη των πηγών της χώρας ξεκίνησε στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Παρά το γεγονός αυτό, οι οργανωμένες λουτροπόλεις με τη χρήση του ιαματικού νερού και τις ποικίλες προσφερόμενες υπηρεσίες σπανίζουν, και όπου υπάρχουν παρουσιάζονται σημαντικά μειονεκτήματα από άποψη εγκαταστάσεων, γενικών υποδομών και όχι μόνο. Ακόμη, η ζήτηση του ιαματικού τουρισμού στη χώρα μας παρουσιάζει έντονη εποχικότητα (η προσέλευση των τουριστών πραγματοποιείται μεταξύ των μηνών Μαΐου και Οκτωβρίου) και η χρήση των πηγών από τους λουόμενους γίνεται ως επί το πλείστον για θεραπευτικούς λόγους, καθώς πολλά ιαματικά κέντρα έχουν έλλειψη προσφερόμενων υπηρεσιών που αφορούν την αναζωογόνηση του οργανισμού (Κουσκούκης, 2013).

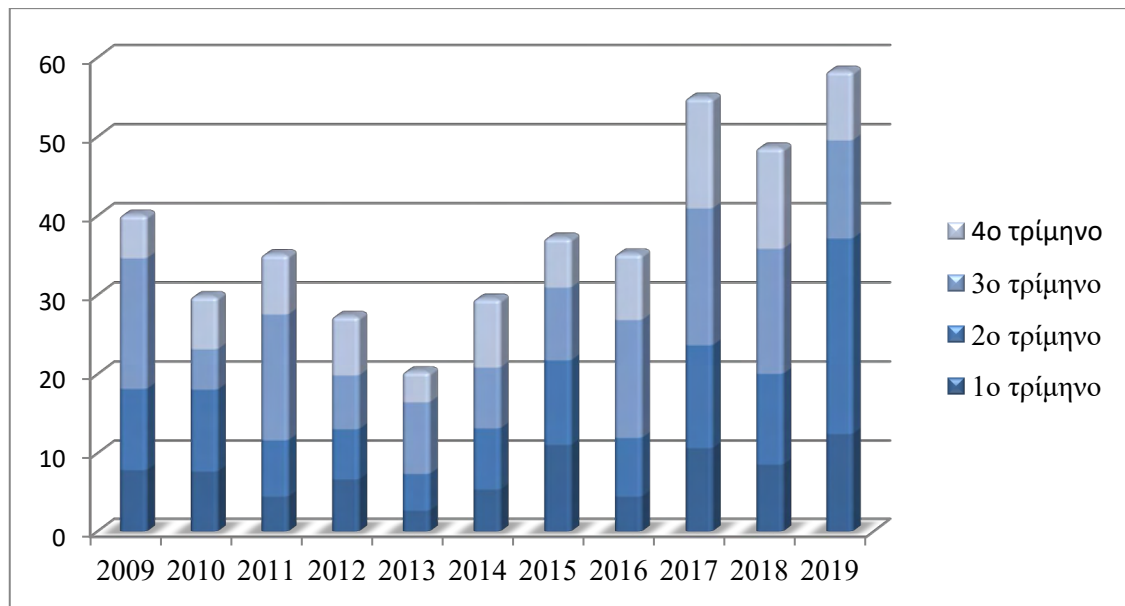
Λαμβάνοντας υπόψη την επιτόπια έρευνα της Παπαγεωργίου (2009) σε τρεις σπουδαίες λουτροπόλεις της Ελλάδας από άποψη θερμαλιστικής κίνησης, δηλαδή στα λουτρά Αιδηψού, στα Καμένα Βούρλα και στα λουτρά Υπάτης, με ένα δείγμα 700 ερωτηματολογίων συμπληρωμένων από τους λουόμενους, συμπεραίνουμε ότι το 61,3% του δείγματος αποτελούνταν από γυναίκες. Ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων (64,7%) είχαν ηλικία από 65 ετών και άνω ενώ το 84,5% επισκέφθηκαν τα λουτρά για θεραπευτικό θερμαλισμό, το 5,1% για θερμαλισμό υγείας και ευεξίας ενώ το 10,4% και για τα δυο.

Σύμφωνα με τον Κουσκούκη (2013), ο αριθμός των ατόμων⁶ που χρησιμοποιούν τις ιαματικές πηγές αναλογεί στο 1,4% του πληθυσμού της Ελλάδας, ποσοστό αρκετά μικρότερο από το 1,7% που ήταν παλιότερα. Συνεχίζοντας, τονίζει πως η μέση διαμονή των ατόμων στις λουτροπόλεις είναι γύρω στις 13-14 ημέρες, όσον αφορά το φύλο, οι γυναίκες αποτελούν το μεγάλο ποσοστό 60-65% έναντι των αντρών και οι άμεσοι ενδιαφερόμενοι είναι τις περισσότερες φορές άτομα τρίτης ηλικίας.

Όσον αφορά τα έσοδα από τον ιαματικό τουρισμό στη χώρα μας είναι δύσκολο να προσδιοριστούν, διότι δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη βάση συγκέντρωσης αυτών των δεδομένων. Βέβαια, από το 2002, η Τράπεζα της Ελλάδος διενεργεί μηνιαία δειγματοληπτική έρευνα στα κυριότερα σημεία εισόδου-εξόδου της χώρας, με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών για το σύνολο των ταξιδιωτικών δαπανών που πραγματοποιούν οι ταξιδιώτες-κάτοικοι του εξωτερικού-στην Ελλάδα. Έτσι, στο διάγραμμα παρακάτω εμφανίζονται οι εισπράξεις ανά τρίμηνο από τον τουρισμό υγείας μετά από επεξεργασία των στοιχείων της Τράπεζας της Ελλάδος (Ταξιδιωτικές Υπηρεσίες-Τράπεζα της Ελλάδος, 2019).

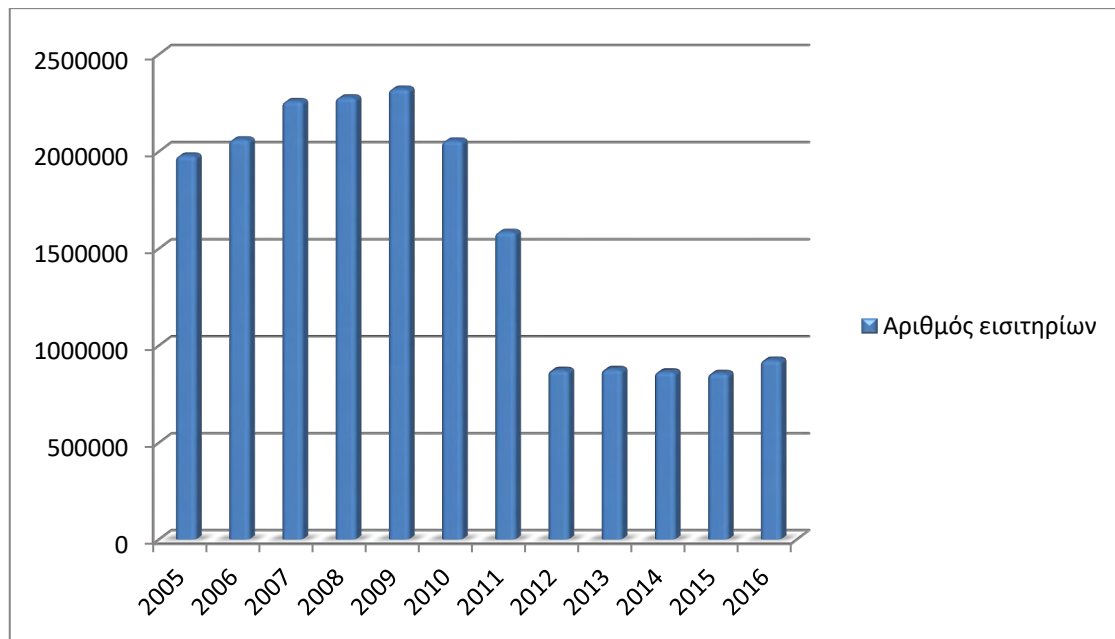
⁶ Δε γίνεται αναφορά από τον συγγραφέα, Κουσκούκη (2013), για το αν τα άτομα που χρησιμοποιούν τις ιαματικές πηγές είναι Έλληνες, ξένοι ή και τα δυο.

Γράφημα 3.1. Εισπράξεις τουρισμού υγείας ανά τρίμηνο, **Πηγή:** Ιδία επεξεργασία από Τράπεζα της Ελλάδος, (Ταξιδιωτικές Υπηρεσίες-Τράπεζα της Ελλάδος, 2019).

Από το Διάγραμμα 3.1 παρατηρείται ότι τα περισσότερα έτη παρουσιάζουν αυξημένες εισπράξεις, κυρίως το 2^ο και το 3^ο τρίμηνο του έτους, γεγονός που θέτει διάφορους προβληματισμούς σχετικά με το αν επισκέπτονται τη χώρα μας για τουρισμό υγείας (ιαματικός τουρισμός, τουρισμός ευεξίας-ομορφιάς-spa, ιατρικός τουρισμός) ή αν τα ταξίδια τους σχετίζονται με το χαρακτηριστικό προϊόν τουρισμού της Ελλάδας, τον ήλιο και τη θάλασσα.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τα έσοδα του ιαματικού τουρισμού δεν είναι εύκολο να προσδιοριστούν, όμως υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των εισιτηρίων που εκδόθηκαν από το 2005 έως το 2016 από το Ερευνητικό Πρόγραμμα «Ιαματικές Πηγές και Λουτροπόλεις» που υλοποιεί η Ομάδα Περιβάλλοντος του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ, 2017). Στη συνέχεια, στο Διάγραμμα 3.2 παρουσιάζεται ο συνολικός αριθμός εισιτηρίων όλων των λουτρικών μονάδων ανά έτος και στο **Παράρτημα 1** εμφανίζεται το σύνολο των εισιτηρίων κατά Περιφέρεια Ελλάδος.

Γράφημα 3.2. Αριθμός εισιτηρίων όλων των λουτρικών μονάδων ανά έτος, **Πηγή:** Ίδια επεξεργασία από στοιχεία ΕΚΚΕ (2017).

Παρατηρώντας το Διάγραμμα 3.2, από το 2005 έως το 2009 υπάρχει μια σταθερή αύξηση εισιτηρίων, η οποία ανέρχεται σε ποσοστό 17,3%. Το 2010, η εικόνα της ανοδικής πορείας αντιστρέφεται με αποτέλεσμα τα εισιτήρια σε ετήσια βάση να υστερούν κατά 19,8% έναντι του 2005. Παρ' όλα αυτά, η δραματική μείωση των εισιτηρίων παρατηρείται το 2012, η οποία ανέρχεται στο 55% των εισιτηρίων του 2011. Από το 2012 και έπειτα, φαίνεται κατά κάποιο τρόπο μια σταθεροποίηση των εισιτηρίων ενώ το 2016 παρουσιάζεται μια αξιοσημείωτη αύξηση του ύψους 8% από το προηγούμενο έτος και σημειώνεται ως η καλύτερη επίδοση της 5ετίας 2012-2016, μετά το 2009. Η τουριστική κίνηση του 2005 επηρεάστηκε σημαντικά από τους περιορισμούς που επέβαλαν στις τραπεζικές συναλλαγές και γι' αυτό το λόγο υπήρξαν μαζικές ακυρώσεις στις λουτρικές μονάδες κατά τους μήνες Ιούνιο και Ιούλιο. Βέβαια, το επόμενο διάστημα η τουριστική ζήτηση στις λουτροπόλεις αυξήθηκε και αυτό φανερώνεται και από την μικρή αλλά σημαντική αύξηση των εισιτηρίων το 2016.

Η κατακόρυφη μείωση του αριθμού των εισιτηρίων στις λουτρικές μονάδες οφείλεται σε διάφορους παράγοντες αλλά ο κυριότερος αφορούσε τις περικοπές των χορηγήσεων από τα ασφαλιστικά ταμεία προς τους δικαιούχους καθώς περιόρισε τον αριθμό των εγκρινόμενων εισιτηρίων, τη χρονική διάρκεια της θεραπείας, απέκλεισε πιθανούς επισκέπτες των λουτρικών μονάδων από άλλες γεωγραφικές περιοχές και εξαίρεσε κάποιες παθήσεις από τον κατάλογο των εγκρινόμενων παροχών. Εκτός από τα παραπάνω, η συνεχιζόμενη οικονομική κρίση έχει επηρεάσει σημαντικά τον αριθμό

των ημερών παραμονής των επισκεπτών στις λουτροπόλεις αλλά και των επισκεπτών, οι οποίοι κάλυπταν με δικούς του πόρους την απαιτούμενη δαπάνη (ΕΚΚΕ, 2017).

Στη συνέχεια, βασιζόμενοι στον **Πίνακα 1 του Παραρτήματος 1** θα γίνει ανάλυση της επισκεψιμότητας κατά Περιφέρεια. Διαχρονικά, τον υψηλότερο αριθμό επισκεπτών και εισιτηρίων τον συγκεντρώνουν οι Περιφέρειες της Στερεάς Ελλάδας και της Κεντρικής Μακεδονίας. Παρ' όλα αυτά, η εικόνα μείωσης των επισκεπτών παρατηρείται σε όλες τις Περιφέρειες ανεξαιρέτως. Συνολικά, από το 2005 έως το 2016 η μείωση επισκεπτών στη Στερεά Ελλάδα ανέρχεται σε 88,7%. Μικρή πτωτική πορεία ακολουθεί και η Κεντρική Μακεδονία, όχι όμως τόσο μεγάλη όσο η Στερεά Ελλάδα. Έτσι, από το 2014 και έπειτα, το 53% της ετήσια κίνησης των επισκεπτών συγκεντρώνεται στην Κεντρική Μακεδονία μιας και καθοριστικό ρόλο σε αυτό έπαιξαν οι εγκαταστάσεις των λουτρών Πόζαρ αλλά και η βελτιωμένη εικόνα των λουτρών Αγκίστρου, Απολλωνίας και Σιδηροκάστρου. Συγκρίνοντας τα έτη 2012 και 2016 παρατηρούμε μια ανοδική πορεία στο Βόρειο και Νότιο Αιγαίο, εξαιτίας της αύξησης των επισκεπτών στις λουτρικές μονάδες της Χίου, της Ικαρίας, της Λέσβου αλλά και της Μήλου. Αύξηση επισκεψιμότητας παρατηρείται και στην Περιφέρεια Αττικής (Λίμνη Βουλιαγμένης) καθώς και στην Πελοπόννησο (Loutraki Thermal Spa). Τέλος, μειώσεις καταγράφονται στις Περιφέρειες της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, στην Ήπειρο, στη Θεσσαλία και στη Δυτική Ελλάδα (ΕΚΚΕ, 2017).

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, οι αριθμοί των εισιτηρίων και η επισκεψιμότητα στις λουτροπόλεις της χώρας μας μπορούν να χαρακτηριστούν αρκετά χαμηλοί δεδομένου ότι η Ελλάδα είναι πλούσια σε ιαματικές πηγές και γι' αυτό το λόγο θα 'πρεπε να αναπτυχθεί πολύ περισσότερο θερμαλιστικά. Η φθίνουσα πορεία του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα, σύμφωνα με τον Κουσκούκη (2013), οφείλεται στον ανταγωνισμό που προέρχεται από τη βιομηχανία φαρμάκων, στη μη αναγνώριση της υδροθεραπείας ως ιατρική μέθοδος και στην έλλειψη διαφημιστικής προώθησης και ενημέρωσης του κοινού από τα μέσα ενημέρωσης τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Συνεπώς, ο ιαματικός τουριστικός κλάδος στηρίζεται κυρίως στην ελληνική αγορά και στις επιχειρήσεις που λειτουργούν στην επικράτεια, ενώ όπως είδαμε πιο πάνω υπάρχει μεγάλη μείωση κινητικότητας με κάποιες μόνο εξαιρέσεις που παρουσιάζουν σταθερή πορεία. Βασιζόμενοι στην οργάνωση, στη συλλογική συνεργασία, στη σωστή εκμετάλλευση των ιαματικών πηγών και στην προστασία του

φυσικού πλούτου, η ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα θα είναι επιτυχημένη.

2.6. Οι ιαματικές πηγές στην Ευρώπη

Στις μέρες μας, ο θερμαλιστικός τουρισμός έχει κερδίσει διεθνή απήχηση σε ομάδες πληθυσμού με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά που θέλουν να συνδυάσουν τις διακοπές τους με φυσικές μορφές θεραπείας, με προγράμματα αναζωογόνησης και χαλάρωσης, εκμεταλλευόμενες τις θεραπευτικές ιδιότητες του ιαματικού τουρισμού. Λαμβάνοντας υπόψη την έρευνα του Global Wellness Institute (2017), το 2015 υπήρχαν 27.507 θέρετρα υγείας με ιαματικές πηγές σε 109 χώρες παγκοσμίως, με έσοδα 51 δισεκατομμύρια δολάρια. Ομοίως, στην Ευρώπη, οι εγκαταστάσεις θερμαλιστικού τουρισμού ανέρχονται στις 5.612 και τα έσοδά τους σε 19,7 δισεκατομμύρια δολάρια (Nikoli and Lazakidou, 2019).

Στη Νότια Ευρώπη και συγκεκριμένα στην Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα και Ιταλία υπάρχουν ιαματικά λουτρά από τους αρχαίους ακόμη χρόνους και τα θερμαλιστικά τους κέντρα είναι ευρέως διαδεδομένα εξαιτίας των ποικίλων προσφερόμενων υπηρεσιών τους (Smith and Puczkó, 2013).

Στην Ιταλία, υπάρχουν 200 προορισμοί θερμαλιστικού τουρισμού με 480 εγκαταστάσεις υδροθεραπείας που προσφέρουν διάφορες υπηρεσίες στους επισκέπτες, οι οποίοι μπορούν να συνδυάσουν τη διαμονή τους με διάφορες ψυχαγωγικές αλλά και πολιτιστικές δραστηριότητες. Τα κέντρα ιαματικού τουρισμού προσελκύουν κάθε χρόνο περίπου 2.000 λουόμενους με μέση ηλικία τα 58 έτη (Kouskoukis, 2014).

Στην Τσεχική Δημοκρατία, τα κέντρα υγείας και ευεξίας προσφέρουν πολυτελή υποδομή σε πολύ χαμηλές τιμές ενώ σε αρκετά κέντρα οι ιατρικές και νοσηλευτικές υπηρεσίες στο δωμάτιο είναι δωρεάν. Η βιομηχανία θερμαλισμού αποτελεί σημαντικό μέρος του τσεχικού συστήματος υγειονομικής περίθαλψης (Pavel, 2014).

Στην Ελβετία, υπάρχουν 22 θερμαλιστικά θέρετρα τα οποία είναι εξειδικευμένα και εστιάζουν στην πρόληψη της υγείας των ατόμων, χρησιμοποιώντας ολοκληρωμένα προγράμματα βασισμένα στην ομορφιά, τη διατροφή και τη χαλάρωση (Smith and Puczkó, 2013).

Η Γερμανία κατατάσσεται πρώτη στην Ευρώπη ως η κορυφαία αγορά θερμομεταλλικών πηγών και τρίτη στον παγκόσμιο χάρτη το 2015, κερδίζοντας 6.823,7 εκατομμύρια δολάρια (Yeung and Johnston, 2017).

Στη Βουδαπέστη, υπάρχουν περισσότερες από 150 φυσικές ιαματικές πηγές και θεωρείται ο μεγαλύτερος σταθμός ιαματικών λουτρών στον κόσμο με τις περισσότερες θερμές πηγές εντός των ορίων της πόλης. Σύμφωνα με την έρευνα της Κεντρικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ουγγαρίας, ο τουρισμός υγείας είναι ένας από τους τρεις βασικούς λόγους επίσκεψης στη χώρα (Nikoli and Lazakidou, 2019).

Η Αυστρία διαθέτει πάνω από 100 ιαματικά λουτρά και έχει διαφοροποιηθεί από άλλες χώρες εξαιτίας της ανάπτυξης του Alpine Wellness που προσφέρεται στα βουνά της χώρας, παρέχοντας ένα ποιοτικό προϊόν βασισμένο στο υψόμετρο, στο κλίμα αλλά και στην αλπική κουζίνα (Johnston et al., 2011).

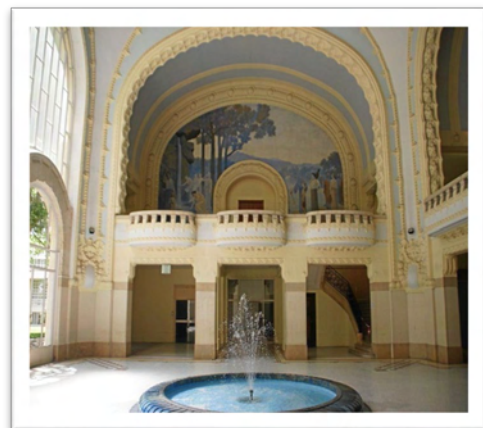
Άξια αναφοράς αποτελεί και η Τουρκία, η οποία αν και δεν είναι κυρίως χώρα της Ευρώπης, βρίσκεται στην κορυφή μιας γεωθερμικής ζώνης και συγκαταλέγεται μεταξύ των επτά καλύτερων χωρών στον κόσμο για την ποιότητα και ποσότητα των ιαματικών της πηγών (πάνω από 1.000) (Smith and Puczkó, 2013).

Τα τελευταία χρόνια, ο θερμαλιστικός τουρισμός την Ευρώπη έχει επεκταθεί σημαντικά, αποτελώντας ένας από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους τουριστικούς κλάδους. Οι περισσότερες λουτροπόλεις έχουν μετατραπεί σε σύγχρονα θερμαλιστικά κέντρα, καθώς προσφέρουν μια ευρεία γκάμα προϊόντων και υπηρεσιών, προσαρμόζοντας έτσι τις εγκαταστάσεις τους στο σύγχρονο τουρισμό υγείας και στις απαιτήσεις των επισκεπτών. Στη συνέχεια, αναλύονται παρακάτω τέσσερις χώρες με τις ξακουστές λουτροπόλεις τους από τη βορειοδυτική και νοτιοανατολική Ευρώπη, οι οποίες διαθέτουν πανάρχαια ιστορία στο θερμαλισμός και στην υδροθεραπεία.

Η Γαλλία αποτελεί μια χώρα όπου αναδείχθηκαν σπουδαίες και μεγάλες λουτροπόλεις από το 19^ο αιώνα, όπως αυτή της Vichy. Παρά την αίγλη που κατείχε, από τη δεκαετία του '80 και έπειτα ο θερμαλιστικός τουρισμός της χώρας βρίσκεται σε συνεχή πτώση. Η Γαλλία απαριθμεί περίπου 108 θερμαλιστικές εγκαταστάσεις, οι οποίες προσελκύουν 500.000 θερμαλιστές, αριθμός που απέχει κατά πολύ από τα 2 εκατομμύρια που επισκέπτονταν παλιότερα τις λουτροπόλεις. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός ότι το 1950 το 10% των επισκεπτών των γαλλικών λουτροπόλεων ήταν αλλοδαποί, ενώ στις μέρες μας είναι μόλις 1% (Παπαγεωργίου, 2009).

Το Vichy είναι μια ιστορική πόλη της Γαλλίας και ένα από τα πιο αξιόλογα θέρετρα-λουτροπόλεις της Ευρώπης. Η πόλη βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα της χώρας, σε υψόμετρο 240μ. επί της ανατολικής όχθης του ποταμού Αλιέ. Το Vichy έγινε γνωστό από τα Ρωμαϊκά χρόνια με το όνομα «Vicus Calidus» ενώ αξιοποιήθηκε και

απέκτησε μεγάλη φήμη κατά τον 17^ο αιώνα εξαιτίας των πολλών ιαματικών αλκαλικών πηγών του, οι οποίες προήρθαν από ηφαιστειακές δραστηριότητες. Κατά τον 19^ο αιώνα, τα νερά των πηγών καθιερώθηκαν ως ιαματικά και ο αριθμός των επισκεπτών άρχισε χρόνο με τον χρόνο να πολλαπλασιάζεται. Η πόλη έλαβε γρήγορα σπουδαία και παγκόσμια φήμη και έγινε η «βασίλισσα των λουτρών». Η φήμη της βασιζόταν κυρίως στις θεραπευτικές ιδιότητες των νερών, τα οποία είναι κατάλληλα για τη θεραπεία πεπτικών διαταραχών και ρευματισμών. Παρ' όλα αυτά, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 οι τουριστικές επισκέψεις στα spa είχαν μειωθεί σε περίπου 12.000 ετησίως, αριθμός που διατηρήθηκε σταθερός με μια ελαφρά αύξηση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Η πόλη αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα στην ανασυγκρότηση του τουριστικού της προϊόντος, γι' αυτό το λόγο προσπαθούσε όχι μόνο να προσελκύσει ηλικιωμένους τουρίστες για τα ιαματικά της λουτρά αλλά και επαγγελματίες τουρίστες για συνέδρια ή νεότερους επισκέπτες για τις αθλητικές της εγκαταστάσεις. Επίσης, η έλλειψη νυχτερινής ζωής και καλών εστιατορίων αποτελούσε έναν ανασταλτικό παράγοντα για την αναζωπύρωση του τουρισμού της. Η εξέλιξη του Vichy ως τουριστικού κέντρου spa είναι σαφώς ξεχωριστή, είτε όσον αφορά τη λειτουργία της πόλης ως «πρωτεύουσα» της γαλλικής αποικιακής κοινωνίας τον 19ο και 20^ο αιώνα, είτε τον πολιτικό ρόλο που κατείχε κατά τη διάρκεια του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου. Ωστόσο, οι πωλήσεις του εμφιαλωμένου νερού της πόλης, σε συνδυασμό με τις προσπάθειες να διαφοροποιήσει το τουριστικό της προϊόν μέσω διαφήμισης των διάσημων ιαματικών πηγών της, αποτελούν σωστά βήματα για την τουριστική της άνθιση (Gordon, 2012).

Εικόνα 3.12. Source des Célestins, **Εικόνα 3.13.** Center Thermal de Domes,

Πηγή 3.12: https://www.liberation.fr/voyages/2019/11/29/vichy-regime-allege_1766320

Πηγή 3.13: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vichy-centre-thermale-des-domes-b.JPG>

Στη συνέχεια, ο θερμαλιστικός τουρισμός του Βελγίου περνάει ένα στάδιο ύφεσης εδώ και αρκετά χρόνια. Στο Βέλγιο λειτουργούν λίγα κέντρα ιαματικού τουρισμού, ενώ τα περισσότερα είναι κέντρα τουρισμού υγείας και το μεγαλύτερο ποσοστό των επισκεπτών είναι ημεδαποί τουρίστες (Σπαθή, 2000).

Η λουτρόπολη Spa, της οποίας η ονομασία αποτέλεσε το διεθνώς αναγνωρισμένο όρο για τη λέξη «λουτρόπολη», ήταν πιθανόν γνωστή από τα Ρωμαϊκά χρόνια αλλά η ιστορία της ξεκίνησε από το 1559 και έπειτα. Η πόλη περιλαμβάνει 8 ιαματικές πηγές (Pouhouns Pierre le Grand, Prince de Condé, Tonnelet, Sauvenière, Grosbeeck, Géronstère, Barisart, Marie-Henriette) και η χημική σύσταση των νερών τους περιέχει χλωριούχο νάτριο, βρώμιο, ιώδιο και θείο. Μέχρι το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, η πόλη ήταν σημείο συνάντησης βασιλιάδων, αυτοκρατόρων, καλλιτεχνών και άλλων ένδοξων ανθρώπων, οι οποίοι επισκέπτονταν τις ιαματικές πηγές κυρίως για λόγους υγείας αλλά και για κοινωνικοποίηση. Εκείνη την εποχή, οι θεραπείες που λάμβαναν οι επισκέπτες ήταν κυρίως πόση ιαματικού νερού, σωματική δραστηριότητα και αναψυχή. Γι' αυτό το λόγο, γύρω από την πόλη αναπτύχθηκαν μεγάλοι διαμορφωμένοι περίπατοι, στοές, ιππόδρομοι αλλά και καζίνο, το πρώτο στον κόσμο. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η αριστοκρατία έδωσε τη θέση της στην αστική τάξη και η λουτροθεραπεία προτιμούνταν από την πόση ιαματικού νερού μόνο που η χρυσή εποχή της λουτρόπολης Spa δε θα κρατούσε για πολλά χρόνια εξαιτίας των δύο παγκόσμιων πολέμων. Τα παλιά ιαματικά λουτρά χτίστηκαν μεταξύ του 1862 και 1868, έχουν μια εντυπωσιακή πρόσοψη με πλούσια πέτρινα γλυπτά και αγάλματα, το εσωτερικό τους είναι διακοσμημένο με πίνακες και μπορεί κανείς να τα επισκεφτεί μέχρι και σήμερα. Το 2004, χτίστηκε ένα νέο συγκρότημα, το Thermes de Spa, το οποίο με τη χρήση των ιαματικών νερών και ένα πλήθος θεραπειών και εγκαταστάσεων εστιάζει στην πρόληψη και ευεξία των λουόμενων (Spa (Belgium)-Ehta.eu, 2020). Ο αριθμός των επισκεπτών, παρά την τραγική μείωση της επισκεψιμότητας το 1987 η οποία οφείλεται στη μείωση των επιδοτούμενων ασφαλιστικών εισιτηρίων από την πολιτεία (από του 12.000 δικαιούχους μειώθηκαν στους 5.000), δείχνει πλέον να είναι ενθαρρυντικός μιας και το 2005 οι επισκέπτες έφτασαν τις 96.607 ενώ το 2015 τις 175.000 (History of the Thermes of SPA, 2020).

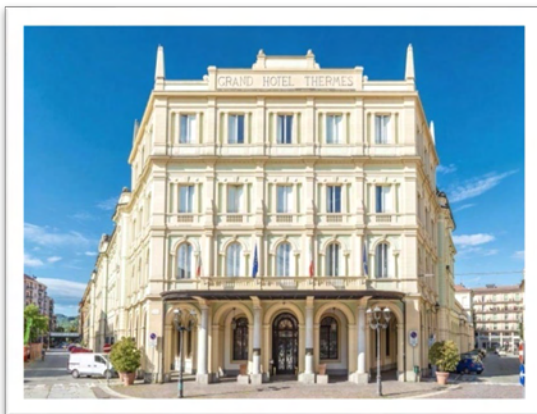
Εικόνα 3.14. The old bath house of Spa, Belgium, **Πηγή:** <https://www.dhnet.be/regions/liege/anciens-thermes-de-spa-la-merule-dernier-obstacle-5825f90ecd70958a9d5ff4d6>

Εικόνα 3.15. The new thermal centre of Thermes de Spa, **Πηγή:** <https://ehtta.eu/>

Στην Ιταλία, χώρα της νοτιοανατολικής Ευρώπης, ο θερμαλιστικός τουρισμός αποτελεί δραστηριότητα με μεγάλη παράδοση ήδη από την αρχαιότητα καθώς αποτελεί γεωγραφική περιοχή με έναν ιδιαίτερα πλούσιο και αξιόλογο αριθμό ιαματικών πηγών. Καθ' όλη τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, η θερμαλιστική κίνηση της χώρας διατηρεί μια σταθερά ανοδική πορεία καθώς από το 1950 έως το 1963 ο ιαματικός τουρισμός σημείωσε αύξηση 100%, ενώ το 2002 ο συνολικός αριθμός των λουόμενων ανήλθε σε 1,2 εκατ. ετησίως. Σημαντικός παράγοντας στη διαρκή αύξηση του θερμαλιστικού τουρισμού έπαιξε το μεγάλο ποσοστό τουριστών (20%) που προερχόταν από ξένες χώρες (Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία, Μ. Βρετανία, Ισπανία, Ελβετία κ.ά.) αλλά και η κοινωνική πολιτική του κράτους, μιας και 1 στους 500 θερμαλιστές της χώρας έκανε θερμαλισμό μέσω επιδοτήσεων του ταμείου του. Σήμερα, η Ιταλία διαθέτει 185 λουτροπόλεις όπου εφαρμόζεται ο ιαματικός τουρισμός (Παπαγεωργίου, 2009).

Το Acqui Terme βρίσκεται στην καρδιά της περιοχής Piedmont της βόρειας Ιταλίας και αποτελεί μια γοητευτική πόλη με έναν αξιοζήλευτο συνδυασμό ιαματικών λουτρών, κουλτούρας και γαστρονομικής αριστείας. Τα ζεστά μεταλλικά νερά των πηγών ήταν ήδη γνωστά από τους Ρωμαίους, οι οποίοι ίδρυσαν την αρχαία πόλη Aquae Statiellae. Η πλήρης ανάπτυξη της πόλης ως θερμαλιστικό θέρετρο έγινε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, όπου ο Δήμος ανέλαβε τον έλεγχο των πηγών και χτίστηκε το πρώτο σύγχρονο υδροθεραπευτήριο, το 1879. Από το 2017, οι ιαματικές πηγές ανήκουν σε ιδιωτική επιχείρηση, η οποία ξεκίνησε μια διαδικασία ανοικοδόμησης και ανανέωσης των θερμαλιστικών υποδομών της πόλης. Σήμερα, το Acqui Terme συνεχίζει τη μακρά

παράδοση του ιαματικού τουρισμού προσφέροντας ιατρικές υπηρεσίες και θεραπείες ομορφιάς και ευεξίας στις θερμικές του εγκαταστάσεις, οι οποίες χτίστηκαν γύρω από τρεις ιαματικές πηγές Bollente, Acqua Marcia και τη λασπώδη λίμνη Lago delle Sorgenti. Η πηγή Bollente βρίσκεται στην καρδιά της πόλης, ρέει με χωρητικότητα 560 λίτρα ανά λεπτό σε θερμοκρασία 74,5°C και με την υψηλή περιεκτικότητά της σε μεταλλικά στοιχεία αποτελεί την κύρια πηγή ιαματικών θεραπειών. Το νερό της ιαματικής πηγής Lago delle Sorgenti αναβλύζει στους 50°C, σχηματίζοντας μια λίμνη με θεραπευτική λάσπη. Οι θεραπείες με λάσπη ήταν δημοφιλείς στο Acqui Terme από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα και χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα. Τέλος, η Τρίτη πηγή, Acqua Marcia, ανακαλύφθηκε πολύ αργότερα, κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα. Η ροή της πηγής είναι μικρότερη σε σύγκριση με τις άλλες, η θερμοκρασία του ιαματικού νερού είναι 19°C και η χημική σύσταση των νερών έχει υψηλή περιεκτικότητα σε θείο, βρώμιο και ιώδιο. Η συγκεκριμένη πηγή είναι κατάλληλη για θεραπείες εισπνοής και για δερματολογικές παθήσεις (Visit Acqui Terme-Sito Turistico Ufficiale, 2020, Acqui Terme (Italy)-Ehhta.eu, 2020).

Εικόνα 3.16. Hotel Nuove Terme, χτίστηκε κατά μήκος του κτιρίου spa το 1870, **Πηγή:** <https://www.grandhotelnuoveterme.com/>

Εικόνα 3.17. Πηγή Bollente, **Πηγή:** <http://www.cascinavarcot.it/>

Περνώντας στην ανατολική μεριά της Ευρώπης, η Τσεχία πρόκειται για μια χώρα με ιδιαίτερη παράδοση στα ιαματικά λουτρά, με τη σπουδαιότερη λουτρόπολή της, το Karlsbad (Carlovy Vary) να δημιουργείται από τον 16^ο αιώνα. Παρά την άνθιση που γνώρισε ο θερμαλιστικός τουρισμός στη χώρα, από το 1920 οι λουτροπόλεις της Τσεχίας πέρασαν σε στάδιο παρακμής το οποίο εντάθηκε περισσότερο μετά το 1948. Τα τελευταία 20 χρόνια βέβαια, η κατάσταση έχει αλλάξει σημαντικά καθώς από τότε που η Τσεχία έγινε ανεξάρτητο κράτος ανέλαβε σημαντικές πρωτοβουλίες για την

ανάκτηση της ιστορικής φήμης των ιαματικών λουτροπόλεων της. Η Τσεχία διαθέτει 40 λουτροπόλεις-περιοχές θερμαλισμού (Παπαγεωργίου, 2009).

Το Karlsbad (Carlovy Vary) βρίσκεται στη δυτικότερη μεριά της Τσεχικής Δημοκρατίας και είναι ένα από τα μεγαλύτερα ιαματικά κέντρα στην Ευρώπη, καθώς η περιοχή είναι προικισμένη με ένα υπόγειο δίκτυο θερμών και κρύων ιαματικών πηγών (περίπου 100) οι οποίες αναδύονται φυσικά στην επιφάνεια με διαφορετικές θερμοκρασίες. Η πόλη είναι μικρή σε μέγεθος αλλά αρκετά σημαντική μιας και εκτός από την ίδια διαθέτει άλλες τέσσερις φημισμένες κωμοπόλεις, πλούσιες με ιαματικές πηγές και ανθισμένους κήπους. Όλες οι λουτροπόλεις προσφέρουν μια ποικιλία ιατρικών περιποιήσεων, ευεξίας και ομορφιάς, όλες βασισμένες στα ιαματικά νερά (Karlovy Vary Region (Czech Republic)-Ehhta.eu, 2020). Τα νερά των ιαματικών πηγών ενδείκνυνται για γαστρεντερικές παθήσεις, μεταβολικές διαταραχές (παχυσαρκία, διαβήτη κ.ά.), ασθένειες του ήπατος, του παγκρέατος, της χοληδόχου κύστης και της χολής καθώς και για νευρολογικές διαταραχές (Living Land-Official Guide of the Karlovy Vary Region, 2012).

Το Karlsbad (Carlovy Vary) έχει 15 ιαματικές πηγές, οι οποίες είναι οι θερμότερες της περιοχής και ανακαλύφθηκαν από το βασιλιά Κάρελ πριν από 650 χρόνια. Τα ιαματικά νερά ρέουν ελεύθερα γύρω στην πόλη σε ιστορικές κιονοστοιχίες, απ' όπου ο καθένας μπορεί να πιεί μέσω ειδικών διακοσμητικών κουπών. Η λουτρόπολη Mariánské Lázně εκτός από τις ιαματικές πηγές της διαθέτει περιποιημένα πάρκα και δάση και κάθε χρόνο στην αρχή της λουτρικής περιόδου καλωσορίζει τους επισκέπτες της με παραδοσιακά τραγούδια γύρω από την κύρια ιαματική πηγή. Η παλιά λουτρόπολη Františkovy Lázně βρίσκεται κοντά στα γερμανικά σύνορα και είναι γνωστή για τις θεραπείες στις γυναικείας υπογονιμότητας με τις πηγές της να είναι διάσπαρτες σε ένα ήσυχο πάρκο. Η πόλη Jáchymov έγινε διάσημη το 1516 για τα ασημένια ορυχεία της αλλά και για τις μοναδικές θεραπείες ραδονίου, καθώς αποτελεί την πρώτη πόλη στον κόσμο με πηγή ραδίου, η οποία καθιερώθηκε εκεί από τους Marie και Pierre Curie. Τέλος, η λουτρόπολη Kynžvart βρίσκεται σε υψόμετρο 730μ. και δεν είναι γνωστή μόνο για τις ιαματικές της πηγές αλλά και για το άριστο κλίμα που διαθέτει γι' αυτό και ειδικεύεται στην κλιματοθεραπεία.

Εικόνα 3.18. Πηγή Colonade στο Carlovy Vary, **Πηγή:** <http://www.karlovy-vary.cz/cz/>

Εικόνα 3.19. Πηγή της λουτρόπολης Mariánské Lázně, **Πηγή:** <https://ehtta.eu/>

Συμπερασματικά, σε αυτό το κεφάλαιο αναλύθηκαν οι ορισμοί του τουρισμού υγείας καθώς και των μορφών που τον διακρίνουν, έγινε μια σύντομη ιστορική αναδρομή του ιαματικού τουρισμού, παρουσιάστηκαν οι κατηγορίες αλλά και οι διάφορες χρήσεις των ιαματικών πηγών καθώς και ιαματικές πηγές στην Ελλάδα όσο και στον ευρωπαϊκό χώρο. Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση παλαιότερων ερευνών, από τις οποίες παρουσιάζονται και αναλύονται διεξοδικά τα κίνητρα των επισκεπτών που τους ωθούν στο να επισκεφθούν ιαματικά κέντρα, το προφίλ τους καθώς και την ικανοποίηση που λαμβάνουν από τις προσφερόμενες ιαματικές υπηρεσίες.

Κεφάλαιο 3. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

3.1. Λόγοι-κίνητρα για ιαματικό τουρισμό

Το τουριστικό κίνητρο αναφέρεται στις επιθυμίες και τις ανάγκες των ταξιδιωτών και αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην επιλογή μορφής τουρισμού καθώς και τουριστικού προορισμού. Υπάρχουν πολλές θεωρίες σχετικά με τα τουριστικά κίνητρα, στις οποίες κεντρικό στοιχείο αποτελεί η έννοια των «αναγκών». Η πιο γνωστή θεωρία απ' όλες τις θεωρίες κινήτρων είναι η Ιεράρχηση των Αναγκών του Maslow (Boekstein, 2012).

Τα 5 διαφορετικά επίπεδα στην ιεραρχική πυραμίδα του Maslow είναι:

1. Φυσιολογικές/Βιολογικές Ανάγκες
2. Ανάγκες Ασφάλειας
3. Κοινωνικές Ανάγκες/Ανάγκες Κοινωνικής Αποδοχής
4. Ανάγκες Αυτοεκτίμησης
5. Ανάγκες Αυτοπραγμάτωσης

Μέσω της Ιεράρχησης των Αναγκών του Maslow υπογραμμίζεται ότι οι άνθρωποι έχουν μια σειρά από κίνητρα, τα οποία τους ωθούν στην πραγματοποίηση ταξιδιών. Ο ιαματικός τουρισμός και ο τουρισμός ευεξίας έχει τη δυνατότητα να ικανοποιήσει τις περισσότερες από τις ανάγκες που ορίζει ο Maslow. Για παράδειγμα, το περιβάλλον των θερμαλιστικών κέντρων αποτελεί ένα ασφαλές μέρος για την πραγματοποίηση ταξιδιών, άρα ικανοποιεί τις ανάγκες ασφάλειας. Η γνωριμία νέων ανθρώπων, η συνάντηση και η αλληλεπίδραση με παλιούς φίλους καθώς και το γενικότερο περιβάλλον των ιαματικών θέρετρων ικανοποιεί τις κοινωνικές ανάγκες. Η επίσκεψη στα ιαματικά λουτρά για τη θεραπεία προβλημάτων υγείας, ικανοποιεί τις φυσιολογικές ανάγκες, οι οποίες είναι οι βασικότερες στην ιεραρχία ενώ η επίσκεψη σε θέρετρα ευεξίας για τη διατήρηση ή βελτίωση της υγείας και της καθημερινής ζωής, ικανοποιούν τις ανάγκες αυτοεκτίμησης και της αυτοπραγμάτωσης (Boekstein, 2012).

Στηριζόμενοι στα παραπάνω, το κίνητρο για επίσκεψη σε ιαματικά θέρετρα και κέντρα ευεξίας μπορεί να προκύψει από ένα συνδυασμό φυσικών κινήτρων (χαλάρωση, ηλιοθεραπεία, άσκηση και υγεία), πολιτιστικών κινήτρων (αξιοθέατα), συναισθηματικών κινήτρων (απόδραση, διακοπές με την οικογένεια) και προσωπικών κινήτρων (δημιουργία νέων φίλων, διακοπές με περιορισμένο εισόδημα) (Boekstein, 2012).

Υστερα από λεπτομερή αναζήτηση στη βιβλιογραφία και βασιζόμενοι σε έρευνες που έχουν προηγηθεί για τους λόγους και τα κίνητρα που κάποια άτομα επιλέγουν τον ιαματικό τουρισμό, παρατίθενται ενδεικτικά παρακάτω τα αποτελέσματα διάφορων σημαντικών ερευνών.

Σύμφωνα με έρευνες των Rivero, Rangel και Caldito (2016), Dimitrovski και Todorović (2015), Chen, Azman και Chan (2010), Azman και Chan (2012), Prebensen και Huan (2011), Mak, Wong και Chang, (2009), Konu και Laukkanen (2009), Trihas και Konstantarou (2016) και Rančić et al. (2016), οι οποίες διεξήχθησαν κυρίως σε ξενοδοχεία (Resort/hotel spa) και σε συγκεκριμένους προορισμούς (Destination spa) που παρέχουν μεγάλη ποικιλία υπηρεσιών spa. Τα αποτελέσματα των ερευνών έδειξαν ότι τα κυρίαρχα κίνητρα των ατόμων που τους ωθούν να επισκεφτούν τέτοιους προορισμούς είναι η αναζωογόνηση/ανανέωση, η χαλάρωση και η περιποίηση, η διαφυγή από την καθημερινότητα και η ανακούφιση από το άγχος της δουλειάς, η μεγάλη γκάμα προσφερόμενων υπηρεσιών ομορφιάς, η διασκέδαση με διάφορες ψυχαγωγικές και αθλητικές δραστηριότητες, βελτίωση της υγείας και της ποιότητας ζωής. Κίνητρο αποτελεί επίσης ο χρόνος που επιλέγουν να περάσουν με οικογένεια/συγγενείς/φίλους σε αυτούς τους προορισμούς, ο χρόνος στη φύση και σε υγιές περιβάλλον καθώς και η περιέργεια των ατόμων να ζήσουν μια τέτοια πολυτελή εμπειρία.

Φυσικά, τα κίνητρα των επισκεπτών των ιαματικών λουτρών δε διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από αυτά των επισκεπτών που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα ερευνών (Jovanović and Podovac 2016, Dryglas and Salamaga 2018, Wongkit and McKercher 2013, Kamenidou et al. 2012), οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σε θερμαλιστές, έδειξαν ότι τα κίνητρα για ιαματικό τουρισμό είναι η θεραπεία και η αποκατάσταση, η πρόληψη, η πόση ιαματικού νερού, η χαλάρωση και η περιποίηση σώματος και πνεύματος, ο ελεύθερος χρόνος στη φύση, ο χρόνος με την οικογένεια και τους φίλους αλλά και η ενασχόληση με διάφορες προσφερόμενες δραστηριότητες. Ακόμη, κίνητρο για αρκετούς τουρίστες αποτελεί το γεγονός ότι βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή για διακοπές και επιλέγουν να επισκεφτούν και τα ιαματικά λουτρά.

Αναφερόμενοι στον τουρισμό ευεξίας, είναι σχεδόν απίθανο η πλειοψηφία των επισκεπτών να παρακινείται ταυτόχρονα απ' όλους τους λόγους που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Αυτό συμβαίνει διότι υπάρχουν στιγμές που το ανθρώπινο σώμα χρειάζεται

περισσότερη προσοχή, όπως κατά τη διάρκεια μιας ασθένειας ή ανάρρωσης, ενώ σε περιόδους δύσκολης καθημερινότητας και εργασιακού άγχους, πρέπει να δίνεται έμφαση στη ψυχική υγεία και στη ξεκούραση. Από την άλλη, οι επισκέπτες ιαματικών λουτρών και υδροθεραπευτηρίων έχουν κίνητρο τη θεραπεία και πρόληψη προβλημάτων υγείας, ξεκούραση και χαλάρωση, αλλά παράλληλα επιδιώκουν να ενασχοληθούν με δραστηριότητες, κυρίως αθλητικές, όπως πεζοπορία και ποδηλασία (Boekstein, 2012).

Σε γενικές γραμμές, ο τουρισμός υγείας (ιαματικός τουρισμός, τουρισμός ευεξίας) απαιτεί περισσότερα δεδομένα σχετικά με τη ζήτηση, τα κίνητρα και το δημογραφικό προφίλ των τυπικών επισκεπτών καθώς και το είδος των προσφερόμενων υπηρεσιών και δραστηριοτήτων που κάνουν χρήση. Εξαιτίας της περιορισμένης έρευνας που υπάρχει σχετικά με τα κίνητρα των ιαματικών τουριστών, οι χώρες που θέλουν να αναπτύξουν το συγκεκριμένο είδος τουρισμού οφείλουν να εντοπίσουν τους λόγους και τα ενδιαφέροντα των θερμαλιστών (Boekstein, 2012).

3.2. Προφίλ ιαματικών τουριστών

Στη συνέχεια γίνεται μια προσπάθεια σκιαγράφησης του προφίλ των τουριστών όπως προσεγγίζεται από τη σκοπιά τόσο του ιαματικού τουρισμού όσο και του τουρισμού ευεξίας. Συνεπώς, παρουσιάζεται το προφίλ του τουρίστα όπως αποτυπώνεται μέσα από διάφορες έρευνες, με την επιφύλαξη των διαφορετικών χαρακτηριστικών της κάθε χώρας καθώς και της διαφορετικής τοποθεσίας διεξαγωγής της έρευνας (θερμαλιστικά κέντρα, ξενοδοχεία-spa, κ.ά.).

Οι περισσότερες έρευνες των τελευταίων χρόνων επικεντρώνονται περισσότερο στον τουρισμό ευεξίας, καθώς οι «σύγχρονοι», πλέον, θερμαλιστές δεν εστιάζουν μόνο στην θεραπεία και στην αποκατάσταση της υγείας τους αλλά κυρίως επιδιώκουν την αναζωογόνηση, τη χαλάρωση, την ενασχόληση με ποικίλες δραστηριότητες που θα τους βοηθήσουν να αποβάλουν το άγχος και την πίεση της καθημερινότητας.

Οι Tsartas and Vasileίου (2009) πραγματοποίησαν μια έρευνα σε τουρίστες ευεξίας στις περιοχές της Αιδηψού, της Ρόδου, της Χαλκιδικής, του Λουτρακίου, της Αθήνας και της Κρήτης, με σκοπό τον προσδιορισμό της προσφοράς και της ζήτησης του τουρισμού ευεξίας καθώς και των δημογραφικών χαρακτηριστικών των επισκεπτών. Βασιζόμενοι στα αποτελέσματα της έρευνας, η πλειονότητα των ερωτηθέντων συμφώνησε ότι η κυρίαρχη ηλικιακή ομάδα είναι μεταξύ 40-60 ετών, δεν

υπάρχει καμία αξιοσημείωτη διαφορά μεταξύ του αριθμού ανδρών και γυναικών, οι περισσότεροι επισκέπτες απασχολούνται σε υψηλόβαθμες θέσεις και θέσεις γραφείων που σχετίζονται με τη σύγχρονη μεταβιομηχανική κοινωνία ενώ πάνω από τους μισούς έχουν το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης.

Μια παρόμοια έρευνα με την προηγούμενη, η οποία πραγματοποιήθηκε σε επισκέπτες σε 11 ξενοδοχεία-spa και σε 3 κέντρα θαλασσοθεραπείας στο νησί Las Palmas de Gran Canaria, έδειξε ότι οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν το 53,7% των επισκεπτών και η μέση τους ηλικία ήταν τα 42 έτη. Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης, οι περισσότεροι επισκέπτες έχουν το υψηλότερο και όσον αναφορά το επάγγελμα, οι περισσότεροι είναι υπάλληλοι εταιρειών (Medina-Muñoz, D. and Medina-Muñoz, R., 2013).

Αναφορικά με μια μελέτη που διεξήχθη στο πιο δημοφιλές και συχνότερα επισκέψιμο spa στη Σερβία, το Vrnjacka Banja, το τυχαίο δείγμα 165 ερωτηθέντων έδειξε ότι το 53,9% ήταν γυναίκες, το 30,3% ανήκε στην ηλικιακή ομάδα κάτω των 20 ετών ενώ η αμέσως επόμενη με 21,2% στην ηλικιακή ομάδα των 20-25 ετών. Τέλος, σχεδόν οι μισοί επισκέπτες (49,1%) έχουν τελειώσει το γυμνάσιο και αυτό οφείλεται στο εξαιρετικά μεγάλο ποσοστό των επισκεπτών με μικρή ηλικία (<20) (Dimitrovski and Todorović, 2015).

Άξια αναφοράς αποτελεί επίσης μια έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε στο νησί της Κρήτης, σε ένα ξενοδοχείο-spa στην Ελούντα, το οποίο παρέχει επαγγελματικές υπηρεσίες spa, προγράμματα ευεξίας, διάφορου τύπου αθλητικές δραστηριότητες κ.ά. Το δείγμα των 123 ερωτηθέντων που έκαναν χρήση των υπηρεσιών spa, έδειξε ότι το ποσοστό των γυναικών (67,5%) ήταν διπλάσιο από αυτό των ανδρών (32,5%). Η πλειοψηφία των επισκεπτών (35%) είχαν ηλικία 45-54 ετών σε αντίθεση με το 9% που ανήκαν στην ηλικία των 35-44. Όσον αφορά το εκπαιδευτικό επίπεδο, οι περισσότεροι επισκέπτες (47,2%) ήταν απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, το 30,1% ήταν απόφοιτοι λυκείου, το 17,9% είχε μεταπτυχιακή εκπαίδευση ενώ ένα 4,8% δεν δήλωσε καθόλου το επίπεδο εκπαίδευσης. Τέλος, το 60,2% των ερωτηθέντων ήταν απασχολούμενοι και το 24,4% ήταν ιδιοκτήτες επιχειρήσεων (Trihas and Konstantarou, 2016).

Όπως φαίνεται παραπάνω και σύμφωνα με τις έρευνες, σημαντική παρατήρηση αποτελεί το γεγονός ότι ο μέσος όρος ηλικίας των ατόμων, που επισκέπτονται ξενοδοχεία και κέντρα με προσφερόμενες υπηρεσίες ευεξίας, συνεχώς μειώνεται. Σύντομα, είναι πολύ πιθανό τα άτομα μικρότερων ηλικιακών ομάδων να παίξουν

σημαντικό ρόλο στη ζήτηση του τουρισμού ευεξίας, καθώς η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού μπορεί να καλύψει ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόντων και προτιμήσεων για κάθε ηλικία.

Στη συνέχεια, αναφορικά με τον ιαματικό τουρισμό, οι λουόμενοι των θερμολιστικών εγκαταστάσεων επιδιώκουν την αντιμετώπιση των διάφορων προβλημάτων υγείας που αντιμετωπίζουν με τη χρήση φυσικών πόρων και ιαματικών πηγών. Πέρα από τις πιο πάνω ανάγκες, οι επισκέπτες των λουτρικών κέντρων προσπαθούν να ικανοποιήσουν κοινωνικές, πολιτιστικές και αθλητικές ανάγκες καθώς και ανάγκες υγιεινού τρόπου ζωής. Μάλιστα, αρκετές φορές οι ανάγκες αυτές έχουν πρωταρχική σημασία σε σχέση με την θεραπεία ή την πρόληψη προβλημάτων υγείας.

Βασιζόμενοι στη διαδικτυακή έρευνα που διεξήχθη σε λουόμενους ιαματικών πηγών στην πολιτεία Βικτώρια της Αυστραλίας, οι απαντήσεις των 3.947 ερωτηθέντων έδειξαν ότι η πλειοψηφία του δείγματος (98,7%) ζούσε στην Αυστραλία, το μεγαλύτερο ποσοστό (86%) ήταν γυναίκες, ηλικίας μεταξύ 26 και 55 ετών (74%) από τους οποίους το 63% είχε πτυχίο πανεπιστημίου ή υψηλότερο (Clark-Kennedy and Cohen, 2017).

Επιπλέον, οι Stathi and Avgerinos (2011) πραγματοποίησαν έρευνα στο μακροχρόνιο και φημισμένο ξενοδοχείο-spa και κέντρο ευεξίας Thermae Sylla στην Αιδηψό, για τη διερεύνηση των χαρακτηριστικών των επισκεπτών, τα υφιστάμενα μειονεκτήματα και τις μελλοντικές ευκαιρίες των ιαματικών λουτρών στην Ελλάδα. Ακολουθώντας τις διεθνείς τάσεις, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι γυναίκες ξεπερνούν τους άντρες, καθώς δείχνουν να έχουν περισσότερα κίνητρα όσον αφορά την υγεία και την ομορφιά. Το ξενοδοχείο προσελκύει περισσότερους ηλικιωμένους, καθώς οι προσφερόμενες ιαματικές υπηρεσίες είναι για παθήσεις οι οποίες εμφανίζονται κυρίως σε άτομα τρίτης ηλικίας, το εκπαιδευτικό τους επίπεδο φαίνεται αρκετά χαμηλό μιας και το 45% είναι απόφοιτοι δημοτικού, ενώ σε μικρότερες ηλικίας ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων έχουν τριτοβάθμια εκπαίδευση και πανεπιστημιακούς τίτλους.

Τέλος, θα αποτελούσε σοβαρή παράληψη να μην αναφερθούμε στην έρευνα των Kamenidou et al. (2012), η οποία πραγματοποιήθηκε στα λουτρά Σμοκόβου, καθώς αποτελούν το χώρο διεξαγωγής της παρούσας έρευνας. Όσον αφορά τη δημογραφική και κοινωνικοοικονομική κατάσταση των συμμετεχόντων, το 49% του δείγματος ήταν γυναίκες, το 64% άνηκε στην ηλικιακή κατηγορία των 65 ετών και άνω, το 53% των

επισκεπτών δεν ολοκλήρωσε το δημοτικό σχολείο, οι συνταξιούχοι αντιπροσώπευαν το 45% του δείγματος και τέλος, το 64% είχε καθαρό μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα έως 1200€.

Από όλα τα παραπάνω γίνεται αποδεικνύεται ότι τα άτομα που στρέφονται στον ιαματικό τουρισμό είναι ως επί το πλείστον γυναίκες, ανήκουν στη μέση (45-64 ετών) και τρίτη ηλικία (65+ ετών), η εκπαίδευσή τους είναι κυρίως η βασική, το εισόδημά τους είναι μέσο ή χαμηλό ενώ είναι συνήθως συνταξιούχοι. Στόχος των ανθρώπων αυτών είναι η πρόληψη και θεραπεία των προβλημάτων υγείας τους και η επιδίωξη ενός καλύτερου και ποιοτικότερου τρόπου ζωής. Τα τελευταία χρόνια, ο τουρισμός ευεξίας έρχεται να αλλάξει τα δεδομένα αυτά, καθώς οι γυναίκες δεν υπερέχουν σε αριθμό από τους άντρες μιας και η υγεία είναι προτέρημα και των δυο φύλων, τα ηλικιακά όρια επεκτείνονται ενώ το εκπαιδευτικό και εισοδηματικό τους επίπεδο είναι αρκετά ανώτερο από αυτό των ιαματικών τουριστών. Οι σημερινές εγκαταστάσεις τουρισμού υγείας συνεχώς βελτιώνονται έτσι ώστε να εξασφαλίσουν στον κάθε τουρίστα την ικανοποίηση των διαφορετικών τους αναγκών και να τις κάνουν περισσότερο θελκτικές για νέους ενδιαφερόμενους.

3.3. Ικανοποίηση από τις προσφερόμενες υπηρεσίες του ιαματικού τουρισμού

Η μέτρηση και η αντίληψη της ικανοποίηση των πελατών έχει αποτελέσει ένα ευρύ ερευνητικό πεδίο και αντικείμενο πολλών θεωρητικών προσεγγίσεων από ερευνητές τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Ως ικανοποίηση έχει οριστεί «η συνοπτική ψυχολογική κατάσταση που προκύπτει όταν το συναίσθημα που περιβάλλει τις μη επιβεβαιωμένες προσδοκίες συνδυάζεται με τα προηγούμενα συναισθήματα του καταναλωτή για την εμπειρία που έχει βιώσει» (Rodrigues, Brochado and Troilo. 2019).

Σύμφωνα με κάποιους συγγραφείς, η ικανοποίηση των πελατών προέρχεται από την αντιληπτή ποιότητα των υπηρεσιών που έχουν κάνει χρήση (González, Comesaña and Brea, 2007). Έτσι, η ποιότητα των υπηρεσιών και η ικανοποίηση των καταναλωτών είναι δυο άμεσα συνδεδεμένες έννοιες. Τις τελευταίες δεκαετίες, οι μελετητές έχουν αναπτύξει διαφορετικά μοντέλα για να εξετάσουν την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένου και του γνωστού μοντέλου SERVQUAL.

Το μοντέλο SERVQUAL αναπτύχθηκε από τους Parasuraman, Berry and Zeithaml (1985, 1988, 1991) και έκτοτε έχει εφαρμοστεί ευρέως σε διάφορους κλάδους για τη μέτρηση των αντιλήψεων των πελατών σχετικά με την ποιότητα των υπηρεσιών. Σύμφωνα με τους ανωτέρω, υπάρχουν δέκα διαστάσεις της ποιότητας των υπηρεσιών: της πρόσβασης, της επικοινωνίας, της ανταγωνιστικότητας, της αβρότητας, της ρευστότητας, της αξιοπιστίας, της υπευθυνότητας, της ασφάλειας, των φυσικών προϊόντων και της κατανόησης του πελάτη. Οι δέκα αυτές διαστάσεις στην πορεία μειώθηκαν σε πέντε, οι οποίες είναι: η αξιοπιστία (η ικανότητα της επιχείρησης να εκτελεί ακριβώς τις υποσχόμενες υπηρεσίες), η ασφάλεια (η γνώση, ευγένεια και ικανότητα των υπαλλήλων να εμπνέουν εμπιστοσύνη), η ενσυναίσθηση (φροντίδα και ατομική προσοχή που παρέχει η εταιρεία στους πελάτες της), η ανταπόκριση (η προθυμία να βοηθήσουν τους πελάτες και να τους παρέχουν άμεση εξυπηρέτηση) και η δομή της επιχείρησης (φυσικές εγκαταστάσεις, εξοπλισμός και εμφάνιση προσωπικού). Συνεπώς, το μοντέλο SERVQUAL είναι χρήσιμο για την αξιολόγηση της ικανοποίησης των πελατών και του επιπέδου της ποιότητας των υπηρεσιών (Law and Yip, 2010).

Τα εμπειρικά αποτελέσματα που προέκυψαν από μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2011 σε λουόμενους που διέμεναν σε πολυτελή ξενοδοχεία στην επαρχία Afyonkarahisar, η οποία είναι ένα από τα πιο σημαντικά κέντρα θερμαλιστικού τουρισμού στην Τουρκία, έδειξαν ότι οι περισσότεροι τουρίστες είναι ικανοποιημένοι με τα χαρακτηριστικά των θερμαλιστικών εγκαταστάσεων (περιβάλλον χώρος καθαριότητα), με το επίπεδο ειδίκευσης του προσωπικού (καλά ενημερωμένοι και εξυπηρετικοί εργαζόμενοι), την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών και τέλος με την ποιότητα του ιαματικού νερού (Emir and Saraçlı, 2011).

Μια άλλη έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε το 2013 σε ένα θερμαλιστικό θέρετρο στην πόλη Viterbo της Ιταλίας, έδειξε ότι τα στοιχεία μέτρησης της ικανοποίησης των τουριστών, τα οποία ταξινομήθηκαν σε τρεις διαστάσεις της ποιότητας των υπηρεσιών, αφορούσαν: την τεχνική διάσταση (ικανοποίηση από θερμαλιστικές εγκαταστάσεις, εστιατόριο-μπαρ, χώρος ιαματικής πισίνας), τη λειτουργική διάσταση (ικανοποίηση από όλους τους υπάλληλους του θερμαλιστικού κέντρου, ικανοποίηση από την άμεση ανταπόκριση) και τη διάσταση συνολικής εικόνας του θέρετρου (ικανοποίηση από τιμές, αξιοπιστία, κύρος) (Silvestri, Aquilani and Ruggieri, 2017).

Επιπλέον, μια μελέτη που διεξήχθη σε ινστιτούτα ομορφιάς στην Ινδία, έδειξε ότι ο περιβάλλον χώρος αποτέλεσε τον πιο σημαντικό παράγοντα για την ικανοποίηση των πελατών (Khan & Tabassum, 2012). Παρόμοια αποτελέσματα βρέθηκαν σε μια έρευνα στο Χονγκ Κονγκ, η οποία έδειξε ότι ο περιβαλλοντικός παράγοντας επηρέασε τη συνολική ικανοποίηση και την πρόθεση των επισκεπτών του ξενοδοχείου να επιστρέψουν (Tsai, Suh, & Fong, 2012). Επίσης, η προθυμία των υπαλλήλων για άμεση εξυπηρέτηση των πελατών (ανταπόκριση) είναι ο πιο καθοριστικός παράγοντας στην ικανοποίηση των επισκεπτών σε ιαματικά θέρετρα στην Κίνα, ενώ εξίσου σημαντικός είναι η αξιοπιστία και η ενσυναίσθηση (Lo, Wu, & Tsai, 2015).

Στον τομέα των ιαματικών λουτρών στην Ελλάδα, λίγες έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί για την ικανοποίηση των επισκεπτών από τις προσφερόμενες υπηρεσίες. Η έρευνα των Trihas & Konstantarou (2016), έδειξε πως η συντήρηση των υποδομών, η καθαριότητα και η ποιότητα των ιαματικών υπηρεσιών επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την ικανοποίηση των λουόμενων.

Συνοψίζοντας, ο προσδιορισμός των παραγόντων που επηρεάζουν το αίσθημα της ικανοποίησης από τις υπηρεσίες που προσφέρουν τα ιαματικά κέντρα, μπορούν να λειτουργήσουν ενισχυτικά τόσο στην ανάπτυξη της επιχείρησης όσο και στην τουριστική εξέλιξη της ευρύτερης περιοχής. Οι επισκέπτες που μένουν ικανοποιημένοι από τις προσφερόμενες υπηρεσίες είναι πολύ πιθανό να επισκεφτούν ξανά το ίδιο μέρος αλλά και να το προτείνουν σε άλλα άτομα.

Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται παρουσίαση της μεθοδολογίας έρευνας με αναφορά στους ερευνητικούς στόχους και στα ερευνητικά ερωτήματα καθώς και στον προσδιορισμό του δείγματος. Παρουσιάζεται η μέθοδος δειγματοληψίας, ο σχεδιασμός του ερωτηματολόγιου και οι μέθοδοι ανάλυσης. Τέλος, γίνεται παρουσίαση των περιορισμών κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Κεφάλαιο 4. Μεθοδολογία έρευνας

4.1. Είδη ερευνών

Κατά κύριο λόγο, μπορούμε να πούμε πως υπάρχουν δυο βασικές μέθοδοι έρευνας για τη συλλογή πληροφοριών και στοιχείων των επιστημονικών ερευνών, οι ποσοτικές μέθοδοι και οι ποιοτικές. Ξεκινώντας με την ποσοτικές, οι οποίες αναφέρονται στη συστηματική διερεύνηση φαινομένων με αριθμητικά δεδομένα, στατιστικές μεθόδους και μαθηματικά μοντέλα. Οι ποσοτικές μέθοδοι συχνά ονομάζονται ως εξηγητικές ή εμπειρικές ή νομοθετικές γιατί αφορούν την ανακάλυψη και θέσπιση γενικών νόμων και κανόνων που σχετίζονται με ένα γενικότερο πλαίσιο. Έτσι, σκοπός τους είναι η ανακάλυψη και η εξήγηση των αιτιών στις διάφορες μεταβολές των κοινωνικών φαινομένων μέσω της μέτρησης και αριθμητικής ανάλυσης. Στον αντίποδα, οι ερευνητές οι οποίοι χρησιμοποιούν ποιοτικές μεθόδους ενδιαφέρονται κυρίως για το νόημα και για τον τρόπο που οι άνθρωποι βιώνουν τα γεγονότα. Μια ποιοτική μέθοδος συχνά προσδιορίζεται ως περιγραφική ή κατανοούσα ή ιδιογραφική ή ερμηνευτική διότι αναφέρεται στην περιγραφή, την ερμηνεία και την κατανόηση καταστάσεων και διαδικασιών που αφορούν το άτομο. Στόχος της ποιοτικής διερεύνησης δεν αποτελεί απλά η περιγραφή μιας στάσης ή συμπεριφοράς αλλά η ολιστική της κατανόηση (Παπαγεωργίου, 2014, Ίσαρη και Πουρκός, 2015).

Η ποσοτική μεθοδολογία μπορεί να εφαρμοστεί είτε ως πειραματική, δειγματοληπτική, δευτερογενής έρευνα ή ανάλυση περιεχομένου. Η πιο διαδεδομένη μέθοδος συλλογής στοιχείων είναι η δειγματοληπτική με τη χρήση ερωτηματολογίων. Το ερωτηματολόγιο είναι μια δομημένη τεχνική απόκτησης δεδομένων, με την οποία όλοι οι ερωτώμενοι καλούνται να απαντήσουν στο ίδιο σύνολο ερωτήσεων. Σημαντικό κομμάτι της μεθόδου είναι ο τρόπος με τον οποίο σχεδιάζονται τα ερωτηματολόγια και οι ερωτήσεις που επιλέγονται. Οι ερωτήσεις χωρίζονται σε ανοιχτού και κλειστού τύπου. Στις πρώτες δεν προτείνονται συγκεκριμένες τιμές απαντήσεων και έτσι ο συμμετέχων καλείται να απαντήσει με ένα μικρό σχετικά κείμενο. Στις κλειστές ερωτήσεις υποδεικνύεται μια σειρά πιθανών απαντήσεων από τις οποίες επιλέγει ο ερωτώμενος μία ή και περισσότερες (Ζαφειρόπουλος, 2015).

4.2. Ερευνητικοί στόχοι και ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να σκιαγραφήσει το προφίλ των επισκεπτών που επιλέγουν τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία, να διερευνήσει τους λόγους για τους οποίους τα επισκέπτονται καθώς και να καταγράψει τη στάση τους απέναντι στην ικανοποίηση που λαμβάνουν από την επίσκεψή τους στα λουτρά.

Η έρευνα σχετικά με τον ιαματικό τουρισμό πραγματοποιήθηκε στα λουτρά Σμοκόβου για να καλύψει τους παρακάτω ερευνητικούς στόχους.

1. Προσδιορισμός του προφίλ των επισκεπτών μέσω της άντλησης των δημογραφικών στοιχείων αλλά και των επιλογών της επίσκεψής τους.
2. Εντοπισμός των κινήτρων των επισκεπτών.
3. Προσδιορισμός του βαθμού ικανοποίησης από τις προσφερόμενες υπηρεσίες/χαρακτηριστικά των λουτρών Σμοκόβου.

Για την καλύτερη κάλυψη και εξήγηση των παραπάνω στόχων δημιουργούνται ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία προέκυψαν πρωτίστως από τη δευτερογενή έρευνα που πραγματοποιήθηκε κατά τη συγγραφή των προηγούμενων κεφαλαίων αλλά και από τη διερεύνηση των μεταξύ τους συσχετίσεων. Τα ερευνητικά ερωτήματα αποτυπώνονται ανά στόχο και έχουν ως εξής:

1. Προφίλ τουριστών. Ποιοι επισκέπτονται τα λουτρά; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους με βάση π.χ. το φύλο, την ηλικία, το επίπεδο εκπαίδευσης, το εισόδημα κ.ά.; Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών επίσκεψης με τα δημογραφικά στοιχεία (φύλο, ηλικία, εκπαίδευση, εισόδημα); Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του διαστήματος παραμονής, της συχνότητας επίσκεψης και των παραγόντων που επηρέασαν τους λουόμενους να επισκεφθούν τα λουτρά με τα δημογραφικά στοιχεία;
2. Κίνητρα επίσκεψης. Είναι η υγεία ή η ευεξία κίνητρο του τουρίστα να επισκεφθεί τα λουτρά Σμοκόβου; Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των κινήτρων επίσκεψης μεταξύ τους; Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των κινήτρων επίσκεψης με τη συχνότητα επίσκεψης;
3. Βαθμός ικανοποίησης. Πόσο ικανοποιημένοι είναι οι επισκέπτες από την επίσκεψή τους σε ότι αφορά τον περιβάλλοντα χώρο, τις εγκαταστάσεις (χώρος αναμονής, αποδυτήρια, χώρος πισίνας κ.ά.), την καθαριότητα, την

εξυπηρέτηση προσωπικού κ.ά.; Υπάρχει πρόθεση των λουόμενων να συστήσουν τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία σε άλλα άτομα; Υπάρχει συσχέτιση του βαθμού ικανοποίησης με τα δημογραφικά στοιχεία; Υπάρχει συσχέτιση του βαθμού ικανοποίησης με τα κίνητρα των επισκεπτών για λουτροθεραπεία; Υπάρχει συσχέτιση του βαθμού ικανοποίησης με τη συχνότητα επίσκεψης;

4.3. Προσδιορισμός πληθυσμού και δείγματος

Ο πληθυσμός (population) είναι το σύνολο των μονάδων από τις οποίες επιλέγεται ένα δείγμα (sample), δηλαδή ένα μέρος του πληθυσμού. Ένα δείγμα θεωρητικά πρέπει να περιλαμβάνει όλες τις περιπτώσεις που εμπεριέχονται σε έναν πληθυσμό. Όσο πιο μικρός είναι ο πληθυσμός τόσο περισσότερο ταυτίζεται ο πληθυσμός με το δείγμα και το αντίθετο. Τα τυχαία δείγματα, τα οποία προκύπτουν μέσω της τυχαίας δειγματοληψίας, είναι τα πιο κατάλληλα στην επιστημονική εμπειρική έρευνα γιατί είναι αντιπροσωπευτικά (Ζαφειρόπουλος, 2015).

Ο πληθυσμός της παρούσας έρευνας είναι τα άτομα που επισκέπτονται τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία ενώ το δείγμα της έρευνας αποτελείται απ' όλα τα άτομα, ανεξαρτήτου φύλου, τα οποία είναι άνω των 18 ετών και επισκέφθηκαν τα λουτρά το τελευταίο τρίμηνο του 2019 και πιο συγκεκριμένα από 28 Σεπτεμβρίου έως 30 Δεκεμβρίου.

4.4. Μέθοδος δειγματοληψίας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με την επιτόπια παρουσία της ερευνήτριας στο χώρο των λουτρών Σμοκόβου και με τη χρήση ερωτηματολογίων. Συγκεκριμένα, το δείγμα συλλέχθηκε από τα άτομα που είχαν ολοκληρώσει το λουτρό τους και οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα από τις προσφερόμενες υπηρεσίες των λουτρών Σμοκόβου. Αρχικά, τα ερωτηματολόγια δίνονταν με σκοπό να τα συμπληρώσουν μόνοι τους οι επισκέπτες όμως, στις περισσότερες περιπτώσεις, η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε με τη βοήθεια της ερευνήτριας. Χρονικά, η έρευνα διήρκεσε τρεις μήνες, από τις 28 Σεπτεμβρίου έως της 30 Δεκεμβρίου του 2019. Τα

ερωτηματολόγια άρχισαν να συλλέγονται κάποιες μέρες μέσα στην εβδομάδα και τα Σαββατοκύριακα έως τις 13 Οκτώβρη, όπου και έληξε η εαρινή λουτρική περίοδος. Από τη λήξη της εαρινής λουτρικής περιόδου και έπειτα, η συλλογή των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε από Παρασκευή έως Κυριακή (όπου τα λουτρά ήταν ανοιχτά για το κοινό), τις πρωινές ώρες από τις 9:00 έως τις 15:00. Ο αριθμός των ερωτηματολογίων που συγκεντρώθηκε ανήλθε στα τριακόσια (300) ερωτηματολόγια. Ο ακριβής αριθμός των λουόμενων που επισκέφθηκαν τα λουτρά Σμοκόβου κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας δεν είναι γνωστός, γι' αυτό το λόγο δε μπορούμε να χαρακτηρίσουμε το δείγμα μας αντιπροσωπευτικό ή μη.

4.5. Σχεδιασμός ερωτηματολογίου

Βασιζόμενοι στη λεπτομερή ανάλυση των δευτερογενών δεδομένων μέσω επιστημονικών άρθρων και προηγούμενων μελετών (αναλύθηκαν στα υποκεφάλαια 3.3, 3.4 και 3.5 του προηγούμενου κεφαλαίου) που ερευνούσαν το ίδιο θέμα, πραγματοποιήθηκε ο σχεδιασμός και η σύνταξη του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των πρωτογενών δεδομένων της παρούσας έρευνας. Το ερωτηματολόγιο αποτελούνταν από 20 ερωτήσεις, 18 κλειστού τύπου και 2 ανοιχτού τύπου. Πιο συγκεκριμένα περιελάμβανε ερωτήσεις διχοτομικής κλίμακας (επιδέχεται ως απάντηση μια από τις από τις δυο δυνατές τιμές), κλίμακας απλής επιλογής (επιδέχεται μόνο μια από μια σειρά προτεινόμενων απαντήσεων), κλίμακας αξιολόγησης (ο ερωτώμενος καλείται να βαθμολογήσει μια σειρά από στοιχεία με σειρά σπουδαιότητας, βάζοντας 1 στη σπουδαιότερο, 2 στο αμέσως σπουδαιότερο στοιχείο κ.ο.κ) και κλίμακας Likert (κλίμακα συμφωνίας του ερωτώμενου με μια άποψη) (Ζαφειρόπουλος, 2015) Η ανάπτυξη του ερωτηματολογίου παρατίθεται στο **Παράρτημα 2**.

Η πρώτη ενότητα του ερωτηματολογίου (ερωτήσεις 1 έως 5) αφορά τα στοιχεία επίσκεψης. Η πρώτη ερώτηση αφορά τον προσδιορισμό των λόγων/κινήτρων που οδήγησαν τους λουόμενους στο να επισκεφθούν τα λουτρά Σμοκόβου, χρησιμοποιώντας κλίμακα Likert με ακραίες τιμές «1=Καθόλου» και «5=Πάρα πολύ». Συγκεκριμένα, ζητήθηκε να προσδιοριστούν πόσοι σημαντικοί είναι οι λόγοι ίαση/θεραπεία προβλημάτων υγείας, πρόληψη προβλημάτων υγείας, ευεξία, χαλάρωση και ψυχαγωγία. Οι ερωτήσεις 2, 3 και 4 είναι απλής επιλογής και αφορούν στοιχεία

επίσκεψης όπως το αν τα άτομα επισκέφθηκαν τα λουτρά με παρέα, το διάστημα παραμονής τους και το αν η επίσκεψη στα λουτρά συνδυάστηκε με κάποια άλλη δραστηριότητα. Τέλος, η τελευταία ερώτηση είναι ανοιχτού τύπου και ρωτά τους λουόμενους με ποιες άλλες δραστηριότητες θα ήθελαν να ασχοληθούν κατά την παραμονή τους στα λουτρά Σμοκόβου.

Η δεύτερη ενότητα (ερωτήσεις 6 έως 10) αφορά τα λουτρά Σμοκόβου. Η έκτη ερώτηση, χρησιμοποιώντας κλίμακα Likert («1=Καθόλου» έως «5=Πάρα πολύ»), προσπαθεί να προσδιορίσει τους παράγοντες που επηρέασαν και ώθησαν τους επισκέπτες να επιλέξουν τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία. Οι παράγοντες αυτοί είναι: «μένω κοντά», «σύσταση γιατρού», «σύσταση γνωστού/φίλου/συγγενή», «διαφήμιση (τουριστικό γραφείο/εφημερίδα)» και «διαδίκτυο (Facebook, ιστοσελίδα)». Η ερώτηση 7 είναι απλής επιλογής και αφορά τη συχνότητα επίσκεψης ενώ η ερώτηση 8 είναι κλίμακας αξιολόγησης, στην οποία οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να βάλουν σε σειρά προτίμησης 4 από τις 8 αγαπημένες υπηρεσίες των λουτρών Σμοκόβου (1=Πάρα πολύ ελκυστική, 2=Πολύ ελκυστική, 3=Ελκυστική, 4=Λιγότερο ελκυστική). Η ερώτηση 9, στην οποία γίνεται διερεύνηση του ανταγωνισμού, είναι διχοτομική και αφορά το αν οι λουόμενοι έχουν επισκεφτεί άλλα λουτρά στην Ελλάδα ή το εξωτερικό. Όσοι απάντησαν θετικά, κλήθηκαν να απαντήσουν στην ακόλουθη ερώτηση συνάφειας, η οποία είναι ανοιχτού τύπου και αφορά τον προσδιορισμό του λουτρού που τους άρεσε περισσότερο.

Η τρίτη ενότητα (ερωτήσεις 11 έως 13) αφορά το βαθμό ικανοποίησης. Η ερώτηση 11, κάνοντας χρήση την κλίμακα Likert («1=Πολύ δυσαρεστημένος/η» έως «5=Πολύ ευχαριστημένος/η»), αφορά το βαθμό ικανοποίησης των πελατών από την επίσκεψη στα λουτρά Σμοκόβου. Οι παράγοντες ικανοποίησης που είναι προς εξέταση είναι 16. Η ερώτηση 12 είναι απλής επιλογής σχετικά με την πρόθεση των λουόμενων να συστήσουν τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία σε κάποιο άλλο άτομο ενώ η ερώτηση 13 είναι ανοιχτού τύπου και προσπαθεί να προσδιορίσει τους παράγοντες, που κατά τη γνώμη των επισκεπτών χρειάζονται βελτίωση στη λειτουργία των λουτρών.

Η τέταρτη και τελευταία ενότητα αφορά τα δημογραφικά στοιχεία των ερωτηθέντων με μια ερώτηση ανοιχτού τύπου σχετικά με τον προσδιορισμό του τόπου μόνιμης κατοικίας, μια διχοτομική ερώτηση σχετικά με το φύλο και πέντε ερωτήσεις

απλής επιλογής σχετικά με την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο εκπαίδευσης, την κύρια δραστηριότητα και το εισόδημα.

Η τελική μορφή του ερωτηματολογίου διαμορφώθηκε μετά από αλλαγές, οι οποίες προέκυψαν κατά τη διάρκεια της πιλοτικής του χρήσης σε 5 άτομα, τα οποία δυσκολεύτηκαν στην κατανόηση και συμπλήρωση της ερώτησης 8 της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου. Έτσι, έγινε προσπάθεια από την ερευνήτρια για την καλύτερη διατύπωση και πρόσθεση διευκρινιστικών οδηγιών της ερώτησης 8 με σκοπό να διευκολύνει τους λουόμενους κατά τη διάρκεια συμπλήρωσής της.

4.6. Μέθοδοι ανάλυσης πληροφοριών

Η στατιστική επεξεργασία και ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS 22 (Statistical Package for Social Sciences). Πιο αναλυτικά, οι απαντήσεις των τριακοσίων (300) ερωτηματολογίων εξήχθησαν στο υπολογιστικό φύλο Excel και στη συνέχεια τα συγκεκριμένα δεδομένα εισήχθησαν στο στατιστικό πακέτο SPSS 22. Βασιζόμενοι στο προηγούμενο πακέτο, πραγματοποιήθηκε περιγραφική ανάλυση των απαντήσεων δίνοντας στοιχεία της συχνότητας (frequencies) και του αντίστοιχου ποσοστού (percent), του μέσου όρου (mean) και της τυπικής απόκλισης (standard deviation) των εξεταζόμενων μεταβλητών. Η περιγραφική ανάλυση των στοιχείων περιορίζεται μόνο στην παρουσίαση των ποσοστών και των μέσων τιμών των ερωτήσεων που έχουν κλίμακα. Στη συνέχεια, για τον εντοπισμό των συσχετίσεων που αναφέρθηκαν πιο πάνω, στα ερευνητικά ερωτήματα, έγινε χρήση των συντελεστών συσχέτισης Kendall και Spearman. Τέλος, γίνεται χρήση της παραγοντικής ανάλυσης (factor analysis) στις μεταβλητές που μετρούν το βαθμό ικανοποίησης των επισκεπτών με στόχο τη διεξαγωγή λιγότερων νέων παραγόντων, οι οποίοι θεωρούνται σημαντικοί για την ικανοποίηση των λουόμενων.

4.7. Περιορισμοί

Όπως συμβαίνει με τις περισσότερες έρευνες, έτσι και η παρούσα δεν στερείται περιορισμών. Ο βασικότερος περιοριστικός παράγοντας ήταν η χρονική διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας, καθώς από τέλη Σεπτεμβρίου που άρχισαν να μοιράζονται τα

ερωτηματολόγια, τα λουτρά Σμοκόβου δεν προσέλκυαν μεγάλο αριθμό επισκεπτών και γι' αυτό το λόγο η ερευνήτρια προκειμένου να συγκεντρώσει έναν ικανοποιητικό αριθμό ερωτηματολογίων «δαπάνησε» πολύ χρόνο έτσι ώστε να πετύχει αυτό το σκοπό. Ακόμη ένας περιοριστικός παράγοντας αποτέλεσε η μη δεκτικότητα από αρκετούς λουόμενους να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο. Τέλος, το δείγμα θα ήταν πιο αντιπροσωπευτικό εάν η έρευνα διεξαγόταν τους καλοκαιρινούς μήνες και ειδικότερα από Ιούνιο μέχρι και Σεπτέμβρη, όπου και ισχύουν τα επιδοτούμενα εισιτήρια λουτροθεραπείας, συνήθως στα ηλικιωμένα άτομα. Επομένως, τα άτομα αυτά δεν εμφανίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στην παρούσα έρευνα.

Κεφάλαιο 5. Ιαματικά λουτρά Σμοκόβου

5.1 Ιστορική αναδρομή

Οι θεραπευτικές ιδιότητες των λουτρών Σμοκόβου ήταν γνωστές από τα αρχαία χρόνια κυρίως στους κατοίκους της περιοχής και των γύρω χωριών και αυτό εξαιτίας της έλλειψης συγκοινωνιών και της δύσβατης τότε θέσης όπου βρίσκονταν οι ιαματικές πηγές. Τα λουτρά Σμοκόβου ξεκίνησαν την ιστορία τους και έγιναν γνωστά το 1662 από δυο μοναχούς ονόματι Φράγκος και Μόσχος Στραβοένογλου, οι οποίοι βρίσκονταν στο μοναστήρι του γειτονικού χωριού Ρεντίνας και κατά την παράδοση ήταν Σμοκοβίτες άρχοντες. Οι δυο μοναχοί έχτισαν γύρω από την ιαματική πηγή πρόχειρους οικίσκους και λουτρικές εγκαταστάσεις τις οποίες έναν αιώνα αργότερα τις επισκεπτόταν ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων μαζί με τον Μαχμούτ Πασά. Χάρη στο ενδιαφέρον του Αλή πασά μετέτρεψε τις λουτρικές εγκαταστάσεις σε μια κομψή λουτρόπολη, την οποία χρησιμοποιούσε και ο ίδιος ως εξοχικό (Παπαδημητρίου, 1965).

Μετά τη δολοφονία του Αλή πασά, καταστράφηκαν τα πάντα εκτός από τις λουτρικές εγκαταστάσεις που είναι έως και σήμερα γνωστές ως Αλή και Μαχμούτ οι οποίοι έδωσαν τα ονόματά τους σε δυο πηγές της λουτρόπολης. Από το θάνατο του Αλή Πασά (1822) μέχρι την προσάρτηση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα τα λουτρά Σμοκόβου είχαν παρακμάσει και οι εγκαταστάσεις τους χρησιμοποιούνταν μόνο από λουόμενους των γύρω χωριών. Με την προσάρτηση της Θεσσαλίας, το 1882, οι πηγές των λουτρών Σμοκόβου έγιναν κτήμα της Ελληνικής Κυβερνήσεως και περιουσία του Δημοσίου και αμέσως προκάλεσε το ενδιαφέρον των αρμόδιων για την εκ νέου αξιοποίηση των λουτρών. Τα πρώτα χρόνια και μέχρι το 1903, η λουτρόπολη ενοικιάζονταν σε ιδιώτες και γι' αυτό το λόγο ήταν σχεδόν αδύνατο να πραγματοποιηθούν σπουδαία έργα, αλλά και το κυριότερο, διότι δεν υπήρχε οδική σύνδεση με καμία πόλη (Παπαδημητρίου, 1965).

Το 1903 οι πηγές παραχωρούνται στον τότε πολιτευτή Καρδίτσας Κ. Τερτίπη για 20 χρόνια με σκοπό να προβεί σε μια σειρά έργων για την αξιοποίηση της λουτρόπολης. Χάρη στο πραγματικό ενδιαφέρον του, τα λουτρά γνώρισαν τεράστια ανάπτυξη και έγιναν γνωστά σε όλη την Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό. Ακόμη, κατασκευάζεται οδικός δρόμος ο οποίος συνδέει τα λουτρά με την Καρδίτσα και οικοδομούνται σύγχρονα εστιατόρια και ξενοδοχεία τα οποία, για την εποχή τους,

ανταποκρίνονταν σε όλες τις απαιτήσεις της τότε αστικής τάξης. Αυτά τα ξενοδοχεία ήταν ο «Όλυμπος», η «Μακεδονία» ή «Νευρόπολις», το «ΤερτίπιονI» και το «ΤερτίπιονII» και τα «Φάλαρα» τα οποία ήταν τόσο καλά κατασκευασμένα εφόσον διατηρήθηκαν και τα επόμενα χρόνια μέχρι την καταστροφή των λουτρών από τους Γερμανούς στην Κατοχή (Παπαδημητρίου, 1965).

Μετά το τέλος της σύμβασης των 20 χρόνων του Κ. Τερτίπη, τα λουτρά εννοικιάστηκαν για μια 25ετία στην Εταιρία Γενικών Επιχειρήσεων Καρδίτσας (ΕΓΕΚ). Το σημαντικότερο έργο της εταιρίας αυτής ήταν η ανέγερση ενός σύγχρονου υδροθεραπευτηρίου, στη θέση όπου το ιαματικό νερό θα «κυλούσε» με φυσική ροή χωρίς να χρειάζεται να το αντλήσουν. Το υδροθεραπευτήριο διέθετε 52 μαρμάρινους λουτήρες και πάνω από αυτό κατασκευάστηκε ξενοδοχείο Β' κατηγορίας με ονομασία «Τα Τέμπη». Η εμφανής βελτίωση των ξενοδοχειακών και λουτρικών εγκαταστάσεων έδωσαν μια νέα πνοή στη λουτρόπολη, την κατέστησαν ασφαλώς μια από τις καλύτερες στην Ελλάδα και αυτό θα συνεχιζόταν για χρόνια εάν ο πόλεμος του 1940 δεν διέκοπτε την πρόοδό της και δεν κατέστρεφε ολοσχερώς τις εγκαταστάσεις της . (Παπαδημητρίου, 1965)

Εικόνα 5.1. Υδροθεραπευτήριο, **Εικόνα 5.2.** Ξενοδοχείο «Τα Τέμπη», **Πηγή:** Παπαδημητρίου, 1965.

Από την κήρυξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και έπειτα, τα λουτρά και οι εγκαταστάσεις παύουν φυσικά να λειτουργούν. Την άνοιξη του 1943 η Σχολή Αξιωματικών του ΕΛΛΑΣ φιλοξενούνταν στις εγκαταστάσεις των λουτρών. Αυτό θορύβησε τους Γερμανούς, οι οποίοι με ειδικό σχεδιασμό και άντρες των Ες Ες ανατίναξαν κάθε υποδομή (Παπαδημητρίου, 1965).

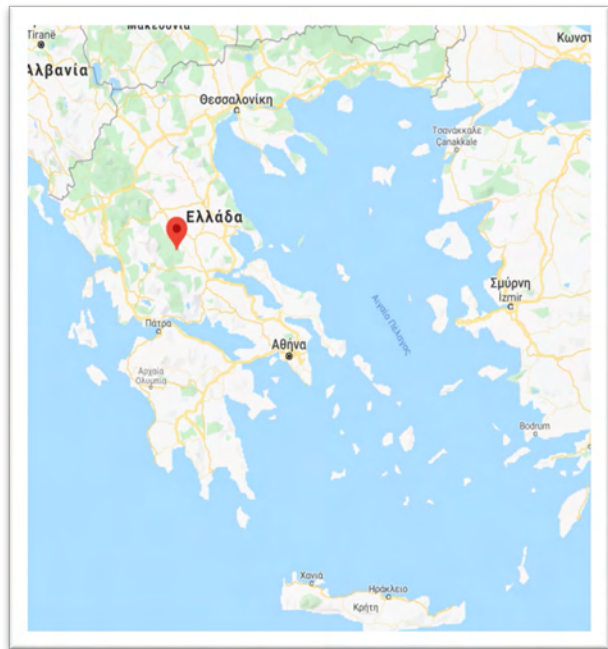
Μετά το τέλος του πολέμου, ο εκπατρισμός των κατοίκων αποτέλεσε εμπόδιο στο Κράτος να επενδύσει στην ανοικοδόμηση της λουτρόπολης. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1952, παρατηρείται ενδιαφέρον από τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού καθώς προκηρύσσεται διαγωνισμός για την πολυετή εκμετάλλευση των λουτρών Σμοκόβου υπό τον όρο της πλήρους ανοικοδόμησης, βάση αρχιτεκτονικών σχεδίων, που να περιλαμβάνει τη δημιουργία ξενοδοχειακών και λοιπών εγκαταστάσεων που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες του σύγχρονου πολιτισμού. Από το διαγωνισμό αναδείχθηκε ένας αστυνομικός διευθυντής των εγκληματολογικών υπηρεσιών, όπου ο ίδιος και η οικογένειά του ανέλαβαν την οικοδόμηση της λουτρόπολης εκ νέου. Παρ' όλα αυτά, το 1954, η περιοχή αντιμετώπιζε πρόβλημα ύδρευσης καθώς υπήρχε έλλειψη πόσιμου και λουτρικού νερού. Ανάδοχος ιδιώτης των λουτρών, ο κ. Παπαδημητρίου, απευθύνθηκε σε γεωλόγους και μηχανικούς για τη δημιουργία ενός μικρού υδραγωγείου, το οποίο θα κάλυπτε τις ανάγκες όλης της λουτρόπολης. Σημαντικό του έργο αποτέλεσε επίσης και η δημιουργία ενός εισπνοθεραπευτηρίου με όλα τα σύγχρονα μηχανήματα και με κατάλληλο ειδικευμένο προσωπικό (Παπαδημητρίου, 1965). Από το 1982 και έπειτα, τα ιαματικά λουτρά Σμοκόβου παραχωρήθηκαν με σύμβαση στο Δημοτικό Διαμέρισμα Λουτροπηγής και λειτουργούν με τη μορφή κοινοτικής επιχείρησης (<https://loutra-smokovou.gr/>).

Στις 24 Απριλίου 2009, ο τότε νομάρχης Καρδίτσας υποβάλλει αίτηση για την καταχώρηση των λουτρών Σμοκόβου στο Μητρώο Ανώνυμων Εταιρειών της Ανώνυμης Εταιρείας με την επωνυμία «ΛΟΥΤΡΑ ΣΜΟΚΟΒΟΥ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο.Τ.Α.». Η παραπάνω εταιρεία προήλθε από τη μετατροπή της «Κοινοτικής επιχείρησης εκμετάλλευσης Λουτρών Σμοκόβου». Ως έδρα της ανώνυμης εταιρείας ορίζεται ο Δήμος Μενελαΐδος και ειδικότερα το «Διοικητήριο» της Λουτροπηγής Σμοκόβου του Νομού Καρδίτσας. Σκοπός της εταιρείας ήταν η εκμετάλλευση των ιαματικών πηγών, των ξενοδοχείων αλλά και των λοιπών καταστημάτων της λουτρόπολης (ΦΕΚ 3169ΑΕ/1/05-05-2009). Έτσι, από τον Ιούνιο του 2009 ξεκίνησε στα λουτρά η λειτουργία ενός σύγχρονου συγκροτήματος Spa που, σε συνδυασμό με τις ευεργετικές ιδιότητες των ιαματικών νερών, προσφέρει στους λουόμενους χαλάρωση και ευεξία. Συνεπώς, οι υπηρεσίες των λουτρών Σμοκόβου άρχισαν να απευθύνονται εκτός από άτομα με προβλήματα υγείας και αναπηρίας και σε άτομα το οποία θέλουν να αναζωογονηθούν και να αποβάλλουν το άγχος τους.

Σύμφωνα με τη διοικητική διαίρεση της Ελλάδας, όπως διαμορφώθηκε με το πρόγραμμα «Καλλικράτης» το 2011, τα λουτρά Σμοκόβου ανήκουν στον Δήμο Σοφάδων της Περιφερειακής Ενότητας Καρδίτσας. Τον Ιούλιο του 2015 με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Σοφάδων, η «ΜΟΝΟΜΕΤΟΧΙΚΗ ΑΝΩΝΥΜΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΡΕΝΤΙΝΑΣ» συγχωνεύεται με τα «ΛΟΥΤΡΑ ΣΜΟΚΟΒΟΥ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΟΤΑ» και δημιουργείται μια νέα ανώνυμη εταιρεία με την επωνυμία «ΛΟΥΤΡΑ ΣΜΟΚΟΒΟΥ-ΔΟΛΟΠΙΑ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο.Τ.Α» όπου ισχύει έως σήμερα (Ανακοίνωση του Προέδρου του Επιμελητηρίου Καρδίτσας, 2015).

5.2 Ανάλυση υφιστάμενης κατάστασης

Τα λουτρά Σμοκόβου βρίσκονται σε μια καταπράσινη ρεματιά από πλατύφυλλους πλατάνους, 35χλμ νοτιοδυτικά της πόλης της Καρδίτσας, στον οδικό άξονα Καρδίτσας-Ρεντίνας. Η ονομασία των λουτρών οφείλεται στις κοντινές πηγές, των οποίων οι ιδιότητες είναι γνωστές από την αρχαιότητα. Οι ιαματικές πηγές τοποθετούνται στον ορεινό όγκο των Αγράφων και σε υψόμετρο 450μ. Από την Αθήνα απέχουν 290χλμ, από τη Θεσσαλονίκη 256χλμ και μόνο 6χλμ

Εικόνα 5.3: Τοποθεσία λουτρών Σμοκόβου στον ελληνικό χάρτη, **Πηγή:** Google Maps.

από το χωριό Σμόκοβο⁷. Η πρόσβαση στα λουτρά είναι αρκετά εύκολη και ευχάριστη και κατά τη λουτρική περίοδο (αρχές Ιουνίου με μέσα Οκτώβρη) εκτελούνται καθημερινά δρομολόγια από τα ΚΤΕΛ Καρδίτσας. Από το 2019 το ωράριο λειτουργίας των λουτρών έχει διευρυνθεί. Έτσι, τα λουτρά κατά τη διάρκεια της κανονικής λουτρικής περιόδου δέχονται επισκέπτες από τις 8 το πρωί έως τις 8 το βράδυ, ενώ τους υπόλοιπους μήνες λειτουργούν τα Σαββατοκύριακα και τις αργίες.

⁷ Από το 1926 ονομάζεται Λουτροπηγή, αλλά στην πράξη μόνο τουρίστες χρησιμοποιούν τη νέα ονομασία (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005).

Τα ιαματικά νερά αναδύονται από πέντε (5) πηγές με φυσική θερμοκρασία 37 έως 40,2°C και διοχετεύονται σε μια δεξαμενή απ' όπου με θερμομονωτικούς σωλήνες μεταφέρονται στις εγκαταστάσεις για να ξεκινήσει η χρήση τους (Πάσχος, 2012). Η σύσταση των νερών είναιθειούχα αλκαλική και έχουν ελαφρά οσμή υδρόθειου (<https://loutra-smokovou.gr/>). Σύμφωνα με έρευνες που έχουν διεξαχθεί τα νερά χαρακτηρίζονται ως θερμό-υδροθειούχα, υποτονικά και ολιγομεταλλικά (Ζαχαρόπουλος, και συν., 2005). Οι ιαματικές πηγές των λουτρών Σμοκόβου ενδείκνυται για παθήσεις του αναπνευστικού, ρευματοπάθειες, δερματοπάθειες, αρθρίτιδες, νευραλγίες, μυαλγίες και γυναικολογικές παθήσεις. Πιο συγκεκριμένα στο υδροθεραπευτήριο οι επισκέπτες θα βρουν απλούς ατομικούς λουτήρες, ατομικούς λουτήρες με υδρομασάζ, μια ιαματική δεξαμενή (πισίνα), αίθουσα ατομικών εισπνοών, ρινοπλύσεων και πόσης νερού (<https://loutra-smokovou.gr/>). Στη συνέχεια αναλύεται η θεραπευτική συμβολή από τη χρήση των ιαματικών νερών στην υγεία των ανθρώπων.

Τα λουτρά με ιαματικό νερό, είτε σε ατομικούς λουτήρες είτε σε πισίνα, συνιστώνται σε περιπτώσεις χρόνιων ρευματικών παθήσεων (π.χ. ρευματοειδής αρθρίτιδα, αγκυλοποιητική σπονδυαρθρίτιδα, εκφυλιστικές σπονδυλαρθροπάθειες), παθήσεων του δέρματος και του νευρικού συστήματος αλλά και γυναικολογικών παθήσεων. Τα λουτρά αντενδείκνυται σε περίπτωση όπου οι παραπάνω παθήσεις βρίσκονται σε στάδιο έξαρσης, σε άτομα με σοβαρές καρδιακές παθήσεις και σε περιπτώσεις αιμορρογίων. Στη συνέχεια, η εισπνοθεραπεία ενδείκνυται σε χρόνιες φλεγμονές και παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος, σε άτομα με χρόνια βρογχικό άσθμα και βρογχίτιδες ενώ θα πρέπει να αποφεύγεται από άτομα με φυματίωση, υψηλή αρτηριακή υπέρταση, σακχαρώδη διαβήτη, νεφρική, ηπατική και καρδιακή ανεπάρκεια, καρκίνο και άλλες οξείες λοιμώξεις. Η θεραπεία των ρινοπλύσεων ενδείκνυται για την

Εικόνα 5.4: Πινακίδα έξω από τα λουτρά Σμοκόβου, Πηγή: Αθ. Τσιόγκα.

καλή υγιεινή της μύτης(απομάκρυνση βλεννών και κρουστών από τη μύτη) και των παραρρινίων κόλπων και συμβάλλουν στην ταχεία μετεγχειρητική πορεία διάφορων επεμβάσεων στην περιοχή. Η ποσιποθεραπεία συνίσταται για παθήσεις ουροφόρων οδών (λιθιάσεις των νεφρών), παθήσεις του ήπατος και των χοληφόρων, παθήσεις του πεπτικού συστήματος, έλκος στομάχου αλλά και παχυσαρκίας. Τέλος, η εφαρμογή πίεσης νερού (υδρομασάζ/υδρομαλάξεις) στο ανθρώπινο σώμα ενδείκνυται σε περιπτώσεις μετατραυματικής θεραπείας, καταγμάτων και κακώσεων, αρθροπαθειών, οσφυαλγίας, ισχαιμίας και σπονδυλαρθρίτιδας (Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές, 2009). Σε κάθε περίπτωση, πριν από την όποια μορφή θεραπείας, απαιτείται ειδική γνωμάτευση γιατρού⁸, βοήθεια αλλά και συμβουλές από το κατάλληλο και εξειδικευμένο προσωπικό που βρίσκονται στις εγκαταστάσεις των λουτρών Σμοκόβου.

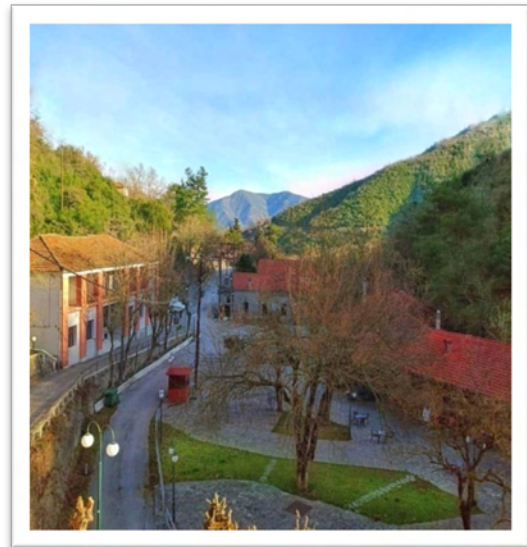
Από τον Ιούνιο του 2009, πραγματοποιήθηκε μια πλήρης ανακαίνιση των λουτρικών εγκαταστάσεων και ξεκίνησε η λειτουργία ενός σύγχρονου συγκροτήματος Spa που, σε συνδυασμό με τις ευεργετικές ιδιότητες των ιαματικών νερών, προσφέρει στους λουόμενους χαλάρωση και ευεξία. Συγκεκριμένα, το νέο ανακαινισμένο κτήριο προσφέρει στους επισκέπτες ένα πλήρως εξοπλισμένο γυμναστήριο, δυο κλασικές και δυο διαθερμικές σάουνες, δυο χαμάμ και δυο αίθουσες χαλαρωτικού μασάζ.

Για την καλύτερη εξυπηρέτηση των λουόμενων και των τουριστών που επισκέπτονται την περιοχή, λειτουργούν δίπλα από το υδροθεραπευτήριο ανακαινισμένα ξενοδοχεία Β', Γ' και Δ' κατηγορίας αλλά και ξενώνες (Ζαχαράκη, Χάιδω, Αθηνά, Καλυψώ) για κάθε οικονομική δυνατότητα. Αυτά είναι τα «Τέμπη» τα οποία βρίσκονται ακριβώς πάνω από τις λουτρικές εγκαταστάσεις και λειτουργούν καθ' όλη την εαρινή λουτρική περίοδο. Το ξενοδοχείο «Τέμπη» μετά την πρόσφατη ανακαίνισή του διαθέτει 53 δωμάτια με ανατομικά στρώματα, κλινοσκεπάσματα και ένα πλήρως ανακαινισμένο εστιατόριο πρωινού ενώ μπορεί να φιλοξενήσει έως και 106 άτομα ταυτόχρονα. Έπειτα, τα «Μετέωρα» διαθέτουν 56 δωμάτια τα οποία στο σύνολό τους διαθέτουν 112 κρεβάτια και από το 2019 φιλοξενούν επισκέπτες όχι μόνο το καλοκαίρι αλλά και τη χειμερινή περίοδο από Παρασκευή έως Κυριακή. Έπειτα το ξενοδοχείο «Πίνδος» διαθέτει 52 δωμάτια με 130 κρεβάτια, η «Θεσσαλία» με 15

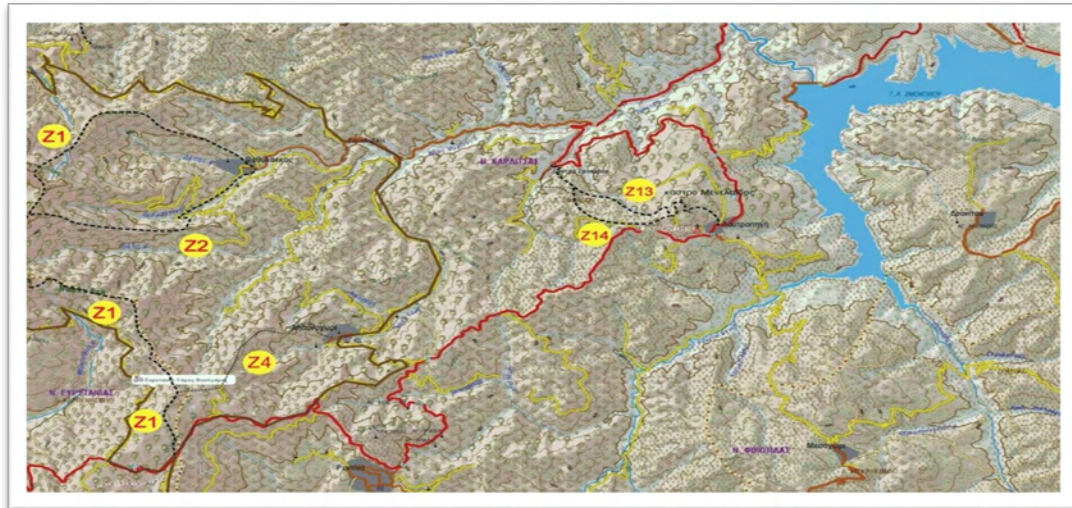
⁸ Είτε εξωτερικού γιατρού είτε γιατρού που βρίσκεται στα λουτρά Σμοκόβου και έχει το ιατρείο του έξω από τις ιαματικές εγκαταστάσεις, στο κτήριο διοίκησης, όπου βρίσκεται και το γραφείο του προέδρου των λουτρών αλλά και απ' όπου οι λουόμενοι βγάζουν εισιτήρια εισόδου κατά την εαρινή λουτρική περίοδο.

δωμάτια και 36 κρεβάτια και τέλος τα «Άγραφα» με 49 δωμάτια και 82 κρεβάτια. Τα παραπάνω ξενοδοχεία βρίσκονται γύρω από την πλατεία των λουτρών Σμοκόβου, μπορούν να φιλοξενήσουν ένα μεγάλο πλήθος επισκεπτών όπως φαίνεται από τη δυναμικότητα των υποδομών τους και οι μήνες λειτουργίας τους κυμαίνονται από τον Απρίλιο έως-το τέλος της επίσημης λουτρικής περιόδου-τον Οκτώβριο (εκτός από τα «Μετέωρα»).

Εικόνες 5.5,5.6: Πλατεία λουτρών Σμοκόβου, **Πηγή:** Αθ. Τσιόγκα.

Πέρα από τους ξενώνες και τα ξενοδοχεία, το χωριό διαθέτει ένα εστιατόριο, μια καφετέρια-ζαχαροπλαστείο, ένα κατάστημα με ψλικά και χειροποίητα προϊόντα και εδέσματα της περιοχής, έναν φούρνο και ένα περίπτερο για την εξυπηρέτηση των τουριστών, είτε αυτοί έρχονται για λουτροθεραπεία είτε για επίσκεψη στο χωριό και στην ευρύτερη περιοχή του. Εξαιτίας του απίστευτα φυσικού κάλους που βρίσκονται τα λουτρά Σμοκόβου, το χωριό προσφέρεται για πεζοπορία σε μονοπάτια με κατάλληλες σημάνσεις από τον Ελληνικό Ορειβατικό Σύλλογο Καρδίτσας. Οι επισκέπτες του χωριού μπορούν να απολαύσουν μια διαδρομή (Z13) μήκους 6χλμ και διάρκεια περίπου τριών ωρών, ξεκινώντας από τα λουτρά, ανεβαίνοντας στο Κάστρο *Μενελαΐδος* (976μ.) και μέσα από μια διαδρομή γεμάτη με καταπράσινες χαράδρες και εκτάσεις από βελανιδιές, πουρνάρια, πλατάνια και κέδρα φτάνουν σε ένα χωριό με μακροχρόνια ιστορία και πλούσια παράδοση, τη Λουτροπηγή (<https://eoskarditsas.gr/>).

Εικόνα 5.7: Δίκτυο μονοπατιών. **Πηγή:** ΕΟΣΚ.

Τα τελευταία χρόνια έχει δημιουργηθεί η τεχνητή λίμνη Σμοκόβου, η οποία θεωρείται μια από τις νεότερες λίμνες της Ελλάδας καθώς τα έργα ολοκληρώθηκαν το 2003. Εξαιτίας της μικρής διάρκειας ζωής της, δεν έχει προσελκύσει τόσο μεγάλο τουριστικό ενδιαφέρον, παρ' όλα αυτά έχει αναπτυχθεί κατά πολύ η χλωρίδα και η πανίδα της γύρω περιοχής γι' αυτό οι κοντινοί προορισμοί γύρω από τα λουτρά Σμοκόβου, σε ακτίνα λιγότερη των 20χλμ, αξίζει να επισκεφθούν. Τέτοια χωριά, εκτός από τη Λουτροπηγή, είναι ο Κέδρος, το Θραψίμι, το Αηδονοχώρι και η Ρεντίνα. Ειδικότερα το τελευταίο, θεωρείται ένα από τα παλιότερα χωριά του ορεινού όγκου, ο οικισμός της είναι αναγνωρισμένος ως «παραδοσιακός» και οι επισκέπτες μπορούν να επισκεφτούν το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης Αγράφων, το Εκκλησιαστικό Μουσείο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης και το Λαογραφικό και Ιστορικό Μουσείο Ρεντίνας. Όλα τα χωριά διαθέτουν καταλύματα, ταβέρνες και τοπικά προϊόντα ενώ τους καλοκαιρινούς μήνες διοργανώνουν διάφορες εκδηλώσεις στις οποίες μπορούν να συμμετάσχουν ντόπιοι και τουρίστες. Εν ολίγοις, οι λουόμενοι των λουτρών Σμοκόβου έχουν τη δυνατότητα να ασχοληθούν και με άλλες δραστηριότητες, πέρα απ' αυτές του υδροθεραπευτηρίου, ανακαλύπτοντας τη φυσική ομορφιά και τις παραδόσεις των γύρω χωριών (<https://loutra-smokovou.gr/>, Αθανασιάδης, 2018).

Στη συνέχεια, για την καλύτερη κατανόηση και ακριβέστερη παρουσίαση της εικόνας των λουτρών Σμοκόβου κρίθηκε σκόπιμο να παρουσιαστούν τα έσοδα του Υδροθεραπευτηρίου και των Ξενοδοχείων που λειτουργούν στην περιοχή, τα οποία αντλήθηκαν από το λογιστήριο της εταιρείας «ΛΟΥΤΡΑ ΣΜΟΚΟΒΟΥ-ΔΟΛΟΠΙΑ

ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο.Τ.Α». Στον Πίνακα 5.1 παρακάτω καταγράφονται τα έσοδα από το 2002 έως το 2014.

Έτος	Έσοδα Υδροθεραπευτηρίου (€)	Έσοδα Ξενοδοχείων (€)
2002	268.095,28	350.604,31
2003	314.797,40	366.484,53
2004	317.774,09	409.748,10
2005	332.565,91	422.645,44
2006	402.721,50	456.704,13
2007	426.508,11	464.168,71
2008	417.592,66	455.758,69
2009	444.376,81	493.813,21
2010	346.144,97	431.179,42
2011	270.745,25	360.484,73
2012	149.407,31	171.324,70
2013	147.686,55	138.736,30
2014	131.720,62	128.603,58

Πίνακας 5.3. Έσοδα Υδροθεραπευτηρίου και Ξενοδοχείων λουτρών Σμοκόβου, **Πηγή:** Ιδία επεξεργασία από στοιχεία λογιστηρίου της εταιρείας.

Από τον Πίνακα 5.1 παρατηρούμε την ανοδική πορεία στα έσοδα από το 2002 έως το 2009, με την κορυφή των κερδών να παρουσιάζεται το 2009 τόσο του Υδροθεραπευτηρίου (444.376,81€) όσο και του συνόλου των Ξενοδοχείων (493.813,21€). Από το 2009 και έπειτα παρουσιάζεται μια δραματική μείωση των εσόδων, φτάνοντας στο 2014 τα έσοδα να αγγίζουν μετά βίας τα ποσά των 131,720,62€ και 128.603,58€ από το Υδροθεραπευτήριο και τα Ξενοδοχεία αντίστοιχα. Η κατακόρυφη μείωση των εσόδων, εκτός από την οικονομική κρίση του 2009 που επέφερε δυσμενείς συνέπειες στο σύνολο της οικονομίας, οφείλεται κυρίως στην σταδιακή ελάττωση των επιδοτούμενων εισιτηρίων λουτροθεραπείας που δίνονταν συνήθως σε ηλικιωμένα άτομα. Επομένως, τα άτομα αυτά με το πέρασμα των χρόνων μείωσαν ολοένα και περισσότερο τις επισκέψεις τους για λουτροθεραπεία. Βέβαια, η έλλειψη εύρεσης οικονομικών στοιχείων από το 2014 έως το 2019 δεν μας επιτρέπει να έχουμε μια πιο ολοκληρωμένη άποψη των τελευταίων χρόνων όσον αφορά την οικονομική κατάσταση αλλά και της λουτρικής κίνηση του Υδροθεραπευτηρίου.

Τον Δεκέμβριο του 2019 ξεσπάει η πανδημία Κορωνοϊού (COVID-19) πλήττοντας τις περισσότερες χώρες πάνω στον πλανήτη. Στην Ελλάδα το πρώτο κρούσμα εμφανίστηκε στις 26 Φεβρουαρίου 2020 και κανείς δεν είχε φανταστεί τις απότομες αλλαγές στην καθημερινή ζωή που δημιούργησε η εμφάνιση και η εξάπλωση αυτής της νόσου. Η διοίκηση των λουτρών Σμοκόβου, πριν ακόμη η πολιτεία λάβει τα μέτρα της, αποφάσισε να αναστείλει όλες τις δραστηριότητες της από αρχές Μαρτίου

με σκοπό να προφυλάξει τόσο τους λουόμενους και τους επισκέπτες της περιοχής όσο και το προσωπικό τους. Δυο μήνες μετά την παύση λειτουργίας τους, τα λουτρά Σμοκόβου ανοίγουν και πάλι την πόρτα τους προς το κοινό, μόνο που αυτή τη φορά έλαβαν υπόψη όλες τις παραμέτρους και τα θέματα ασφαλείας, φροντίζοντας πρωτίστως τη διατήρηση της υγείας όλων. Έτσι, από αρχές Ιουνίου στο υδροθεραπευτήριο λειτουργούν κανονικά οι ατομικές μπανιέρες, οι οποίες απολυμαίνονται μετά από κάθε χρήση, οι ρινοπλύσεις και η εισπνοθεραπεία σε ατομικούς χώρους κατόπιν ραντεβού και το λουτρό στην πισίνα πραγματοποιείται και αυτό με ραντεβού καθώς ο μέγιστος αριθμός ατόμων που επιτρέπεται να είναι ταυτόχρονα μέσα στην πισίνα δεν ξεπερνάει τα 7 άτομα ανά μισή ώρα. Σε όλους τους χώρους των λουτρών γίνονται συνεχείς καθαρισμοί και απολυμάνσεις, οι απαιτούμενες αποστάσεις ασφαλείας τηρούνται και η χρήση μάσκας από το προσωπικό και από τους επισκέπτες είναι δεδομένη, όπου αυτή επιβάλλεται (Κατσή, 2020).

Ανακεφαλαιώνοντας, οι ιαματικές πηγές των λουτρών Σμοκόβου ήταν γνωστές από την αρχαιότητα και η σύσταση των νερών τους τα καθιστά από τα καλύτερα στην Ελλάδα. Παρά την ανακαίνιση του κτηρίου το 2009 όπου στεγάζονται τα λουτρά, η ευρύτερη περιοχή των ιαματικών πηγών έμεινε αδόμητη, χωρίς καμία οικιστική ανάπτυξη ή οικοδομική δραστηριότητα για την περαιτέρω ανάπτυξη του θερμαλιστικού τουρισμού. Ωστόσο, ενθαρρυντικό είναι το γεγονός ότι τα λουτρά Σμοκόβου είναι τοποθετημένα σε μια μεγάλη έκταση με ένα άκρως αξιόλογο φυσικό περιβάλλον που αν στο μέλλον τα προσεγγίσουν οι κατάλληλες ιδιωτικές ή και κρατικές επενδύσεις, θα δημιουργηθεί ένα πλήρως ανταγωνιστικό θερμαλιστικό πάρκο. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί αποτυπώνονται τα αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας, η οποία πραγματοποιήθηκε στους λουόμενους των λουτρών Σμοκόβου την περίοδο Οκτώβρη με Δεκέμβρη του 2019.

Κεφάλαιο 6. Αποτελέσματα έρευνας.

6.1. Αποτελέσματα περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης

Το παρόν υποκεφάλαιο ξεκινά με την περιγραφική ανάλυση των αποτελεσμάτων για κάθε ερώτηση του ερωτηματολογίου. Στην πρώτη ενότητα και πρώτη ερώτηση τα άτομα κλήθηκαν να προσδιορίσουν μέσω κλίμακας Likert το βαθμό σημαντικότητας του λόγου που τους οδήγησε στο να επισκεφθούν τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία. Οι απαντήσεις που αποτυπώνονται στον Πίνακα 6.1 δείχνουν ότι μόνο το 20% των ερωτηθέντων που επισκέφθηκαν τα λουτρά Σμοκόβου είχαν ως κύριο λόγο επίσκεψης τη θεραπεία προβλημάτων υγείας, το 24% του δείγματος είχε ως κύριο λόγο την πρόληψη προβλημάτων υγείας, το 38,7% επισκέφθηκε τα λουτρά για ψυχαγωγία, το 45% για ευεξία ενώ πάνω από τα μισά άτομα (69%) επέλεξαν τα λουτρά για λόγους χαλάρωσης. Είναι εμφανές λοιπόν, ότι η χαλάρωση αποτελεί πάρα πολύ σημαντικό λόγο επίσκεψης των λουτρών Σμοκόβου, ακολουθούμενη από την ευεξία και την ψυχαγωγία. Η υγεία, τόσο η ίαση όσο και η πρόληψη προβλημάτων, δεν αποτελεί τόσο σημαντικό λόγο ώθησης των επισκεπτών για λουτροθεραπεία.

Λόγοι επίσκεψης							
	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Μέσος όρος (Mean)	Τυπική απόκλιση (Std. Deviation)
Ίαση/θεραπεία προβλημάτων υγείας	91	43	58	48	60	2,81	1,51
Ποσοστό %	30,3	14,3	19,3	16	20		
Πρόληψη προβλημάτων υγείας	50	59	60	57	74	3,15	1,42
Ποσοστό %	16,7	19,7	20	19	24,7		
Ευεξία	5	4	47	109	135	4,21	0,87
Ποσοστό %	1,7	1,3	15,7	36,3	45		
Χαλάρωση	0	7	22	64	207	4,57	0,73
Ποσοστό %	0	2,3	7,3	21,3	69		
Ψυχαγωγία	21	36	56	71	116	3,75	1,27
Ποσοστό %	7	12	18,7	23,7	38,7		

Πίνακας 6.4. Λόγοι επίσκεψης στα λουτρά Σμοκόβου

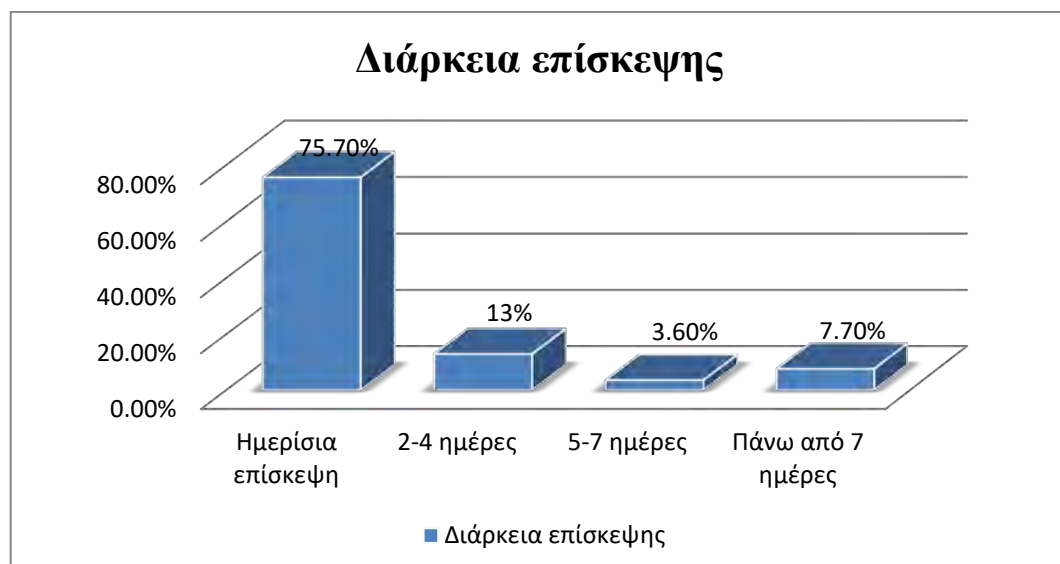
Τα λουτρά τα επισκέφθηκαν κυρίως δυο άτομα (συνήθως σύζυγοι) σε ποσοστό 46% και μικρές ομάδες έως επτά ατόμων (41%), όπου στις περισσότερες περιπτώσεις

είναι οικογένειες με παιδιά. Ένα 5% του δείγματος επισκέφθηκε τα λουτρά ως μέλος ενός γκρουπ/ομάδας (8 άτομα και πάνω) ενώ 25 άτομα (8%) τα επισκέφθηκαν μόνοι.

Γράφημα 6.1. Αριθμός επισκεπτών

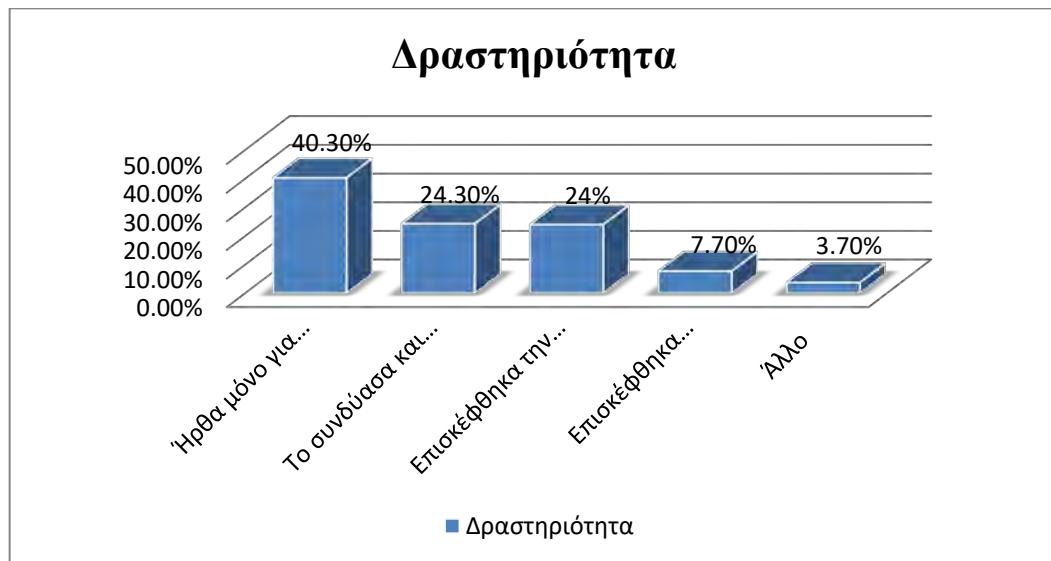
Στη συνέχεια, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να δηλώσουν τη διάρκεια παραμονής τους (Γράφημα 6.2) και από τις απαντήσεις τους φαίνεται ότι οι περισσότεροι (75,7%) έρχονται στα λουτρά Σμοκόβου για ημερήσια επίσκεψη και το 13% διαμένουν σε ξενοδοχεία και ξενώνες της περιοχής 2 έως 4 ημέρες. Μικρότερα ποσοστά συγκέντρωσαν οι απαντήσεις «5-7 ημέρες» (3,6%) και «πάνω από 7 ημέρες» (7,7%) παραμονής στα λουτρά.

Γράφημα 6.2. Διάρκεια παραμονής στα λουτρά Σμοκόβου

Το μεγαλύτερο ποσοστό των επισκεπτών (40,3%) επιλέγουν τα λουτρά Σμοκόβου μόνο για λουτροθεραπεία. Το 24,3% συνδυάζει τη λουτροθεραπεία και με άλλες

δραστηριότητες εκτός λουτρών (αναψυκτήριο, εστιατόριο, φούρνος), το 24% επισκέπτεται την ευρύτερη περιοχή (Λίμνη Σμοκόβου, Λουτροπηγή κ.ά.) και ένα 7,7% των ερωτηθέντων συνδυάζει τη λουτροθεραπεία με την επίσκεψη σε συγγενείς και φίλους. Το 3,7% του δείγματος, που απάντησε «άλλο», συνδύασε την επίσκεψή του με πεζοπορία (2 άτομα), με τρέξιμο (2 άτομα), με επίσκεψη στη λίμνη Πλαστήρα (3 άτομα) και στην πόλη της Καρδίτσας (3 άτομα) και με εκπλήρωση επαγγελματικών υποχρεώσεων (1 άτομο).

Γράφημα 6.3. Δραστηριότητες κατά την επίσκεψη στα λουτρά Σμοκόβου

Στη συνέχεια και σύμφωνα με την ερώτηση ανοιχτού τύπου, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν με ποιες άλλες δραστηριότητες θα ήθελαν να ασχοληθούν κατά τη διάρκεια παραμονής τους στα λουτρά Σμοκόβου. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν ποικίλες και γι' αυτό το λόγο κατατάχθηκαν από την ερευνήτρια σε 6 κατηγορίες. Συγκεκριμένα, το 54% των λουόμενων δήλωσαν ότι θα ήθελαν να ασχοληθούν με (αθλητικές) δραστηριότητες εξωτερικού χώρου όπως πεζοπορία, τρέξιμο, ποδηλασία, ιππασία, ορειβασία, τοξοβολία, σκοποβολή, συλλογή μανιταριών και μάζεμα χόρτων, κυνήγι, σκι, υγρά σπορ στη λίμνη Σμοκόβου, ψάρεμα και παρακολούθηση ταινιών σε θερινό κινηματογράφο. Ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων (19%) δεν ήθελε να ασχοληθεί με καμία δραστηριότητα. Οι απαντήσεις «με καμία δραστηριότητα» και «τίποτα» που δόθηκαν στη συγκεκριμένη ερώτηση οφείλονται στο γεγονός ότι οι επισκέπτες μετά τα λουτρά νιώθουν κουρασμένοι και το σώμα τους πιο «βαρύ» και γι' αυτό το λόγο δεν επιθυμούσαν να ασχοληθούν με άλλες δραστηριότητες. Ακόμη, πολλά άτομα υποστηρίζουν ότι μετά τη λουτροθεραπεία το ανθρώπινο σώμα πρέπει να ξεκουράζεται πλήρως έτσι ώστε να θεραπεύονται τα διάφορα προβλήματα υγείας.

Έπειτα, το 8,3% των λουόμενων θα επιθυμούσαν να ενημερωθούν για την ιστορία τόσο των λουτρών Σμοκόβου όσο και της ευρύτερης περιοχής μέσω περιπάτων και ξεναγήσεων, να επισκεφθούν τα αξιοθέατα αλλά και να γνωρίσουν την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής. Το 7,3% των ατόμων θα προτιμούσαν να επισκεφθούν εστιατόρια και καφετέριες της περιοχής κατά την παραμονή τους στα λουτρά Σμοκόβου, χαλαρώνοντας μετά τη λουτροθεραπεία και δοκιμάζοντας τοπικά εδέσματα. Ένα 7% του δείγματος θα προτιμούσε να ασχοληθεί με (αθλητικές) δραστηριότητες εσωτερικού χώρου όπως με διάφορα ομαδικά γυμνασθηριακά προγράμματα (γιόγκα, πλάτες), με παραδοσιακούς χορούς, με σκάκι και με τυχερά παιχνίδια (λέσχη/Καζίνο). Τέλος, ένα 4% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι θα ήθελαν να ασχοληθούν με την ανάγνωση βιβλίων, να συμμετέχουν σε διαλέξεις σχετικά με την υγεία και να ενημερωθούν για τις θεραπευτικές ιδιότητες των ιαματικών νερών.

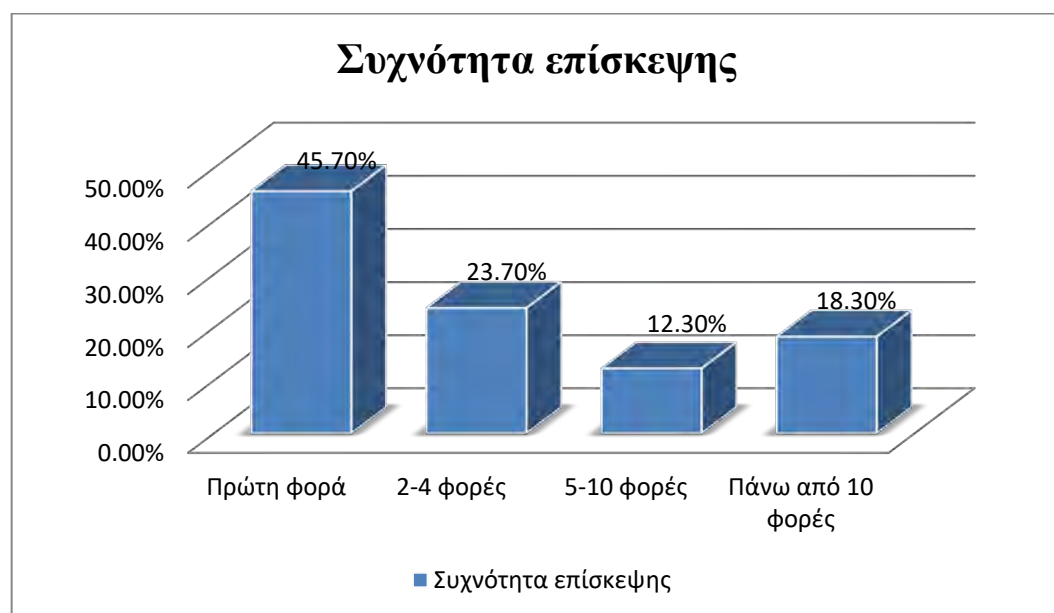
Στον Πίνακα 6.2 που ακολουθεί παρουσιάζονται αναλυτικά οι παράγοντες που επηρέασαν τους επισκέπτες να επιλέξουν τα λουτρά Σμοκόβου για τη λουτροθεραπεία τους. Παρατηρείται ότι ο παράγοντας «σύσταση γνωστού/φίλου/συγγενή» είναι ο κυριότερος καθώς το 31% των λουόμενων επέλεξαν τα συγκεκριμένα λουτρά μετά από παρότρυνση κάποιου φιλικού ή συγγενικού τους προσώπου. Στη συνέχεια ακολουθεί ο παράγοντας «μένω κοντά», ο οποίος επηρέασε σε μικρό βαθμό ($M=2,85$) την επιλογή των επισκεπτών να διαλέξουν τα λουτρά Σμοκόβου. Τέλος, οι παράγοντες «διαδίκτυο», «σύσταση γιατρού» και «διαφήμιση» με μέσες τιμές 1,87, 1,86 και 1,60 αντίστοιχα, φαίνεται να μην επηρεάζουν καθόλου την απόφασή τους να επισκεφθούν τα λουτρά.

Παράγοντες που επηρέασαν στην επιλογή των λουτρών Σμοκόβου							
	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Μέσος όρος (Mean)	Τυπική απόκλιση (Std. Deviation)
Μένω κοντά	89	55	42	40	74	2,85	1,57
Ποσοστό %	29,7	18,3	14,0	13,3	24,7		
Σύσταση γιατρού	207	22	14	19	38	1,86	1,45
Ποσοστό %	69,0	7,3	4,7	6,3	12,7		
Σύσταση γνωστού/φίλου/συγγενή	42	21	55	89	93	3,56	1,36
Ποσοστό %	14,0	7,0	18,3	29,7	31,0		
Διαφήμιση (τουριστικό γραφείο, εφημερίδα)	197	55	27	11	10	1,60	1,02
Ποσοστό %	65,7	18,3	9,0	3,7	3,3		

Διαδίκτυο (facebook, ιστοσελίδα)	168	58	36	21	17	1,87	1,20
Ποσοστό %	56,0	19,3	12,0	7,0	5,7		

Πίνακας 6.2. Παράγοντες που επηρέασαν στην επιλογή των λουτρών Σμοκόβου

Η ερώτηση 7 της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου μετρά τη συχνότητα επίσκεψης των επισκεπτών για λουτροθεραπεία. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, σχεδόν οι μισοί λουόμενοι (45,7%) επισκέφθηκαν τα λουτρά Σμοκόβου για πρώτη φορά, το 23,7% έχουν έρθει για λουτροθεραπεία άλλες 2-4 φορές, ένα σημαντικό ποσοστό (18,3%) έχουν επισκεφθεί τα λουτρά πάνω από 10 φορές ενώ το 12,3% από 5 έως 10. Τα αποτελέσματα φαίνονται στο Γράφημα 6.4.

Γράφημα 6.4. Συχνότητα επίσκεψης για λουτροθεραπεία

Όσον αφορά την ερώτηση 8 του ερωτηματολογίου, οι λουόμενοι κλήθηκαν να βάλουν σε σειρά προτίμησης τέσσερις από τις οκτώ προσφερόμενες υπηρεσίες των λουτρών Σμοκόβου. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, ο μεγαλύτερος αριθμός των επισκεπτών (96,7%) δήλωσε πως κάνουν χρήση της ιαματικής δεξαμενής (πισίνας) και το 70,3% αυτών, τη θεωρούν ως «Πάρα πολύ ελκυστική». Το 33,3% των 249 επισκεπτών που χρησιμοποιούν το χαμάμ, το δήλωσαν ως «Ελκυστική» υπηρεσία. Το 36,7% των 232 επισκεπτών δήλωσαν το μασάζ ως «Λιγότερο ελκυστική» υπηρεσία και τέλος, το 28,3% των 228 λουόμενων, δήλωσαν τη σάουνα ως «Πολύ ελκυστική» υπηρεσία. Συνεπώς, οι υπηρεσίες οι οποίες χρησιμοποιούνται περισσότερο και με σειρά προτίμησης από τους επισκέπτες είναι: η ιαματική δεξαμενή (πισίνα), η σάουνα, το χαμάμ και το χαλαρωτικό μασάζ.

Το 29% του δείγματος απάντησε αρνητικά στην ερώτηση αν έχουν επισκεφθεί άλλα λουτρά στην Ελλάδα ή/και στο εξωτερικό ενώ όσοι απάντησαν θετικά (71%) κλήθηκαν να δηλώσουν την ονομασία ή/και τον τόπο του λουτρού που τους άρεσε περισσότερο απ' αυτά που έχουν επισκεφθεί. Όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 6.3, το 39,9% των επισκεπτών θεωρεί καλύτερα τα ιαματικά λουτρά Πόζαρ και το 10,3% τα λουτρά Αιδηψού. Άξιο επισημάνσης αποτελεί το 14,1% των ατόμων που θεωρούν τα ιαματικά λουτρά Σμοκόβου ως καλύτερα, παρόλο που έχουν επισκεφθεί και άλλα. Στη συνέχεια, πιο αρεστά ιαματικά λουτρά των ερωτηθέντων αποτελούν του Αγκίστρου, του Λουτρακίου, του Λαγκαδά, των Καμμένων Βούρλων, της Υπάτης, των Θερμοπυλών, των Μεθάνων, των νησιών (Ικαρίας, Κύθνου, Μυτιλήνης, Νισύρου), της Πικρολίμνης, της Ν. Απολλωνίας και του Πλατυστόμου. Όσον αφορά ιαματικές πηγές του εξωτερικού, οι επισκέπτες ανέφεραν ως καλύτερες της Ουγγαρίας (Szechenyi baths), της Γερμανίας (Caracalla Therme), της Βουλγαρίας (Hisaar Spa Hotel), της Τουρκίας (Saray Hamami, Pamukkale Thermal Pools, Cemberlitas Hamami), της Βιέννης (Therme Wien), του Βελγίου (Thermes de Spa), της Ν. Ζηλανδίας (Polynesian spa), της Τσεχίας (Carlovy Vary), του Μαρόκου (Spa Angasana), της Ιταλίας (Abano Terme) και της Ν. Κορέας (Sanbangsan Hot Springs).

Ιαματικά λουτρά που άρεσαν περισσότερο στους επισκέπτες		
	Συχνότητα	Ποσοστό
Δεν έχουν επισκεφθεί άλλα λουτρά	87	29%
Αυτό που είναι πιο αρεστό:		
Πόζαρ	85	39,9%
Σμοκόβου	30	14,1%
Αιδηψός	22	10,3%
Αγκίστρο	12	5,6%
Λουτράκι	8	3,7%
Ικαρία	8	3,7%
Λαγκαδά	6	2,8%
Καμμένα Βούρλα	5	2,3%
Ουγγαρία	5	2,3%
Γερμανία	4	1,9%
Βουλγαρία	4	1,9%
Τουρκία	3	1,4%
Βιέννη	2	0,9%
Υπάτη	2	0,9%
Βέλγιο	2	0,9%
Θερμοπύλες	2	0,9%
Μέθανα	1	0,5%
Κύθνος	1	0,5%
Μυτιλήνη	1	0,5%
Νίσυρος	1	0,5%

Πικρολίμνη	1	0,5%
N. Απολλωνία	1	0,5%
Πλατύστομο	1	0,5%
N. Ζηλανδία	1	0,5%
Τσεχία	1	0,5%
Ρουμανία	1	0,5%
Μαρόκο	1	0,5%
Ιταλία	1	0,5%
N. Κορέα	1	0,5%
Σύνολο	213	71%

Πίνακας 6.3. Ιαματικά λουτρά που άρεσαν περισσότερο στους επισκέπτες

Από την περιγραφική ανάλυση του βαθμού ικανοποίησης των ατόμων που επισκέφθηκαν τα λουτρά Σμοκόβου προκύπτουν τα ακόλουθα αποτελέσματα. Εξετάζοντας τους μέσους όρους, οι επισκέπτες δε δείχνουν δυσαρέσκεια όταν ο μέσος όρος είναι μεγαλύτερος του τρία ($M > 3$). Έτσι, η μεγαλύτερη ικανοποίηση των λουόμενων εντοπίζεται στην εξυπηρέτηση προσωπικού ($M=4,46$), στην ποιότητα του νερού ($M=4,41$) και στον χρόνο αναμονής ($M=4,38$) ενώ τη λιγότερη ευχαρίστηση αντλούν από την ποιότητα των υποδομών ($M=3,16$), από τα αποδυτήρια ($M=3,43$) και από το χώρο ντους των αποδυτηρίων ($M=3,44$). Γενικά, οι επισκέπτες των λουτρών Σμοκόβου αποχωρούν λίγο έως πολύ ευχαριστημένοι ($M=4,12$) και αυτό φυσικά αποτυπώνεται στο υψηλό ποσοστό (90,7%) αυτών που έχουν την πρόθεση να συστήσουν τα λουτρά για λουτροθεραπεία σε κάποιο άλλο άτομο. Το 7,7% του δείγματος ίσως πρότεινε τα λουτρά σε κάποιο άλλο άτομο ενώ το 1,7% δεν θα τα έκανε. Τα προαναφερόμενα αποτελέσματα φαίνονται στον Πίνακα 6.4 και στο Γράφημα 6.5.

Βαθμός ικανοποίησης		
	Μέσος όρος (Mean)	Τυπική απόκλιση (Std. Deviation)
Περιβάλλον χώρος	3,80	0,99
Χώρος αναμονής	3,69	1,00
Αποδυτήρια	3,43	1,07
Χώρος ντους	3,44	1,05
Χώρος WC	3,53	1,06
Χώρος πισίνας	4,16	0,84
Ποιότητα νερού	4,41	0,81
Ποιότητα υπηρεσιών	4,03	0,93
Ποιότητα υποδομών	3,16	1,11
Καθαριότητα	3,89	0,94
Ασφάλεια (από κλοπές, ατυχήματα κ.ά.)	4,15	0,99
Χρόνος αναμονής	4,38	0,83
Εξυπηρέτηση προσωπικού	4,46	0,77

Κόστος υπηρεσιών	3,75	1,06
Προσβασιμότητα	4,01	0,9
Συνολική εμπειρία	4,12	0,81

Πίνακας 6.4. Βαθμός ικανοποίησης επισκεπτών

Γράφημα 6.5. Πρόθεση σύστασης λουτρών Σμοκόβου σε άλλα άτομα

Λαμβάνοντας υπόψη την ερώτηση ανοιχτού τύπου «Ποιοι παράγοντες κατά τη γνώμη σας θα πρέπει να βελτιωθούν στη λειτουργία των λουτρών Σμοκόβου;», οι απαντήσεις όπου δόθηκαν είναι ποικίλες και για την καταγραφή και ανάλυση τους κρίθηκε απαραίτητο από την ερευνήτρια η κατηγοριοποίησή τους. Έτσι, οι παράγοντες βελτίωσης των λουτρών Σμοκόβου που προτάθηκαν από τους επισκέπτες χωρίστηκαν σε 9 κατηγορίες. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων (59,7%) συμφώνησε στην ανακαίνιση και στον εκσυγχρονισμό των υπαρχουσών υποδομών (υδροθεραπευτηρίου και ξενοδοχειακών μονάδων) και πιο συγκεκριμένα στη βελτίωση του χώρου αναμονής, των αποδυτηρίων και της πισίνας. Οι επισκέπτες πρότειναν τη δημιουργία εξωτερικής πισίνας για περισσότερη ορατότητα του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και μικρότερων πισινών για παρέες. Ακόμη, τα αποδυτήρια χρήζουν αναδιαμόρφωσης και επέκτασης διότι δεν μπορούν να φιλοξενήσουν ταυτόχρονα μεγάλο αριθμό επισκεπτών. Τέλος, οι λουόμενοι κρίνουν απαραίτητη την αλλαγή πλακιδίων στο χώρο της πισίνας, των αποδυτηρίων και του χώρου αναμονής διότι γλιστράνε και είναι επικίνδυνα αλλά και τη βελτίωση του συνόλου των εγκαταστάσεων έτσι ώστε να είναι πιο προσιτά και προσβάσιμα σε άτομα με ειδικές ανάγκες. Ο αμέσως επόμενος παράγοντας που χρειάζεται βελτίωση στη λειτουργία των λουτρών Σμοκόβου είναι η διαφήμιση (12,3%). Η διαφήμιση μέσω τηλεόρασης, έντυπων φύλλων, ραδιοφώνου, ιστοσελίδας αλλά και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θα προσελκύσει νέους επισκέπτες κάθε ηλικιακής ομάδας. Στη συνέχεια, οι επισκέπτες τόνισαν πως οι παράγοντες «υπηρεσίες»

(6,7%) και «καθαριότητα» (6%) επιδέχονται βελτίωση. Πιο αναλυτικά η αναβάθμιση και η προσφορά μεγαλύτερης ποικιλίας υπηρεσιών για νέα άτομα κρίνεται απαραίτητη καθώς και η περισσότερη καθαριότητα στο χώρο της αναμονής και των αποδυτηρίων. Το 4% του δείγματος δήλωσε πως κανένας παράγοντας δε χρειάζεται βελτίωση στη λειτουργία των λουτρών ενώ το ίδιο ποσοστό ατόμων εξέφρασε βελτίωση για τον παράγοντα «κόστος εισιτηρίου». Το 3,7% των επισκεπτών συμφώνησε στη βελτίωση του παράγοντα «ανθρώπινο δυναμικό» δηλαδή στην καλύτερη οργάνωση και ύπαρξη εξειδικευμένου προσωπικού που επιβλέπει τους επισκέπτες, ύπαρξη γιατρού καθ' όλη τη διάρκεια λειτουργίας των λουτρών, ύπαρξη ναυαγοσώστη στην πισίνα καθώς και μόνιμου συντηρητή στο χώρο για να διορθώνει άμεσα όποια βλάβη παρουσιαστεί. Τέλος, ο παράγοντας «ωράριο» (2%) επιδέχεται διεύρυνση κυρίως κατά τη χειμερινή περίοδο καθώς και ο παράγοντας «διασκέδαση/ψυχαγωγία» (1,6%) με τη δημιουργία χώρων αναψυχής θα ενισχύσει τη λειτουργία των λουτρών Σμοκόβου.

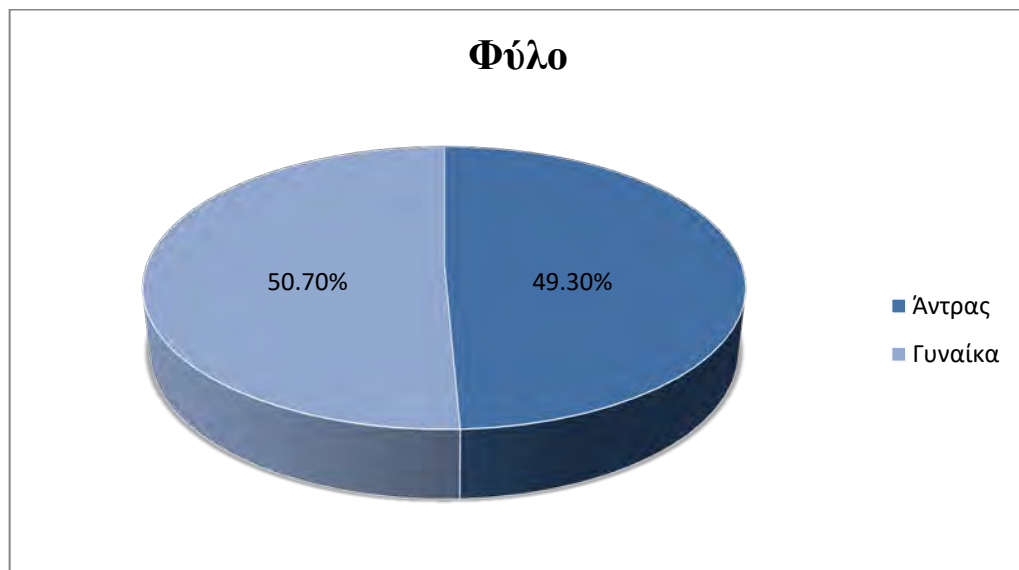
Τα λουτρά Σμοκόβου επισκέφθηκαν κυρίως κάτοικοι του δήμου Καρδίτσας (27,7%). Το 63,3% των επισκεπτών κατοικεί σε νομό της Θεσσαλίας ενώ το υπόλοιπο 36,7% μένει σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας αλλά και χώρες του εξωτερικού. Στον Πίνακα φαίνονται αναλυτικά όλες οι πόλεις και οι χώρες μόνιμης κατοικίας από τις οποίες τα λουτρά Σμοκόβου δέχθηκαν επισκέπτες κατά τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας.

Τόπος μόνιμης κατοικίας επισκεπτών		
	Συχνότητα	Ποσοστό
Καρδίτσα	83	27,7%
Λάρισα	64	21,3%
Αθήνα	47	15,7%
Τρίκαλα	30	10%
Βόλος	13	4,3%
Λαμία	9	3%
Θεσσαλονίκη	8	2,7%
Βέροια	5	1,6%
Κατερίνη	5	1,6%
Καρπενήσι	4	1,3%
Ιωάννινα	4	1,3%
Σέρρες	3	1%
Καβάλα	3	1%
Κομοτηνή	3	1%
Πάτρα	2	0,7%
Ρόδος	2	0,7%
Ναύπλιο	1	0,3%
Κοζάνη	1	0,3%

Δομοκός	1	0,3%
Χαλκίδα	1	0,3%
Καμμένα Βούρλα	1	0,3%
Λεπτοκαρυά	1	0,3%
Χαλκιδική	1	0,3%
Ναύπακτος	1	0,3%
Αγρίνιο	1	0,3%
Θήβα	1	0,3%
Αλεξανδρούπολη	1	0,3%
Σουηδία	1	0,3%
Αγγλία	1	0,3%
Βέλγιο	1	0,3%
Αυστρία	1	0,3%
Σύνολο	300	100%

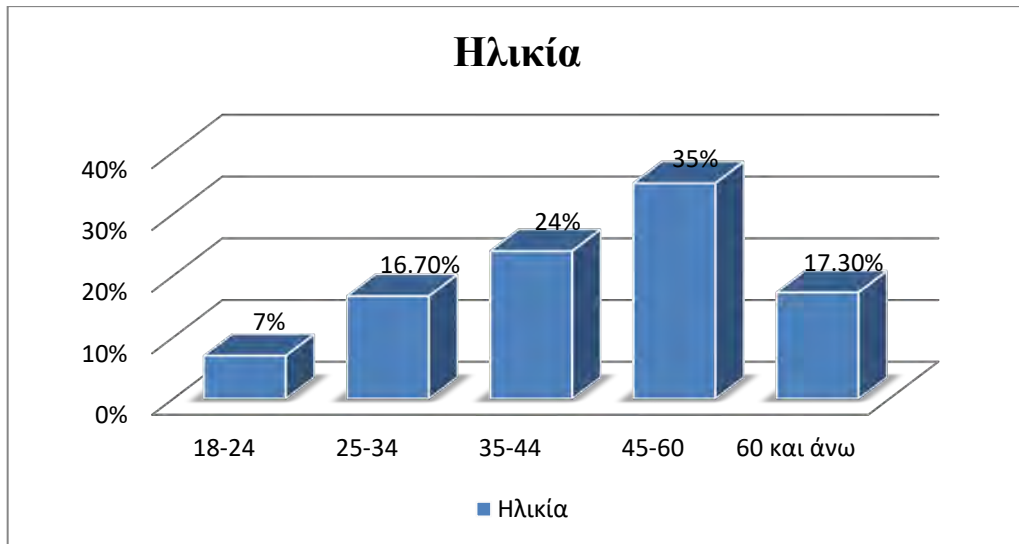
Πίνακας 6.5. Τόπος μόνιμης κατοικίας επισκεπτών

Τα λουτρά Σμοκόβου επισκέφθηκαν σχεδόν ίσος αριθμός ανδρών και γυναικών, με τις γυναίκες να κατέχουν το 50,7% του δείγματος και οι άντρες το 49,3%.

Γράφημα 6.6. Φύλο επισκεπτών

Τα λουτρά Σμοκόβου επισκέπτονται άτομα κάθε ηλικίας όπως φαίνεται στο Γράφημα 6.7. Το μεγαλύτερο ποσοστό επισκεπτών συγκεντρώνεται στην ηλικιακή κατηγορία των 45-60 ετών (35%) και των 35-44 ετών (24%). Παρ' όλα αυτά, τα άτομα που ανήκουν στις ηλικιακές ομάδες 45-60 και 60 και άνω, καλύπτουν αθροιστικά μεγαλύτερο ποσοστό (52,3%) από τις προηγούμενες τρεις ηλικιακές ομάδες των 18-24, 25-35 και 35-44 (47,7%).

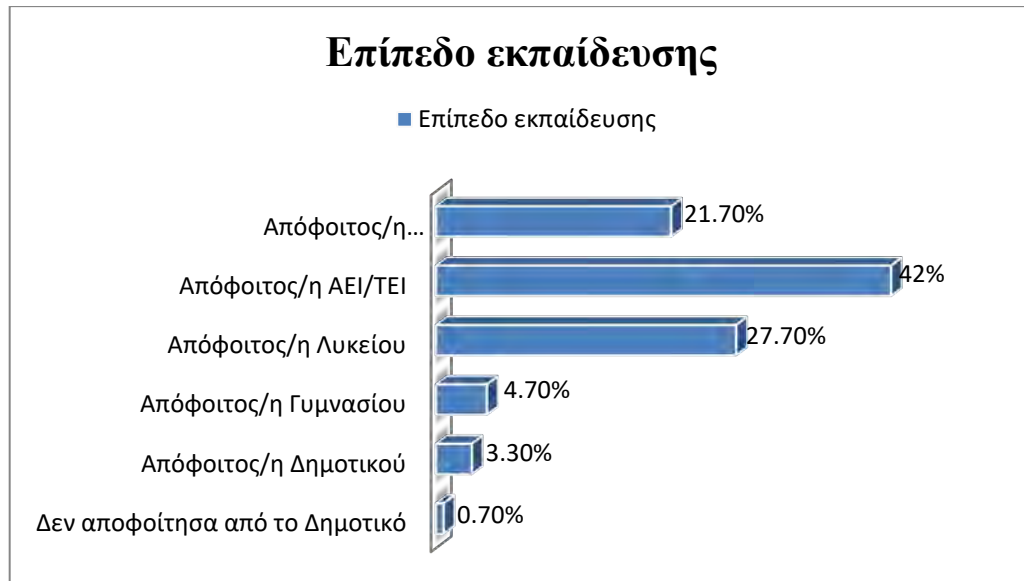
Γράφημα 6.7. Ηλικιακές ομάδες επισκεπτών

Η οικογενειακή κατάσταση των επισκεπτών στα λουτρά Σμοκόβου καλύφθηκε σε μεγάλο βαθμό από έγγαμους (59,3%), ακολουθούμενοι από άγαμους (34%), διαζευγμένους (4,7%) και ένα μικρό ποσοστό από χήρους (2%).

Γράφημα 6.8. Οικογενειακή κατάσταση επισκεπτών

Από το Γράφημα 6.9 παρατηρούμε ότι οι απόφοιτοι πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αποτελούν το 8% του δείγματος, το 27,7% έχει αποφοιτήσει το Λύκειο ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό δεν έχει απολυτήριο Δημοτικού. Το μεγαλύτερο ποσοστό (42%) καλύπτουν οι πτυχιούχοι ΑΕΙ/ΤΕΙ και πάνω από τους μισούς (21,7%) κατέχουν Μεταπτυχιακούς/Διδακτορικούς τίτλους.

Γράφημα 6.9. Επίπεδο εκπαίδευσης επισκεπτών

Το μεγαλύτερο ποσοστό των επισκεπτών στα λουτρά Σμοκόβου ήταν υπάλληλοι (δημόσιοι και ιδιωτικοί) (47,4%). Αμέσως μετά ακολουθούσαν οι ελεύθεροι επαγγελματίες με ποσοστό 20,7%, οι συνταξιούχοι με 15% και οι φοιτητές, οι αγρότες/κτηνοτρόφοι, οι άνεργοι και τα οικιακά με ποσοστά 5,7%, 4,3%, 4% και 3% αντίστοιχα.

Γράφημα 6.10. Κύρια απασχόληση επισκεπτών

Όσον αφορά το μηνιαίο καθαρό εισόδημα, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων (53%) είναι μέσου εισοδήματος (800,01-1600€), το 32% του δείγματος έχουν χαμηλό μηνιαίο εισόδημα (<400-800€) ενώ ένα 15% ανήκει σε υψηλή εισοδηματική κατηγορία (>1600,01€).

Γράφημα 6.11. Μηνιαίο καθαρό εισόδημα επισκεπτών

6.2. Προτιμήσεις επισκεπτών με βάση τα δημογραφικά στοιχεία

Στη συνέχεια, απαντώνται τα ερωτήματα σχετικά με τις προτιμήσεις των επισκεπτών με βάση τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά. Οι απαντήσεις των ερευνητικών ερωτημάτων δίνονται μέσω της ανάλυσης συσχέτισης των επιλεγμένων μεταβλητών με τους συντελεστές του Kendall (τ) και του Spearman (ρ). Πριν την ανάλυση των συσχετίσεων, βέβαια, είναι απαραίτητη η εκτίμηση της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου. Για τη μέτρηση της αξιοπιστίας του δείγματος που θα λάβουμε υπόψη προς ανάλυση, γίνεται χρήση του δείκτη άλφα του Cronbach (Cronbach's alpha). Οι τιμές του δείκτη αξιοπιστίας κυμαίνονται από 0 έως 1 και για να θεωρήσουμε την εξεταζόμενη κλίμακα αξιόπιστη, η τιμή του Cronbach's alpha πρέπει να είναι μεγαλύτερη του 0,6 ($>0,60$) (Τσαγής, 2014).

Στην παρούσα ανάλυση, η αξιοπιστία κάθε παράγοντα θεωρείται, σύμφωνα με τα αποτελέσματα του δείκτη Cronbach's alpha στον Πίνακα 6.6, αξιόπιστη αφού οι μεταβλητές του δείγματος που εξετάστηκαν είχαν τιμή δείκτη μεγαλύτερη από 0,6 και πιο συγκεκριμένα άνω του 0,839. Συνεπώς, οι τιμές αυτές δείχνουν υψηλό βαθμό αξιοπιστίας.

Item-Total Statistics					
		Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
A1a	Ύαση/θεραπεία προβλημάτων υγείας	89,910	163,581	,167	,860
A1c	Ευεξία	88,503	164,492	,316	,851
A1e	Ψυχαγωγία	88,970	164,638	,186	,857
A1b	Πρόληψη προβλημάτων υγείας	89,567	163,002	,201	,857
A1d	Χαλάρωση	88,150	167,914	,206	,853
B6a	Μένω κοντά	89,870	165,344	,112	,863
B6b	Σύσταση γιατρού	90,857	164,344	,158	,859
B6c	Σύσταση γνωστού/φίλου/συγγενή	89,153	166,471	,114	,860
B6d	Διαφήμιση	91,113	165,392	,225	,854
B6e	Διαδίκτυο	90,850	163,713	,232	,854
G11a	Περιβάλλον χώρος	88,920	155,579	,636	,842
G11b	Χώρος αναμονής	89,027	154,661	,665	,841
G11c	Αποδυτήρια	89,287	152,780	,692	,839
G11d	Χώρος ντους	89,280	155,333	,603	,842
G11e	Χώρος WC	89,187	154,768	,621	,841
G11f	Χώρος πισίνας	88,553	159,766	,555	,845
G11g	Ποιότητα νερού	88,307	161,832	,477	,847
G11h	Ποιότητα υπηρεσιών	88,690	156,736	,630	,842
G11i	Ποιότητα υποδομών	89,560	153,966	,621	,841
G11j	Καθαριότητα	88,827	157,254	,602	,843
G11k	Ασφάλεια	88,570	158,112	,529	,845
G11l	Χρόνος αναμονής	88,333	160,524	,528	,846
G11m	Εξυπηρέτηση προσωπικού	88,257	161,576	,514	,846
G11n	Κόστος υπηρεσιών	88,963	156,323	,557	,843
G11o	Προσβασιμότητα	88,703	161,052	,454	,847
G11p	Συνολική εμπειρία	88,593	157,954	,669	,842

Πίνακας 6.6. Αξιοπιστία μεταβλητών του δείγματος για τις ερωτήσεις 1,6 και 11

Στη συνέχεια, και αφού υπολογίσαμε την αξιοπιστία των μεταβλητών του δείγματος, θα προχωρήσουμε στην ανάλυση των συσχετίσεων με τους συντελεστές του Kendall (τ) και του Spearman (ρ). Η επιλογή των συγκεκριμένων συντελεστών έγινε μετά από αναζήτηση των πλέον κατάλληλων μέσα από μια πληθώρα συντελεστών συσχέτισης που υπάρχουν στη βιβλιογραφία. Ο πιο διαδεδομένος συντελεστής συσχέτισης είναι αυτός του Pearson (r), ο οποίος χρησιμοποιείται σε συνεχείς ποσοτικές μεταβλητές και υποθέτει κανονικότητα των δεδομένων (κανονική κατανομή). Ωστόσο, οι μεταβλητές που θα χρησιμοποιηθούν στην παρούσα ανάλυση είναι κατηγορικές (κατηγοριοποιούν τα στοιχεία ενός πληθυσμού σε ομάδες) και

διατεταγμένες ή διαβαθμιζόμενες μεταβλητές (κάθε μέτρηση δείχνει τη σειρά και τη διάταξη των ομάδων), οι οποίες, μετά από έλεγχο κανονικότητας⁹, δεν ακολουθούν την κανονική κατανομή. Συνεπώς, αφού το εξεταζόμενο δείγμα δεν καλύπτει τις βασικές προϋποθέσεις για χρήση του συντελεστή Pearson (περί ποσοτικών μεταβλητών και κανονικής κατανομής), θα χρησιμοποιήσουμε τους συντελεστές συσχέτισης Kendall και Spearman (Μπατσίδης, 2014, Νικήτα, 2012).

Αναλυτικότερα, οι συντελεστές συσχέτισης Kendall και Spearman αντικαθιστούν το γραμμικό συντελεστή συσχέτισης του Pearson όταν η κατανομή των συνεχών μεταβλητών X και Y δεν είναι κανονική. Οι δυο συντελεστές χρησιμοποιούνται σε διαβαθμιζόμενες συνεχείς μεταβλητές και συγκεκριμένα ο συντελεστής Kendall μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στην περίπτωση που υπάρχουν κατηγορικές μεταβλητές, οι οποίες όμως είναι σε κλίμακα διάταξης. Οι τιμές των συντελεστών κυμαίνονται από -1 μέχρι και +1 και τιμές ίσες με ± 1 δηλώνουν πλήρη θετική ή αρνητική συσχέτιση των εξεταζόμενων μεταβλητών ενώ τιμές κοντά στο 0 δηλώνουν ασθενή συσχέτιση (θετική ή αρνητική). Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι οι δυο αυτοί συντελεστές μοιάζουν μεταξύ τους ως προς την απόδοση των αποτελεσμάτων τους, δηλαδή εμφανίζουν παρεμφερείς τιμές (Πετρίδης, 2015, Τσαγρή, 2014, IBM Knowledge Center, 2020).

Αρχικά, θα γίνει έλεγχος ύπαρξης συσχέτισης των κινήτρων που οδήγησαν τους λούόμενους να επισκεφθούν τα λουτρά Σμοκόβου με τα δημογραφικά τους στοιχεία. Λαμβάνοντας υπόψη τον Πίνακα 6.7 παρατηρούμε πως υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση ($\tau=0,309^{**}$ και $\rho=0,370^{**}$) της ηλικίας των επισκεπτών με την ίαση/θεραπεία και την πρόληψη προβλημάτων υγείας σε επίπεδο σημαντικότητας 1%. Αυτό σημαίνει πως όσο αυξάνεται η ηλικία των επισκεπτών τόσο μεγαλώνει το κίνητρό τους να επισκεφθούν τα λουτρά Σμοκόβου για πρόληψη και θεραπεία. Στη συνέχεια, παρατηρούμε μια στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση της ηλικίας των επισκεπτών με τη χαλάρωση ($\tau=-0,142^{**}$ και $\rho=-0,163^{**}$) και την ψυχαγωγία ($\tau=-0,199^{**}$ και $\rho=-0,241^{**}$) σε επίπεδο σημαντικότητας 1%. Δηλαδή, όσο μικρότερη είναι η ηλικία των λούόμενων τόσο μεγαλώνει το κίνητρο επίσκεψης στα λουτρά για χαλάρωση και ψυχαγωγία. Βέβαια, αυτό δε σημαίνει ότι οι επισκέπτες μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων δεν ενδιαφέρονται για αυτά τα κίνητρα. Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης των επισκεπτών, παρατηρείται μια στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση ($\tau=-$

---

⁹ Η παράθεση των Πινάκων που προέκυψαν από τον έλεγχο κανονικότητας των υπό εξέταση μεταβλητών γίνεται στο **Παράρτημα 3**.

0,133** και $\rho=-0,164^{**}$) με την ίαση/θεραπεία των προβλημάτων υγείας. Τέλος, τα δημογραφικά στοιχεία φύλο και εισόδημα δε φαίνεται να συσχετίζονται με κανένα από τα κίνητρα επίσκεψης στα λουτρά Σμοκόβου.

	Correlation Coefficient							
	Φύλο		Ηλικία		Εκπαίδευση		Εισόδημα	
	Kendall (τ)	Spearman (ρ)	Kendall (τ)	Spearman (ρ)	Kendall (τ)	Spearman (ρ)	Kendall (τ)	Spearman (ρ)
Ίαση/θεραπεία προβλημάτων υγείας	-,003	-,003	,309**	,370**	-,133**	-,164**	,015	,020
Πρόληψη προβλημάτων υγείας	,024	,026	,268**	,320**	-,083	-,101	,046	,058
Ευεξία	,047	,050	-,076	-,090	,034	,040	,053	,061
Χαλάρωση	-,028	,029	-,142**	-,163**	,000	,000	-,075	-,086
Ψυχαγωγία	-,028	-,031	-,199**	-,241**	,056	,071	-,048	-,060

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Πίνακας 6.7. Συσχέτιση κινήτρων επίσκεψης με δημογραφικά στοιχεία

Εν συνεχεία, εξετάζουμε αν υπάρχει συσχέτιση της ηλικίας και του εισοδήματος των επισκεπτών με το διάστημα παραμονής τους στα λουτρά Σμοκόβου. Οι συντελεστές συσχέτισης των Kendall και Spearman ($\tau=0,243^{**}$ και $\rho=0,274^{**}$) φανερώνουν πως υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση της ηλικίας με το διάστημα παραμονής, δηλαδή όσο μεγαλύτερη η ηλικία των επισκεπτών τόσο περισσότερο διάστημα παραμένουν στα λουτρά Σμοκόβου. Από την άλλη, το εισόδημα των επισκεπτών δεν σχετίζεται καθόλου με το διάστημα παραμονής τους.

	Correlation Coefficient			
	Ηλικία		Εισόδημα	
	Kendall (τ)	Spearman (ρ)	Kendall (τ)	Spearman (ρ)
Διάστημα παραμονής	,243**	,274**	,004	,005

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Πίνακας 6.8. Συσχέτιση διαστήματος παραμονής με δημογραφικά στοιχεία

Παρατηρώντας τον Πίνακα 6.9 βλέπουμε πως υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση ($\tau=0,243^{**}$ και $\rho=0,288^{**}$) της ηλικίας των επισκεπτών με τη συχνότητα που επισκέπτονται τα λουτρά. Αυτό σημαίνει πως όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία των επισκεπτών τόσο αυξάνεται και η συχνότητα επίσκεψής τους για λουτροθεραπεία.

	Correlation Coefficient			
	Ηλικία		Εισόδημα	
	Kendall (τ)	Spearman (ρ)	Kendall (τ)	Spearman (ρ)
Συχνότητα επίσκεψης	,243**	,288**	,061	,073

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Πίνακας 6.9. Συσχέτιση συχνότητας επίσκεψης με δημογραφικά στοιχεία

Όσον αφορά στους παράγοντες που ωθούν τους επισκέπτες στο να επιλέξουν τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία, παρατηρούμε πως η ηλικία των επισκεπτών σχετίζεται θετικά ($\tau=0,282^{**}$ και $\rho=0,325^{**}$) με τη σύσταση γιατρού καθώς, όπως είναι λογικό, όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία των λουόμενων τόσο περισσότερο θα επηρεάζονται από τον παράγοντα «Σύσταση γιατρού» για την επίσκεψή τους στα λουτρά Σμοκόβου. Ακόμη, παρατηρούμε πως υπάρχει στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση ($\tau=-0,114^*$ και $\rho=-0,142^*$) του εισοδήματος των λουόμενων με τον παράγοντα επίσκεψης «Μένω κοντά» σε επίπεδο σημαντικότητας 5%. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός πως όσο μικρότερο είναι το καθαρό μηνιαίο εισόδημά τους τόσο περισσότερο επηρεάζονται από τον παράγοντα της απόστασης, γι' αυτό επιλέγουν τη λουτρόπολη του Σμοκόβου, η οποία βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους.

	Correlation Coefficient			
	Ηλικία		Εισόδημα	
	Kendall (τ)	Spearman (ρ)	Kendall (τ)	Spearman (ρ)
Μένω κοντά	-,076	-,097	-,114*	-,142*
Σύσταση γιατρού	,282**	,325**	,003	,004

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).
* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας 6.10. Συσχέτιση παραγόντων επίσκεψης με δημογραφικά στοιχεία

6.3. Εντοπισμός κινήτρων των επισκεπτών

Από την περιγραφική ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία πραγματοποιήθηκε στο υποκεφάλαιο 6.1, αποτυπώνεται πως το σημαντικότερο κίνητρο των επισκεπτών στα λουτρά Σμοκόβου είναι η χαλάρωση. Στην ανάλυση που ακολουθεί, όσο αφορά τα κίνητρα μεταξύ τους, γίνεται προσπάθεια για την καλύτερη κατανόηση της συσχέτισης των λόγων που οδήγησαν τα άτομα στην επίσκεψη των λουτρών. Τα αποτελέσματα της συσχέτισης με το συντελεστή Spearman (ρ) φαίνονται στον Πίνακα 6.11. Σύμφωνα με αυτά, παρατηρούμε πως υπάρχει στατιστικά θετική συσχέτιση της θεραπείας με την πρόληψη προβλημάτων υγείας ($\rho=0,656^{**}$) καθώς και αρνητική συσχέτιση με τη χαλάρωση ($\rho=-0,122^*$) σε επίπεδο σημαντικότητας 5% και με την ψυχαγωγία ($\rho=-0,186^{**}$). Η αρνητική αυτή συσχέτιση είναι αναμενόμενη καθώς όσοι επισκέπτες έχουν ως κίνητρο επίσκεψης την ίαση διάφορων προβλημάτων υγείας δεν ενδιαφέρονται ούτε για χαλάρωση ούτε για ψυχαγωγία. Από την άλλη, όσα άτομα επισκέπτονται τα λουτρά Σμοκόβου με κίνητρο την πρόληψη προβλημάτων υγείας ενδιαφέρονται για την ευεξία, καθώς υπάρχει στατιστικά θετικός συσχετισμός μεταξύ των δυο αυτών κινήτρων ($\rho=0,190^{**}$). Στη συνέχεια, διακρίνουμε στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση της

ευεξίας με τη χαλάρωση ($\rho=0,499^{**}$) και την ψυχαγωγία ($\rho=0,372^{**}$) καθώς και της χαλάρωσης και ψυχαγωγίας μεταξύ τους ($\rho=0,415^{**}$). Γενικά, η υγεία αποτελεί σημαντικό κίνητρο επίσκεψης στα λουτρά Σμοκόβου ακόμη κι όταν ο βασικότερος λόγος των λουόμενων είναι η χαλάρωση.

Spearman's Correlation Coefficient					
	A1a	A1b	A1c	A1d	A1e
A1a	1				
A1b	,656 ^{**}	1			
A1c	,026	,190 ^{**}	1		
A1d	-,122 [*]	,004	,499 ^{**}	1	
A1e	-,186 ^{**}	-,106	,372 ^{**}	,415 ^{**}	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).
* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας 6.11. Συσχετίσεις κινήτρων επίσκεψης

Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα του Πίνακα 6.12, είναι φανερό πως υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση της ίασης/θεραπείας ($\tau=0,258^{**}$ και $\rho=0,308^{**}$) και της πρόληψης προβλημάτων υγείας ($\tau=0,237^{**}$ και $\rho=0,287^{**}$) με τη συχνότητα επίσκεψης των λουόμενων στα λουτρά Σμοκόβου. Αυτό σημαίνει πως όσο περισσότεροι λουόμενοι έχουν ως αποκλειστικό κίνητρο την πρόληψη και τη θεραπεία προβλημάτων τόσο θα αυξάνεται και η συχνότητα που θα επισκέπτονται τη λουτρόπολη. Αντίθετα, παρατηρείται μια στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση ($\tau=-0,137^{**}$ και $\rho=-0,157^{**}$) της ψυχαγωγίας με τη συχνότητα επίσκεψης.

	Correlation Coefficient	
	Συχνότητα επίσκεψης	
	Kendall (τ)	Spearman (ρ)
Ίαση/θεραπεία προβλημάτων υγείας	,258 ^{**}	,308 ^{**}
Πρόληψη προβλημάτων υγείας	,237 ^{**}	,287 ^{**}
Ευεξία	,081	,091
Χαλάρωση	,004	,002
Ψυχαγωγία	-,137 ^{**}	-,157 ^{**}

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Πίνακας 6.12. Συσχετίσεις κινήτρων επίσκεψης με συχνότητα επίσκεψης

6.4. Προσδιορισμός του βαθμού ικανοποίησης των επισκεπτών

Στη συνέχεια, γίνεται προσπάθεια του προσδιορισμού των συσχετίσεων μεταξύ του βαθμού ικανοποίησης από την επίσκεψη στα λουτρά Σμοκόβου με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, τα κίνητρα των επισκεπτών αλλά και τη συχνότητα επίσκεψής τους. Εξαιτίας του μεγάλου όγκου των πινάκων, οι οποίοι προέκυψαν από την ανάλυση των συσχετίσεων με τους συντελεστές Kendall και Spearman, στους επόμενους τρεις πίνακες παρουσιάζονται μόνο εκείνες οι μεταβλητές που παρουσιάζουν συσχέτιση με το βαθμό ικανοποίησης των επισκεπτών. Από τα δημογραφικά στοιχεία των

λουόμενων, το φύλο φαίνεται να έχει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση με την ποιότητα των υπηρεσιών ($\tau=0,116^*$ και $\rho=0,124^*$) και τη συνολική εμπειρία της επίσκεψης ($\tau=0,131^*$ και $\rho=0,139^*$). Η ηλικία των επισκεπτών παρουσιάζει στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση με το χώρο αναμονής ($\tau=-0,112^*$ και $\rho=-0,134^*$), το χώρο πισίνας ($\tau=-0,105^*$ και $\rho=-0,124^{**}$), το κόστος υπηρεσιών ($\tau=-0,164^*$ και $\rho=-0,202^*$) και την προσβασιμότητα ($\tau=-0,122^*$ και $\rho=-0,144^*$). Αυτό σημαίνει πως οι λούόμενοι που ανήκουν στις μικρότερες ηλικιακά κατηγορίες δηλώνουν περισσότερη δυσαρέσκεια με το χώρο αναμονής και πισίνας, το κόστος των υπηρεσιών αλλά και την προσβασιμότητα των λουτρών. Όσον αφορά το εισόδημα των επισκεπτών φαίνεται να έχει στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση με το χώρο αναμονής ($\tau=-0,099^*$ και $\rho=-0,121^*$), τα αποδυτήρια ($\tau=-0,127^{**}$ και $\rho=-0,153^{**}$), το χώρο WC ($\tau=-0,100^*$ και $\rho=-0,119^*$), την ασφάλεια ($\tau=-0,111^*$ και $\rho=-0,131^*$) αλλά και τη συνολική εμπειρία ($\tau=-0,099^*$ και $\rho=-0,117^*$). Οι λούόμενοι με χαμηλότερα μηνιαία καθαρά εισοδήματα δηλώνουν μεγαλύτερη δυσαρέσκεια με τους χώρους εγκαταστάσεων του κτηρίου, με την ασφάλεια και εν τέλει με τη συνολική εμπειρία.

	Correlation Coefficient					
	Φύλο		Ηλικία		Εισόδημα	
	Kendall(τ)	Spearman(ρ)	Kendall(τ)	Spearman(ρ)	Kendall(τ)	Spearman(ρ)
Χώρος αναμονής			-,112*	-,134**	-,099*	-,121*
Αποδυτήρια					-,127**	-,153**
Χώρος WC					-,100*	-,119*
Χώρος πισίνας			-,105*	-,124*		
Ποιότητα υπηρεσιών	,116*	,124*				
Ασφάλεια					-,111*	-,131*
Κόστος υπηρεσιών			-,164**	-,202**		
Προσβασιμότητα			-,122*	-,144*		
Συνολική εμπειρία	,131*	,139*			-,099*	-,117*

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).
 * . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας 6.13. Συσχέτιση βαθμού ικανοποίησης με δημογραφικά στοιχεία

Ο παρακάτω Πίνακας 6.14 δείχνει τη συσχέτιση μεταξύ των κινήτρων επίσκεψης και του βαθμού ικανοποίησης. Πιο αναλυτικά, όσο πιο σημαντικό είναι το κίνητρο της ευεξίας τόσο πιο έντονος είναι ο βαθμός ικανοποίησης των λούόμενων από τον περιβάλλον χώρο των λουτρών ($\rho=0,254^{**}$), το χώρο αναμονής ($\rho=0,186^{**}$), της πισίνας ($\rho=0,182^*$), το χρόνο αναμονής ($\rho=0,172^{**}$), του κόστους ($\rho=0,213^{**}$), της προσβασιμότητας ($\rho=0,172^{**}$) και της συνολικής εμπειρίας ($\rho=0,164^{**}$) σε επίπεδο σημαντικότητα 1% καθώς και με την ποιότητα νερού ($\rho=0,126^*$), υπηρεσιών ($\rho=0,137^*$), υποδομών ($\rho=0,121^*$) και εξυπηρέτησης προσωπικού ($\rho=0,116^*$) σε επίπεδο

σημαντικότητα 5%. Η χαλάρωση ως κίνητρο επίσκεψης των λουόμενων στα λουτρά σχετίζεται θετικά με τον περιβάλλον χώρο ($\rho=0,122^*$), το χώρο πισίνας ($\rho=0,114^*$), το χρόνο αναμονής ($\rho=0,117^*$), το κόστος υπηρεσιών ($\rho=0,139^*$), την προσβασιμότητα ($\rho=0,138^*$) αλλά και με τη συνολική εμπειρία ($\rho=0,132^*$). Τέλος, όσοι επισκέπτονται τα λουτρά με σημαντικότερο κίνητρο την ψυχαγωγία δηλώνουν έντονο βαθμό ικανοποίησης σχεδόν σε όλους τους παράγοντες υπό εξέταση εκτός από τον χώρο ντουζ και WC, την ποιότητα νερού, την καθαριότητα, την ασφάλεια και την εξυπηρέτηση προσωπικού. Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός πως δεν παρατηρήθηκε καμία συσχέτιση μεταξύ της θεραπείας και της πρόληψης προβλημάτων υγείας με το βαθμό ικανοποίησης.

	Spearman's Correlation Coefficient		
	Ευεξία	Χαλάρωση	Ψυχαγωγία
Περιβάλλον χώρος	,254**	,122*	,141*
Χώρος αναμονής	,186**		,182**
Αποδυτήρια			,183**
Χώρος ντουζ			
Χώρος WC			
Χώρος πισίνας	,182**	,114*	,150**
Ποιότητα νερού	,126*		
Ποιότητα υπηρεσιών	,137*		,121*
Ποιότητα υποδομών	,121*		,215**
Καθαριότητα			
Ασφάλεια			
Χρόνος αναμονής	,172**	,117*	,115*
Εξυπηρέτηση προσωπικού	,116*		
Κόστος υπηρεσιών	,213**	,139*	,289**
Προσβασιμότητα	,172**	,138*	,219**
Συνολική εμπειρία	,164**	,132*	,194**

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).
* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας 6.14. Συσχέτιση βαθμού ικανοποίησης με κίνητρα επίσκεψης

Από την ανάλυση της συσχέτισης μεταξύ του βαθμού ικανοποίησης και του αριθμού των επισκέψεων που έχουν πραγματοποιηθεί, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 6.15, είναι φανερό πως όσες περισσότερες φορές επισκέπτονται τα λουτρά τόσο μεγαλύτερη ικανοποίηση λαμβάνουν οι επισκέπτες από την ποιότητα του νερού ($\tau=0,133^{**}$ και $\rho=0,151^{**}$). Αντίθετα, όσο οι επισκέψεις από τους λουόμενους αυξάνονται τόσο μεγαλύτερη δυσαρέσκεια λαμβάνουν από την ποιότητα των υποδομών ($\tau=-0,130^{**}$ και $\rho=-0,152^{**}$).

	Correlation Coefficient	
	Συχνότητα επίσκεψης	
	Kendall (τ)	Spearman (ρ)
Ποιότητα νερού	,133**	,151**
Ποιότητα υποδομών	-,130**	-,152**

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Πίνακας 6.15. Συσχέτιση βαθμού ικανοποίησης με συχνότητα επίσκεψης

Επεκτείνοντας την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας, θα κάνουμε χρήση της παραγοντικής ανάλυσης στις μεταβλητές που μετρούν το βαθμό ικανοποίησης των επισκεπτών. Η ανάλυση παραγόντων ή factor analysis, όπως αναφέρεται στη διεθνή ορολογία, είναι μια πολυμεταβλητή τεχνική η οποία επιτρέπει τη διερεύνηση και ερμηνεία περιπλοκών φαινομένων που εξαρτούνται από πολλαπλές συχνά συσχετιζόμενες συνιστώσες. Στόχος της εφαρμογής της συγκεκριμένης ανάλυσης είναι η εξαγωγή λιγότερων αρχικών δεδομένων με τη μικρότερη δυνατή απώλεια πληροφορίας, έτσι ώστε το εύρος των αρχικών μεταβλητών να περιοριστεί σε ένα μικρότερο αριθμό (νέων), οι οποίοι αποκαλούνται «παράγοντες» ή «υπερ-μεταβλητές» (Μεταξάς, 2006).

Ο λόγος εφαρμογής της παραγοντικής ανάλυσης στην παρούσα εργασία είναι για να μειωθεί ο αριθμός των αρχικών μεταβλητών σε λιγότερες, οι οποίες θα παίζουν κυρίαρχο ρόλο στην ικανοποίηση των επισκεπτών από τα λουτρά Σμοκόβου. Η παραγοντική ανάλυση εφαρμόζεται σε συνολικά δέκα πέντε (15) αρχικές ανεξάρτητες μεταβλητές χωρίς τον παράγοντα «Συνολική εμπειρία».

Προτού διενεργηθεί η παραγοντική ανάλυση θα εξετάσουμε το δείκτη ολικής επάρκειας της δειγματοληψίας (Sampling adequacy) των Kaiser-Meyer-Olkin (KMO), ο οποίος εκτιμά το μέγεθος της ομοιογένειας των μεταβλητών και συγκρίνει το μέτρο των συντελεστών συσχέτισης των μεταβλητών με αυτό των μερικών συντελεστών συσχέτισης. Οι τιμές του δείκτη αυτού κυμαίνονται από 0 έως 1. Τιμές κοντά στη μονάδα ($>0,900$) δηλώνουν εξαιρετική ομοιογένεια μεταβλητών και τα δεδομένα είναι κατάλληλα για παραγοντική ανάλυση. Αντίθετα, τιμές κάτω του 0,5 ($<0,500$) θεωρούνται μη αποδεκτές και δε συνίσταται η παραγοντική ανάλυση. Στην πράξη, τιμές μεγαλύτερες του 0,8 ($>0,800$) θεωρούνται αξιόλογες στη διενέργεια της ανάλυσης (Πετρίδης, 2015). Ο έλεγχος KMO που πραγματοποιήθηκε στις μεταβλητές ικανοποίησης του δείγματος έχει πολύ υψηλή τιμή ($0,917 > 0,900$).

Ο Πίνακας 6.16 δείχνει τις τελικές ανεξάρτητες μεταβλητές, οι οποίες προέκυψαν μετά από τρεις επαναλαμβανόμενες παραγοντικές αναλύσεις. Σε κάθε μια από αυτές τις επαναλήψεις αφαιρέθηκε και μια τιμή φόρτισης της κάθε μεταβλητής, αφού η τιμή της

ήταν μικρότερη του 0,5 ($<0,5$) και οι τιμές που έχουν χαμηλές φορτίσεις πρέπει να διαγράφονται.

	Initial	Extraction
Περιβάλλον χώρος	1,000	,581
Χώρος αναμονής	1,000	,607
Αποδυτήρια	1,000	,828
Χώρος ντουζ	1,000	,858
Χώρος WC	1,000	,808
Ποιότητα υπηρεσιών	1,000	,630
Ποιότητα υποδομών	1,000	,577
Καθαριότητα	1,000	,541
Εξυπηρέτηση προσωπικού	1,000	,656
Κόστος υπηρεσιών	1,000	,518
Χώρος πισίνας	1,000	,501
Χρόνος αναμονής	1,000	,519

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Πίνακας 6.16. Τελικές ανεξάρτητες μεταβλητές

Σύμφωνα με τον Πίνακα 6.17 προκύπτουν τελικά δυο (2) παράγοντες (components), των οποίων οι χαρακτηριστικές ρίζες είναι $>1,000$ και επεξηγούν περίπου το 64,8% ($\approx 65\%$) (αναλογία οριακά αποδεκτή) της συνολικής διακύμανσης των αρχικών μεταβλητών. Η συμπύκνωση των μεταβλητών είναι αρκετά σημαντική (από 15 σε 2) ενώ η απώλεια πληροφόρησης δεν είναι τόσο καλή καθώς αφαιρέθηκαν οι μεταβλητές «Ποιότητα νερού», «Ασφάλεια» και «Προσβασιμότητα».

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6,330	52,751	52,751	6,330	52,751	52,751	4,152	34,598	34,598
2	1,281	10,676	64,896	1,281	10,676	64,896	3,459	28,828	64,896
3	,691	5,756	69,182						
4	,633	5,277	74,459						
5	,610	5,081	79,540						
6	,578	4,815	84,355						
7	,472	3,934	88,289						
8	,417	3,477	91,766						
9	,366	3,052	94,818						
10	,309	2,578	97,396						
11	,194	1,614	99,010						
12	,119	,990	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Πίνακας 6.17. Ερμηνεία της συνολικής διακύμανσης μέσω της ανάλυσης των κύριων συνιστωσών

Ο βαθμός στον οποίο η κάθε μεταβλητή συμμετέχει σε κάθε συνιστώσα παρουσιάζεται στον Πίνακα 6.18. Οι συμπεριφορές των μεταβλητών οδήγησαν στη δημιουργία δυο (2) παραγόντων μετά από τρεις (3) περιστροφές σε ένα χώρο 15 διαστάσεων. Οι νέες υπερ-μεταβλητές παρουσιάζονται στον Πίνακα 6.19.

	Component	
	1	2
Χώρος ντουζ	,909	,177
Χώρος WC	,879	,189
Αποδυτήρια	,865	,281
Καθαριότητα	,633	,374
Χώρος πισίνας	,625	,313
Χώρος αναμονής	,564	,538
Εξυπηρέτηση προσωπικού	,118	,802
Ποιότητα υπηρεσιών	,339	,717
Χρόνος αναμονής	,194	,694
Κόστος υπηρεσιών	,225	,683
Περιβάλλον χώρος	,469	,601
Ποιότητα υποδομών	,507	,566

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Πίνακας 6.18. Δημιουργία των υπερ-μεταβλητών

	Υπερ-μεταβλητές	Ομάδα των υπερ-μεταβλητών
1	INFRASTRUCTURE	Το σύνολο των υποδομών στα λουτρά Σμοκόβου
2	SERVICE	Οι προσφερόμενες υπηρεσίες στα λουτρά Σμοκόβου

Πίνακας 6.19. Οι υπερ-μεταβλητές της παραγοντικής ανάλυσης

Η πρώτη υπέρ-μεταβλητή αφορά τις υποδομές των λουτρών Σμοκόβου όπως το χώρο αναμονής, ντουζ, WC και πισίνας, τα αποδυτήρια καθώς και την καθαριότητα αυτών. Η σημαντικότητα των παραγόντων αυτών που συνθέτουν τον πρώτο παράγοντα φαίνεται από το υψηλό ποσοστό (52,7%) στη συνολική διακύμανση όπως φαίνεται στον Πίνακα 6.17. Η δεύτερη υπερ-μεταβλητή αναφέρεται σε όλες τις υπηρεσίες και συμπεριφορές των λουτρών Σμοκόβου, δηλαδή στην εξυπηρέτηση του προσωπικού, στην ποιότητα των υπηρεσιών, στο χρόνο αναμονής, στο κόστος των υπηρεσιών, στον περιβάλλον χώρο και στην ποιότητα των υποδομών.

Συμπερασματικά, οι μεταβλητές που ανήκουν στην πρώτη ομάδα παραγόντων που δημιουργήθηκε εκτιμώνται ως σημαντικές από τους επισκέπτες των λουτρών Σμοκόβου και παίζουν σπουδαίο ρόλο στην ικανοποίησή τους. Παρ' όλα αυτά πρέπει να επισημανθεί πως ναι μεν τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης εμφανίζουν τη σημαντικότητα κάποιων παραγόντων και των ομάδων που δημιουργούν όμως δεν οδηγούν σε τελικά συμπεράσματα για το ποιες ομάδες και για ποιους επισκέπτες (φύλο, ηλικία, εκπαίδευση, εισόδημα κ.ά.) εκτιμάται ότι είναι σημαντικοί. Συνεπώς, τα

αποτελέσματα έδειξαν ότι οι δυο νέοι παράγοντες που προέκυψαν κατέχουν το μεγαλύτερο ποσοστό της συνολικής διακύμανσης και γι' αυτό, κατά μια έννοια, θεωρούνται σημαντικοί για την ικανοποίηση των επισκεπτών.

Ανακεφαλαιώνοντας, από την περιγραφική ανάλυση που προηγήθηκε, παρατηρείται ότι το γενικότερο προφίλ των επισκεπτών τείνει να ακολουθήσει το προφίλ των τουριστών του θερμαλισμού, όπως αναφέρθηκαν σε διάφορες έρευνες στο Κεφάλαιο 3. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του δείγματος που εξετάστηκαν είναι ότι οι περισσότεροι επισκέπτες των λουτρών Σμοκόβου ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία των 45-60 ετών, δεν παρατηρείται καμία σημαντική διαφορά του αριθμού των αντρών και γυναικών, το μεγαλύτερο δείγμα είναι έγγαμοι, έχουν ανώτερη εκπαίδευση καθώς είναι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, εργάζονται ως ιδιωτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι και ανήκουν στη μεσαία εισοδηματική τάξη. Το μεγαλύτερο ποσοστό των λουόμενων επισκέπτονται τα λουτρά Σμοκόβου για χαλάρωση, ενώ δε δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον για τη θεραπεία προβλημάτων υγείας. Το αποτέλεσμα αυτό ίσως να οφείλεται στη χρονική διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας, καθώς οι ενδιαφερόμενοι που έχουν ως κυρίαρχο κίνητρο την πρόληψη και ίαση των προβλημάτων υγείας επισκέπτονται τα λουτρά Σμοκόβου συνήθως τους καλοκαιρινούς μήνες, όπου ισχύουν τα επιδοτούμενα εισιτήρια για λουτροθεραπείες.

Αναφορικά με τις συσχετίσεις που προηγήθηκαν, οι μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες των επισκεπτών, όπως είναι αναμενόμενο, ενδιαφέρονται περισσότερο για τη θεραπεία και την πρόληψη προβλημάτων υγείας, η συχνότητα επίσκεψης και το διάστημα παραμονής τους στα λουτρά είναι μεγαλύτερο και ο κυριότερος παράγοντας που τους ωθεί για λουτροθεραπεία είναι η «Σύσταση γιατρού». Ακόμη ένα σημαντικό αποτέλεσμα αποτελεί η αρνητική συσχέτιση μεταξύ του εκπαιδευτικού επιπέδου και της θεραπείας προβλημάτων υγείας και αυτό γιατί, τα άτομα με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης πιθανόν να εμπιστεύονται και να καταφεύγουν σε κλασικές μεθόδους ιατρικής όταν πρόκειται να αντιμετωπίσουν κάποιο σοβαρό πρόβλημα υγείας.

Τέλος, από την έρευνα φάνηκε ότι η ισχυρή ικανοποίηση των επισκεπτών από την εξυπηρέτηση του προσωπικού και από την ποιότητα του νερού επισκίασε τη δυσαρέσκειά τους για την ποιότητα των υποδομών, γεγονός που αποδεικνύεται από την υψηλή μέση τιμή ($M=4,12$) που έχει η μεταβλητή «Συνολική εμπειρία» καθώς και από τη θετική πρόθεση του 90,7% του δείγματος να συστήνει τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία σε κάποιο άλλο άτομο.

Συμπεράσματα-Προτάσεις

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σπουδαιότερους κλάδους στη χώρα μας και η συμβολή του στην οικονομία παίζει καθοριστικό ρόλο. Η ραγδαία ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού των τελευταίων χρόνων προκάλεσε το ενδιαφέρον πολλών ανθρώπων να αναζητήσουν τις διάφορες και ποικίλες μορφές του εναλλακτικού τουρισμού, μέσω των οποίων επιδιώκεται η προστασία του περιβάλλοντος, η ανάδειξη της τοπικής και πολιτισμικής κληρονομιάς καθώς συμβάλουν και στην αντιμετώπιση της τουριστικής εποχικότητας του μαζικού τουρισμού. Μέσα σε αυτές τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού συμπεριλαμβάνεται και ο ιαματικός τουρισμός, που αποτελεί το θέμα της παρούσας εργασίας. Η Ελλάδα βρίθεται από έναν μεγάλο αριθμό ιαματικών πηγών, αναγνωρισμένων και μη, οι οποίες κατανέμονται ομοιόμορφα σε όλη την έκταση της χώρας μας.

Από τη μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και των αποτελεσμάτων της πρωτογενούς έρευνας διεξήχθησαν διάφορα συμπεράσματα, τα οποία αποτυπώνονται στη συνέχεια. Αρχικά, παρατηρούμε πως οι έννοιες του ιαματικού τουρισμού και του τουρισμού ευεξίας είναι αρκετά συγκεχυμένες. Γι' αυτό το λόγο, η δημιουργία κοινά αποδεκτών ορισμών απ' όλους κρίνεται αναγκαία, τόσο για την καλύτερη κατανόηση αυτών όσο για την ύπαρξη μετρήσιμων στοιχείων και μεγεθών (εισιτηρίων, ταξιδιωτικών δαπανών κ.ά.). Η Ελλάδα εξαιτίας των πολυάριθμων ιαματικών πηγών της δύναται να καταστεί ως ένας από τους καλύτερους θερμαλιστικούς προορισμούς στην ευρωπαϊκή αλλά και στην παγκόσμια αγορά. Για να το πετύχει αυτό, καθοριστική σημασία αποτελεί η συλλογική συνεργασία των αρμόδιων φορέων, η προστασία του φυσικού πλούτου, η σωστή εκμετάλλευση των ιαματικών πηγών καθώς και η κατάλληλη διαφήμιση μέσω των καναλιών διανομής (τουριστικά γραφεία/πρακτορεία) και όχι μόνο.

Όσον αφορά στα λουτρά Σμοκόβου, θα μπορούσαμε να τα χαρακτηρίσουμε ως έναν ανεκμετάλλευτο πλούτο με ιστορία χρόνων, που δεν τους έχει δοθεί η αναγνωρισιμότητα που τους αξίζει. Παρατηρούμε πως, παρ' όλο που οι περισσότεροι θερμαλιστές έχουν συνδέσει τη λουτροθεραπεία με την πρόληψη και την ίαση διάφορων προβλημάτων υγείας, οι επισκέπτες των λουτρών Σμοκόβου επιδιώκουν πρωτίστως τη χαλάρωση, την ευεξία και την ψυχαγωγία και έπειτα τη θεραπεία και την πρόληψη. Συνεπώς, πρέπει να τονιστεί η αλλαγή της συμπεριφοράς και της αντίληψης των επισκεπτών, καθώς ολοένα και περισσότεροι θα επιλέγουν ιαματικά κέντρα και

κέντρα ευεξίας (που χρησιμοποιούν ιαματικές πηγές) προκειμένου να ζήσουν μια συνδυαστική εμπειρία αναζωογόνησης και θεραπείας/πρόληψης προβλημάτων υγείας.

Η παραμονή των λουόμενων στα λουτρά Σμοκόβου είναι τις περισσότερες φορές ημερήσια. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι η ευρύτερη περιοχή των λουτρών Σμοκόβου δεν προσφέρει οργανωμένες δραστηριότητες, πέρα από τη λουτροθεραπεία, έτσι ώστε να «κρατήσει» τους επισκέπτες περισσότερες μέρες στα λουτρά.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η βασικότερη μέθοδος πληροφόρησης των λουτρών Σμοκόβου φαίνεται πως είναι η σύσταση από κάποιον γνωστό, φίλο ή συγγενή. Η σύσταση γιατρού δεν αποτελεί παράγοντα επηρεασμού επίσκεψης των περισσότερων ενδιαφερόμενων. Αυτό, κατά κάποιο τρόπο, αποτελεί άμεσο επακόλουθο του μικρού ποσοστού των ατόμων που επισκέπτονται τα λουτρά για πρόληψη και θεραπεία.

Συνεχίζοντας, ο μεγαλύτερος ανταγωνιστής των λουτρών Σμοκόβου φαίνεται να είναι τα λουτρά Λουτρακίου (Πόζαρ) μιας και θεωρούνται τα πιο αρεστά στους περισσότερους επισκέπτες. Αναφορικά με την ικανοποίηση των επισκεπτών, φαίνεται να φεύγουν αρκετά ευχαριστημένοι από τη συνολική εμπειρία των λουτρών Σμοκόβου, παρ' όλη τη δυσαρέσκεια που λαμβάνουν κυρίως από τις υποδομές. Τέλος, το μεγαλύτερο πλήθος των επισκεπτών δήλωσε πως για να βελτιωθεί η λειτουργία των λουτρών θα πρέπει να πραγματοποιηθεί ανακαίνιση και εκσυγχρονισμός των εγκαταστάσεων όσο και δημιουργία νέων.

Βασιζόμενοι στα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας, στην αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και στη σύντομη καταγραφή που προηγήθηκε πιο πάνω, επιχειρείται η διατύπωση μιας σειράς προτάσεων για την ανάπτυξη και εξέλιξη τόσο του θερμαλιστικού τουρισμού στα λουτρά Σμοκόβου όσο και της ευρύτερης περιοχής.

- Ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και της μακροχρόνιας ιστορίας τόσο των λουτρών Σμοκόβου όσο και των χωριών της γύρω περιοχής ως προωθητικό παράγοντα της τοπικής οικονομίας. Ακόμη, η προώθηση του φυσικού κάλλους που περιβάλλει τα λουτρά (Άγραφα, λίμνη Σμοκόβου) αποτελεί σημαντικό παράγοντα προσέλκυσης επισκεπτών οι οποίοι επιλέγουν τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού έναντι του μαζικού.
- Δημιουργία διάφορων πολιτιστικών ομάδων (εικαστικών, θεάτρου, φωτογραφίας, ανάγνωσης βιβλίων κ.ά.), συλλόγων (πεζοπορίας, ορειβασίας, περιηγητικός, ποδηλασίας, κινηματογράφου κ.ά.) και μαγαζιών εστίασης στην περιοχή των λουτρών με σκοπό την προσφορά περισσότερων εναλλακτικών δραστηριοτήτων,

πέρα της λουτροθεραπείας, και τον επαναπροσδιορισμό της λουτρόπολης ως τουριστικού προορισμού που δεν έχει να ζηλέψει τίποτε από άλλους. Με τη συμμετοχή των επισκεπτών στις διάφορες δραστηριότητες, θα παραμένουν μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στη λουτρόπολη και θα την ενισχύσουν οικονομικά περισσότερο.

- Επαναπροσδιορισμός του brand name της επιχείρησης με σκοπό την προσέλκυση επισκεπτών τόσο για ιαματικό τουρισμό όσο και για τουρισμό ευεξίας. Ο τουρισμός ευεξίας απευθύνεται κυρίως σε νεότερες ηλικίες που αναζητούν ψυχαγωγία, αναζωογόνηση και αποβολή άγχους ενώ ο ιαματικός τουρισμός σε μεγαλύτερες ηλικιακά ομάδες που επιδιώκουν τη θεραπεία διάφορων παθήσεων. Τα λουτρά Σμοκόβου έχουν τη δυνατότητα να συνδυάσουν τις δυο αυτές μορφές τουρισμού και να προσελκύουν τουρίστες όλων των ηλικιακών ομάδων.
- Απαιτείται άμεση ανακαίνιση και εκσυγχρονισμός των υποδομών τόσο του υδροθεραπευτηρίου όσο και των ξενοδοχειακών μονάδων, ώστε να μη δίνουν την εικόνα της «παρακμής». Συγκεκριμένα, η αισθητική βελτίωση των εσωτερικών χώρων των λουτρών είναι αναγκαία προκειμένου να μοιάζει με ένα σύγχρονο υδροθεραπευτήριο και κέντρο ευεξίας. Πέρα από αισθητικής απόψεως, τα λουτρά Σμοκόβου αδυνατούν να φιλοξενήσουν μεγάλα πλήθη επισκεπτών. Γι' αυτό το λόγο, η επέκταση των αποδυτηρίων καθώς και η δημιουργία μια δεύτερης (εξωτερικής) ιαματικής δεξαμενής κρίνεται απαραίτητη.
- Βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών και εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος με σύγχρονες πρακτικές αισθητικής δερματολογίας, με θεραπείες προσώπου και αρωματοθεραπείες πάντα με τη χρήση του ιαματικού νερού.
- Τέλος, σημαντικότατο ρόλο παίζει η διαφήμιση, η οποία θα εστιάζει στη ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, των ιαματικών υδάτων, των προσφερόμενων υπηρεσιών, των οφελών των ιαματικών λουτρών αλλά και στην προβολή μιας οργανωμένης λουτρόπολης. Η προβολή των λουτρών Σμοκόβου μπορεί πραγματοποιηθεί μέσα από ένα πλήθος μέσων ενημέρωσης όπως περιοδικά και εφημερίδες (γενικού περιεχομένου αλλά και τουριστικού ενδιαφέροντος), τηλεόραση και ραδιόφωνο (παρουσίαση σε εκπομπές), ενημερωτικά φυλλάδια (σε εκδοτήρια ΚΤΕΛ και ΟΣΕ) αλλά και μέσω διαδικτύου (μέσα από σελίδες κοινωνικής δικτύωσης όπως Facebook, Instagram κ.ά.). Όλα τα παραπάνω εστιάζουν σε όλες τις ηλικιακές ομάδες και γι' αυτό το λόγο η διαφήμιση αποτελεί

σημαντικό παράγοντα στη γνωστοποίηση των ιαματικών λουτρών και στην προσέλκυση επισκεπτών.

Ο ιαματικός τουρισμός μπορεί να καλύψει ένα μεγάλο εύρος των βασικών αναγκών των επισκεπτών μέσα από διάφορες διαμορφωμένες εγκαταστάσεις και με τη χρήση ειδικών υπηρεσιών. Όμως, τα τελευταία χρόνια, η κλασική έννοια της λουτροθεραπείας έχει ξεπεραστεί και τη θέση της έχουν πάρει πιο εξειδικευμένες υπηρεσίες που αφορούν την ευεξία, τη χαλάρωση, την αναζωογόνηση και την ψυχαγωγία σε συνδυασμό (τις περισσότερες φορές) με τις ευεργετικές ιδιότητες των ιαματικών νερών. Έτσι, η εικόνα των ιαματικών τουριστικών προορισμών οφείλει να προσαρμόζεται στην εκάστοτε ζήτηση των άμεσα ενδιαφερόμενων και να επαναπροσδιορίζει τις προσφερόμενες υπηρεσίες της.

Με βάση τα παραπάνω συμπεράσματα, ο πρόεδρος των λουτρών Σμοκόβου, η τοπική αυτοδιοίκηση και οι κάτοικοι τόσο των γύρω χωριών όσο και της Καρδίτσας, πρέπει να προσδιορίσουν την εικόνα των λουτρών, να λάβουν την απόφαση για τη μέγιστη αξιοποίησή τους και να δημιουργήσουν βάσεις για την ανάπτυξη και εξέλιξή τους, με γνώμονα την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και τα μέγιστα δυνατά οφέλη για την τοπική κοινότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αγγελίδης, Ζ., 2008. *Ιαματικοί φυσικοί πόροι και θερμαλισμός*. Θεσσαλονίκη: Έκδοση Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ελευθερίου Κορδελιού.
- Αθανασιάδης, Θ., 2018. *Στον ίσκιο των ελάτων*. Η εφημερίδα των συντακτών. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/nisides/apodraseis/135895_ston-iskio-ton-elaton [Ανακτήθηκε 29 Αυγούστου 2020].
- Ανδριώτης, Κ., 2003. Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του. Academia.edu. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu> [Ανακτήθηκε 18 Αυγούστου 2020].
- *Αρχέγονα Spa-Οδηγός για όλες τις ιαματικές πηγές*, 2009. Ένθετο περιοδικό: Επιλογές, Ελευθεροτυπία.
- Βαρβαρέσος, Σ., 1998. *Τουρισμός-έννοιες, μεγέθη, δομές-η ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Προπομπός.
- Βενετσανοπούλου, Μ., 2006. *Η κρατική συμβολή στον τουρισμό: εναλλακτικές μορφές τουρισμού*. Αθήνα: Interbooks.
- Ζαφειρόπουλος, Κ., 2015. *Πως γίνεται μια επιστημονική εργασία*; Αθήνα, Κριτική.
- Ζαχαρόπουλος, Κ., Μπαρμπίκας, Η., Χριστοδουλόπουλος, Γ. και Σχοινάς, Χ., 2005. *Τα λουτρά της Ελλάδας. Περιηγητικός οδηγός*. 2^η έκδ. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Ίσαρη, Φ. και Πουρκός, Μ., 2015. *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5826>
- Κάκος, Θ., 2019., *Φθιώτιδα: Στην Πηγή*. Kathimerini.gr. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/k/travel/1020951/ftiotida-stin-pigi/> [Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2020].
- Κοκκώσης, Χ. και Τσάρτας, Π., 1999. *Τουριστικός τομέας-Ανάπτυξη και περιβάλλον στον τουρισμό*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κοκκώσης, Χ. και Τσάρτας, Π., 2001. *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη*. Αθήνα: Κριτική.
- Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. και Γκρίμπα, Ε., 2011. *Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού*. Αθήνα:Κριτική.
- Κουσκούκης, Κ., 2013. *Αναπτυξιακό Μοντέλο Τουρισμού Υγείας. Το μέλλον των ιαματικών πηγών στην Ελλάδα*. Διαθέσιμο στο: <http://www.kedke.gr/tourism/wp-content/uploads/2013/09/%CE%9F%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%AF%CE%B1-%CE%9A.%CE%9A%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%BA%CE%BF%CF%8D%CE%BA%CE%B7.pdf> [Ανακτήθηκε 10 Αυγούστου 2020].
- Λαγός, Δ., 2005. *Τουριστική Οικονομική*. Αθήνα: Κριτική.

- Μεταξάς, Θ., 2006. *Τοπική Οικονομική Ανάπτυξη και Ανταγωνισμός των Πόλεων στην Νότιο-Ανατολική Ευρώπη*. Διδακτορική διατριβή. Βόλος: Τμήμα ΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Μοίρα, Π. και Μυλωνόπουλος, Δ., 2014. Τουρισμός υγείας και ταξίδι υγείας. Κοινωνιολογική προσέγγιση και εννοιολογική διασαφήνιση. *eJournal of Science and Technology (e-JST)*, Τ.Ε.Ι. Αθήνας, τόμος 9, τεύχος 2, σελ. 11-28.
- Μπατσίδης, Α., 2014. *Στατιστική ανάλυση δεδομένων με το SPSS: Διδακτικές σημειώσεις*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Μαθηματικών.
- Νικήτα, Ε., 2012. *Έννοιες στατιστικής και εφαρμογές με το SPSS*. Θεσσαλονίκη. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/1752674/Notes_on_how_to_use_SPSS_in_Greek [Ανακτήθηκε 9 Οκτωβρίου 2020].
- Παπαγεωργίου, Μ., 2009. *Χωρική Οργάνωση, Ανάπτυξη και Σχεδιασμός του Θερμαλιστικού Τουρισμού στην Ελλάδα*. Διδακτορική Διατριβή. Βόλος: Τμήμα ΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Παπαγεωργίου, Γ., 2014. *Ποσοτική έρευνα*. Διαθέσιμο στο: http://sociology.soc.uoc.gr/pegasoc/wp-content/uploads/2014/10/microsoft-word-papageorgiou_deigmatolhptikh1.pdf [Ανακτήθηκε 24 Σεπτεμβρίου 2020].
- Παπαδημητρίου, Ν., 1965. *Ιστορία Των Λουτρών Σμοκόβου*. Ir.lib.uth.gr. Διαθέσιμο στο: <https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/25248/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y&fbclid=IwAR0a3I-3Zfdr3t6vBK9XyP9f7JPncEiJvSt4JPNizQMFOlbe-dD015gbRJ4> [Ανακτήθηκε 23 Αυγούστου 2020].
- Πετρίδης, Δ., 2015. *Ανάλυση πολυμεταβλητών τεχνικών*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <https://www.kallipos.gr> [Ανακτήθηκε 9 Οκτωβρίου 2020].
- Πολύζος, Σ. και Σαράτσης, Γ. 2013. Η γεωγραφία και τα χαρακτηριστικά του τουρισμού στην Ελλάδα, η θέση και οι προοπτικές της Περιφέρειας Θεσσαλίας. *Conference ΕΣΔΟ oral*, 10-30, Λάρισα.
- Σούλιος, Χ. Γ., 2004. *Γενική υδρογεωλογία*, Τρίτος Τόμος, ΣΤ. Αποθέματα και Διαχείριση του υπόγειου νερού, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Σπαθή, Σ. Κ., 2000. *Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Έκθεση 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).
- Σπιλάνης, Γ., 2000. *Τουρισμός και περιφερειακή ανάπτυξη*. Αθήνα, Εξάντας.
- Τσαγρής, Μ., 2014. *Στατιστική με τη χρήση του πακέτου IBM SPSS 22*. Αθήνα: Nottingham.
- Χατζηκοκόλη-Συράκου, Σ., 2001. *Ασκληπιεία: Τα Κέντρα Υγείας της αρχαιότητας*. Εφημερίδα: ΤΟ ΒΗΜΑ. Διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=135632> [Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2020].

- Ψαρούκα, Α., 2018. *Θερμαλιστικός τουρισμός και τοπική ανάπτυξη. Η περίπτωση των λουτρών Λαγκαδά Θεσσαλονίκης*. Μεταπτυχιακή Εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο.
- Lickorish, J., and Jenkins, C., 2004. *Μια εισαγωγή στον τουρισμό*. Μεταφράστηκε από Κατερίνα Κιτίδη. Αθήνα: Κριτική.

Ξενόγλωσση

- Alfaro, C. and Wallace, M., 1994. Origin and classification of springs and historical review with current applications. *Environmental Geology*, 24(2), pp.112-124.
- Azman, I. and Chan, K.L.J., 2010. Health and Spa Tourism Business: Tourists' Profiles and Motivational Factors. Research Gate, Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/304254500_Health_and_Spa_Tourism_Business_Tourists%27_Profiles_and_Motivational_Factors
- Azman, I. and Chan, K.L.J., 2012. International health and spa tourists' motivational factors in Sabah, Malaysia: The push and pull factors. *Journal of tourism hospitality and culinary arts*, pp. 87-104.
- Boekstein., M. S., 2012. *Revitalising the healing tradition-health tourism potential of thermal springs in the Western Cape*. Thesis: Faculty of Business at the Cape Peninsula University of Technology.
- Chen, J., Prebensen, N. and Huan, T., 2011. Determining the Motivation of Wellness Travelers. *Anatolia*, 19(1), pp.103-115.
- Chen, K., Chang, F. and Wu (Kenny), C., 2013. Investigating the wellness tourism factors in hot spring hotel customer service. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(7), pp.1092-1114.
- Clark-Kennedy, J. and Cohen, M., 2017. Indulgence or therapy? Exploring the characteristics, motivations and experiences of hot springs bathers in Victoria, Australia. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 22(5), pp.501-511.
- Dimitrovski, D. and Todorović, A., 2015. Clustering wellness tourists in spa environment. *Tourism Management Perspectives*, 16, pp.259-265.
- Dimopoulos, G., 1990. *Hydrogeological and hydrochemical characteristics of the thermo-mineral waters in Greece*. Πρακτικά 2^{ου} συνεδρίου για τα θερμομεταλλικά νερά. Ελλάδα, Θεσσαλονίκη.
- Doswell, R., 2016. *Tourism*. New York: Routledge.
- Dryglas, D. and Salamaga, M., 2018. Segmentation by push motives in health tourism destinations: A case study of Polish spa resorts. *Journal of Destination Marketing & Management*, 9, pp.234-246.
- Enlightening Tourism. A Pathmaking Journal, Vol. 6, No 1 (2016), pp. 19-43.
- Emir, O. and Saraçlı, S., 2011. Determinants of customer satisfaction with thermal hotels. *Anatolia*, 22(1), pp.56-68.
- Frechtling, D., 2011. *Forecasting Tourism Demand*. New York: Routledge.

- Global Wellness Institute. 2020. *What Is Wellness Tourism? - Global Wellness Institute*. Διαθέσιμο στο: <https://globalwellnessinstitute.org/what-is-wellness/what-is-wellness-tourism/> [Ανακτήθηκε 10 Αυγούστου 2020].
- González, M., Comesaña, L. and Brea, J., 2007. Assessing tourist behavioral intentions through perceived service quality and customer satisfaction. *Journal of Business Research*, 60(2), pp.153-160.
- Goodrich, J., 1994. Health Tourism: *Journal of International Consumer Marketing*, 6(3-4), pp.227-238.
- Goodrich, J. and Goodrich, G., 1987. Health-care tourism-An exploratory study. *Tourism Management*, 8(3), pp.217-222.
- Gordon, B., 2012. Reinventions of a spa town: the unique case of Vichy. *Journal of Tourism History*, 4(1), pp.35-55.
- Hall, C., 2011. Health and medical tourism: a kill or cure for global public health? *Tourism Review*, 66(1/2), pp.4-15.
- Jeffries, D., 2011. *Governments and Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Johnston, K., Puczkó, L., Smith, M. and Ellis, S., 2011. *Wellness Tourism and Medical Tourism: Where Do Spas Fit?* New York: Global Spa Summit.
- Jovanović T., M. and Podovac, M., 2016. A survey on factors influencing tourists' decision to visit spa destination. *TISC - Tourism International Scientific Conference Vrnjačka Banja*, 1(1), 122-138.
- Kamenidou, I., Mamalis, S., Priporas, C.V. and Samara, I., 2012. Motivations for Visiting Smokovo's Thermal Springs. *International Conference on Contemporary Marketing Issues (ICCM)*, 13-15 June 2012, Thessaloniki, Greece.
- Khan, P.I. and Tabassum, A., 2012. Service quality and customer satisfaction of the beauty-care service industry in Dhaka: a study of high-end women's parlors. *The Journal Of Business in Developing Nations*, 12, 32-58.
- Konu, H. and Laukkanen, T., 2009. Roles of Motivation Factors in Predicting Tourists' Intentions to Make Wellbeing Holidays-A Finnish Case Henna Konu. ANZMAC 2009 Conference Proceedings.
- Kouskouris, K., 2014. *Health Tourism-Thermal Tourism-Thermalism*. Athens: Kafkas Publications.
- Krippendorf, J., 1982. 'Towards new tourism policies: the importance of environmental and sociocultural factors'. *Tourism Management*. 3(3), pp.135-148.
- Laesser, C., 2011. Health Travel Motivation and Activities: Insights from a Mature Market – Switzerland. *Tourism Review*, Vol. 66, 1/2, pp. 83-89.
- Law, R. and Yip, R., 2010. A Study of Satisfaction Level of Hong Kong Tourists with Hot Springs Hotels and Resorts in Guangdong, China. *Hospitality Review*: Vol. 28 :Iss. 1 , Article 4.
- Leiper, N., 1979. 'The framework of tourism'. *Annals of Tourism Research*, 6(4), pp.390-407.
- Lo, A., Wu, C. and Tsai, H., 2015. The impact of service quality on positive consumption emotions in resort and hotel Spa experiences. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 24(2), 155-179.

- Mak, A., Wong, K. and Chang, R., 2009. Health or self-indulgence? The motivations and characteristics of spa-goers. *International Journal of Tourism Research*, 11(2), pp.185-199.
- Medina-Muñoz, D. and Medina-Muñoz, R., 2013. Critical issues in health and wellness tourism: an exploratory study of visitors to wellness centers on Gran Canaria. *Current Issues in Tourism*, 16(5), pp.415-435.
- Mueller, H. and Kaufmann, E., 2001. Wellness tourism: Market analysis of a special health tourism segment and implications for the hotel industry. *Journal of Vacation Marketing*, 7(1), pp.5-17.
- Nikoli, G. and Lazakidou, A., 2019. A review of thermal tourism in Europe and Greece, *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 67(3), str. 318-322.
- Pavel, A., 2014. Spa Management System in the Czech Republic in *Developing a Competitive Health and Well-being Destination*. Turku University of Applied Sciences. Global Wellness Summit.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. and Berry, L.L., 1985. A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49, 41-50.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. and Berry, L.L., 1988. SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing*, 64, 12-40.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. and Berry, L.L., 1991. Refinement and reassessment of the SERVQUAL scale. *Journal of Retailing*, 67, 420-450.
- Pomeanu, E., and Teodosiu, C., 2012. 'Assessment of tourism development in Romania: environmental issues and challenges in north of Moldova'. *Environmental Engineering and Management Journal*, 11(2), pp.439-447.
- Rančić, M., Blešić, I., Đorđević, J. and Bole, D., 2016. The motives for service users visiting the wellness centres in Slovenia. *Acta geographica Slovenica*, 56(2).
- Rivero, M. S., Rangel, C. R. and Caldito, L. A., 2016. *Analysis of spa tourist motivations: A segmentation approach based on discriminant analysis*.
- Rodrigues, H., Brochado, A. and Troilo, M., 2019. Listening to the murmur of water: essential satisfaction and dissatisfaction attributes of thermal and mineral spas. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 37(5), pp.649-661.
- Silvestri, C., Aquilani, B. and Ruggieri, A., 2017. Service quality and customer satisfaction in thermal tourism. *The TQM Journal*, 29(1), pp.55-81.
- Smith, M. and Puczko, L., 2013. *Health and Wellness Tourism*. London: Routledge.
- Smith, S., 1988. 'Defining tourism a supply-side view'. *Annals of Tourism Research*, 15(2), pp.179-190.
- Stathi, A. and Avgerinos, A., 2011. Bathing in the healing waters. A case-study of the development of thermal spas in Greece. *World Leisure Journal*, 43:1, 41-51.
- Theobald, W., 2012. *Global Tourism*. 3rd ed. Routledge.

- Trihas, N. and Konstantarou, A., 2016. Spa-goers' Characteristics, Motivations, Preferences and Perceptions: Evidence from Elounda, Crete. *Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, Alma Tourism N. 14.
- Tsai, H., Suh, E. and Fong, C., 2012. Understanding male hotel Spa-goers in Hong Kong. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 21(3), 247-269.
- Tsartas, P. and Vasileiou, M., 2009. The wellness tourism market in Greece. An interdisciplinary methodology approach. *Tourismos: An international multidisciplinary journal of tourism*. Volume 4, Number 4, pp. 127-144.
- Wongkit, M. and McKercher, B., 2013. Toward a typology of medical tourists: A case study of Thailand. *Tourism Management*, 38, pp.4-12.
- Yeung, O. and Johnston, K., 2017. *Global wellness economy monitor*. Miami: Global Wellness Institute.

Διαδικτυακές πηγές

- Ανακοίνωση του Προέδρου του Επιμελητηρίου Καρδίτσας, 2015. *Σύσταση νέας Ανώνυμης Εταιρείας με την επωνυμία «ΛΟΥΤΡΑ ΣΜΟΚΟΒΟΥ-ΔΟΛΟΠΙΑ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο.Τ.Α»*. Διαθέσιμο στο: https://www.eetaa.gr/np/mhtrwo_np/pdf/2015/gemh_loutra_smokovou_2158.pdf [Ανακτήθηκε 28 Αυγούστου 2020].
- Αρχαιογνώμων, 2017. *Το Λουτρόν Στην Ατομική Υγιεινή Των Ελλήνων Κατά Την Αρχαιότητα*. Διαθέσιμο στο: http://ellinondiktyo.blogspot.com/2017/09/blog-post_8.html [Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2020].
- Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Καρδίτσας (ΕΟΣΚ). Διαθέσιμο στο: <https://eoskarditsas.gr/> [Ανακτήθηκε 29 Αυγούστου 2020].
- Κατσής, Δ., 2020. *Ανοιχτή Επιστολή Της Λουτρά Σμοκόβου - Δολοπία Α.Ε. Ο.Τ.Α.*. Διαθέσιμο στο: <https://www.karditsalive.net/karditsa/anakinwseis/%ce%b1%ce%bd%ce%bf%ce%b9%cf%87%cf%84%ce%ae-%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%bf%ce%bb%ce%ae-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%bb%ce%bf%cf%85%cf%84%cf%81%ce%ac-%cf%83%ce%bc%ce%bf%ce%ba%cf%8c%ce%b2%ce%bf%cf%85-%ce%b4%ce%bf%ce%bb%ce%bf%cf%80%ce%af%ce%b1-%ce%b1-%ce%b5-%ce%bf-%cf%84-%ce%b1> [Ανακτήθηκε 1 Σεπτεμβρίου 2020].
- Λουτρά Πόζαρ | Τουριστικός Οδηγός., 2016. *Λουτρά Πόζαρ*. Διαθέσιμο στο: <http://www.loutrapozar.gr/> [Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2020].
- Λουτρά Σμοκόβου. Διαθέσιμο στο: <https://loutra-smokovou.gr> [Ανακτήθηκε 28 Αυγούστου 2020].
- Πάσχος, Γ., 2012. *Ιαματικά λουτρά της Ελλάδας* Διαθέσιμο στο: https://history-pages.blogspot.com/2012/02/15.html?fbclid=IwAR0HRNU6zKzQuhz6Q4ewzJUMtamxe1S_3z1Bqz4nV9B5KyiVrw62-92MG7E [Ανακτήθηκε 28 Αυγούστου 2020].

- Σύνδεσμος Δήμων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας (Σ.Δ.Ι.Π.Ε.). Διαθέσιμο στο: <http://www.thermalsprings.gr/index.php/el/> [Ανακτήθηκε 21 Αυγούστου 2020].
- Τριβυζά, Μ., χ.η. Υπάλληλος ΕΟΤ. Ιαματικές πηγές Ελλάδος. Διαθέσιμο στο: <https://www.iama.gr/ethno/Therm/triviza.html> [Ανακτήθηκε 8 Σεπτεμβρίου 2020].
- Opengov.gr. 2020. Άρθρο 17-Τουρισμός Υγείας | Υπουργείο Τουρισμού. Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/tourism/?p=1435> [Ανακτήθηκε 10 Αυγούστου 2020].
- Bankofgreece.gr. 2019. Ταξιδιωτικές Υπηρεσίες-Τράπεζα Της Ελλάδος. Διαθέσιμο στο: <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas/isozygio-plhrwmwn/taksidiwtikes-yphresies> [Ανακτήθηκε 8 Σεπτεμβρίου 2020].
- Ehtta.eu. 2020. Spa (Belgium) - Ehtta.Eu. Διαθέσιμο στο: <https://ehtta.eu/portal/spa-belgium/> [Ανακτήθηκε 11 Σεπτεμβρίου 2020].
- Ehtta.eu., 2020. Acqui Terme (Italy) - Ehtta.Eu. Διαθέσιμο στο: <https://ehtta.eu/portal/acqui-terme-italy/> [Ανακτήθηκε 11 Σεπτεμβρίου 2020].
- Ehtta.eu. 2020. Karlovy Vary Region (Czech Republic) - Ehtta.Eu. Διαθέσιμο στο: <https://ehtta.eu/portal/karlovy-vary-region/> [Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2020].
- Ekke.gr. 2017. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ). Διαθέσιμο στο: <https://www.ekke.gr/projects/estia/> [Ανακτήθηκε 9 Σεπτεμβρίου 2020].
- Ibm.com. 2020. IBM Knowledge Center. Διαθέσιμο στο: https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/en/SSLVMB_25.0.0/statistics_casestudies_project_ddita/spss/tutorials/corr_cars_npar.html [Ανακτήθηκε 9 Οκτωβρίου 2020].
- Kamena-vourla.gr. 2012. Καμένα Βούρλα. Διαθέσιμο στο: <http://www.kamena-vourla.gr/> [Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2020].
- Les Thermes de Spa., 2020. History of The Thermes of SPA. Διαθέσιμο στο: <https://www.thermesdespa.com/history-of-the-thermes-of-spa/> [Ανακτήθηκε 11 Σεπτεμβρίου 2020].
- Loutrakispa.gr., 2018. Loutraki Thermal Spa. Διαθέσιμο στο: <https://www.loutrakispa.gr/el> [Ανακτήθηκε 5 Σεπτεμβρίου 2020].
- Methana.com.gr., χ.η. Μέθανα: Τουριστική Ιστοσελίδα. Διαθέσιμο στο: <https://www.methana.com.gr/> [Ανακτήθηκε 6 Σεπτεμβρίου 2020].
- Mintour.gov.gr., 2017. Υπουργείο Τουρισμού. Διαθέσιμο στο: <http://www.mintour.gov.gr/> [Ανακτήθηκε 8 Σεπτεμβρίου 2020].
- SRI International., 2010. Spas and The Global Wellness Market: Synergies and Opportunities - SRI International. Διαθέσιμο στο: <https://www.sri.com/publication/spas-and-the-global-wellness-market-synergies-and-opportunities/> [Ανακτήθηκε 10 Αυγούστου 2020].
- VisitEdipsos.gr., 2020. Λουτρά Αιδηψού. Διαθέσιμο στο: <https://www.visitedipsos.gr/> [Ανακτήθηκε 5 Σεπτεμβρίου 2020].

- Visit Acqui Terme., 2020. *Visit Acqui Terme-Sito Turistico Ufficiale*. Διαθέσιμο στο: <https://turismo.comuneacqui.it/?lang=en> [Ανακτήθηκε 11 Σεπτεμβρίου 2020].
- Zivykraj.cz., 2012. *Living Land-Official Guide Of The Karlovy Vary Region*. Διαθέσιμο στο: <http://www.zivykraj.cz/en/> [Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2020].

Νομοθετικές διατάξεις

- ΦΕΚ 3169ΑΕ/1/05-05-2009. *Σύσταση της Ανώνυμης Εταιρείας με την επωνυμία «ΛΟΥΤΡΑ ΣΜΟΚΟΒΟΥ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο.Τ.Α.»*. Διαθέσιμο στο: https://www.eetaa.gr/np/mhtrwo_np/pdf/2009/fek_3169ae.pdf [Ανακτήθηκε 28 Αυγούστου 2020].
- Νομοθετικό Πλαίσιο Ιαματικών Πηγών - Επενδυτικά Κίνητρα, 2019. Traveldailynews.gr. Διαθέσιμο στο: <https://traveldailynews.gr/hypostyles/article/637> [Ανακτήθηκε 5 Σεπτεμβρίου 2020].
- Νόμος υπ' αριθμ. 3498-ΦΕΚ 230/Α'/24.10.2006. *Ανάπτυξη ιαματικού τουρισμού και λοιπές διατάξεις*. Διαθέσιμο στο: https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/154547/nomos-3498-2006 [Ανακτήθηκε 5 Σεπτεμβρίου 2020].

Παράρτημα 1: Σύνολο εισιτηρίων ανά Περιφέρεια (2005-2016)

Περιφέρεια	Εισιτήρια ανά έτος												
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Σύνολο
Ανατολική Μακεδονία – Θράκη	118.801	123.825	123.275	112.474	112.212	91.072	77.169	49.791	43.836	37.983	37.620	35.431	963.589
	6,00%	6,00%	5,46%	4,94%	4,82%	4,43%	4,87%	5,69%	4,99%	4,38%	4,38%	3,82%	5,08%
Κεντρική Μακεδονία	484.624	498.981	627.511	678.300	724.054	679.310	616.746	440.054	447.786	449.785	450.910	491.355	6.589.416
	24,49%	24,20%	27,77%	29,77%	31,17%	33,04%	38,88%	50,26%	50,87%	51,85%	52,47%	52,96%	34,76%
Δυτική Μακεδονία	550	22.700	26.800	20.900	21.000	16.000	4.505	1.264	2.162	2.624	2.094	2.029	121.628
	0,03%	1,10%	1,19%	0,92%	0,90%	0,78%	0,28%	0,14%	0,25%	0,19%	0,24%	0,22%	0,64%
Ήπειρος	42.936	45.570	46.892	44.919	46.189	41.552	26.569	6.860	5.521	5.930	4.984	4.432	322.264
	2,17%	2,21%	2,08%	1,97%	1,98%	2,02%	1,68%	0,78%	0,63%	0,68%	0,457%	0,48%	1,70%
Θεσσαλία	88.693	96.641	93.080	94.445	98.474	87.517	63.172	35.590	33.360	28.964	30.007	30.602	780.545
	4,48%	4,69%	4,12%	4,14%	4,24%	4,26%	3,98%	4,06%	3,79%	3,34%	3,49%	3,30%	4,12%
Δυτική Ελλάδα	113.328	115.301	99.142	113.752	110.276	101.722	75.124	25.252	20.903	19.895	20.569	23.951	839.215
	5,73%	5,59%	4,39%	4,99%	4,75%	4,95%	4,74%	2,88%	2,37%	2,29%	2,39%	2,58%	4,43%
Στερεά Ελλάδα	740.508	767.927	831.874	799.641	771.698	642.751	407.427	130.443	116.847	100.889	86.884	89.012	5.467.901
	37,42%	37,24%	36,81%	35,09%	33,22%	30,38%	25,69%	14,90%	13,28%	11,63%	10,11%	9,59%	28,85%
Αττική	227.549	224.576	228.457	219.920	228.441	206.458	156.689	111.354	121.347	124.834	135.283	130.776	2.115.684
	11,50%	10,89%	10,11%	9,65%	9,83%	10,04%	9,88%	12,72%	13,79%	14,39%	15,74%	14,10%	11,16%
Πελοπόννησος	65.592	64.492	62.459	60.764	67.852	85.457	68.432	29.276	27.036	36.600	38.138	45.857	651.980
	3,31%	3,13%	2,76%	2,67%	2,92%	4,16%	4,31%	3,34%	3,07%	4,22%	4,44%	4,94%	3,44%
Βόρειο Αιγαίο	87.986	92.812	106.151	118.489	128.166	110.470	81.147	40.271	56.317	56.265	49.106	66.476	993.656
	4,45%	4,50%	4,70%	5,20%	5,52%	5,37%	5,12%	4,60%	6,40%	6,49%	5,71%	7,16%	5,24%
Νότιο Αιγαίο	8.601	9.432	14.029	15.034	14.912	11.897	9.109	5.442	4.973	4.671	3.946	7.852	109.898
	0,43%	0,46%	0,62%	0,66%	0,64%	0,58%	0,57%	0,62%	0,56%	0,54%	0,46%	0,85%	0,58%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΙΣΙΤΗΡΙΩΝ	1.979.168	2.062.257	2.259.670	2.278.638	2.323.274	2.056.206	1.586.096	857.597	880.188	867.440	859.451	927.791	18.955.776
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Πίνακας 1. Σύνολο εισιτηρίων ανά Περιφέρεια (2005-2016), Πηγή: Ίδια επεξεργασία από στοιχεία ΕΚΚΕ (2017).

Παράρτημα 2. Ερωτηματολόγιο έρευνας**Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας****ΔΠΜΣ «Σχεδιαμός και Ανάπτυξη Τουρισμού και Πολιτισμού»****ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ**

Η παρούσα έρευνα εκπονείται στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας με τίτλο «**Ιαματικός Τουρισμός: Διερεύνηση της εικόνας και της απήχησης επισκεπτών στα Λουτρά Σμοκόβου**» για την ολοκλήρωση των σπουδών της φοιτήτριας Τσιόγκα Αθηνάς στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Τουρισμού και Πολιτισμού» του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Θα ήταν τιμή μας να ακούσουμε τη γνώμη σας σχετικά με αυτό το είδος τουρισμού και να συμβάλλετε στην έρευνά μας. Με εκτίμηση προς το πρόσωπό σας, οι απαντήσεις είναι ΑΝΩΝΥΜΕΣ. Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου διαρκεί 12-15 λεπτά.

Απαντήστε σε ΟΛΕΣ τις ερωτήσεις.

A. ΕΝΟΤΗΤΑ – ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗΣ

1. Πόσο σημαντικοί είναι για εσάς οι παρακάτω λόγοι που σας οδήγησαν στο να επισκεφτείτε τα λουτρά; (Κυκλώστε τον αριθμό που αντιπροσωπεύει περισσότερο τη θέση σας από το 1 έως το 5, για κάθε γραμμή ξεχωριστά)

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Ύαση/θεραπεία προβλημάτων υγείας	1	2	3	4	5
Πρόληψη προβλημάτων υγείας	1	2	3	4	5
Ευεξία	1	2	3	4	5
Χαλάρωση	1	2	3	4	5
Ψυχαγωγία	1	2	3	4	5

2. Τα λουτρά τα επισκεφθήκατε: (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)

- Μόνος/η (1 άτομο)
- Εσείς και ακόμη ένα άτομο (2 άτομα)
- Παρέα (3-7 άτομα)
- Ως μέλος ενός γκρουπ/ομάδας (8 άτομα και πάνω)

3. Πόσο διάστημα παραμένετε στα λουτρά Σμοκόβου; (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)

- Ημερήσια επίσκεψη
- 2-4 ημέρες
- 5-7 ημέρες
- Πάνω από 7 ημέρες

4. Η επίσκεψή σας στα λουτρά συνδυάστηκε με κάποια άλλη δραστηριότητα; (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)

- Ήρθα μόνο για λουτροθεραπεία
- Το συνδύασα και με άλλη δραστηριότητα εκτός λουτρών (Αναψυκτήριο, εστιατόριο, φούρνος)
- Επισκέφθηκα την ευρύτερη περιοχή (Λίμνη Σμοκόβου, Λουτροπηγή)
- Επισκέφθηκα συγγενείς/φίλους
- Άλλο .....

5. Με ποιες άλλες δραστηριότητες αναψυχής θα θέλατε να ασχοληθείτε κατά την παραμονή σας στα λουτρά

Σμοκόβου; .....

B. ΕΝΟΤΗΤΑ – ΛΟΥΤΡΑ ΣΜΟΚΟΒΟΥ

6. Ποιοι παράγοντες σας επηρέασαν ώστε να επιλέξετε τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία; (Κυκλώστε τον αριθμό που αντιπροσωπεύει περισσότερο τη θέση σας από το 1 έως το 5, για κάθε γραμμή ξεχωριστά)

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Μένω κοντά	1	2	3	4	5
Σύσταση γιατρού	1	2	3	4	5
Σύσταση γνωστού/φίλου/συγγενή	1	2	3	4	5
Διαφήμιση (τουριστικό γραφείο, εφημερίδα)	1	2	3	4	5
Διαδίκτυο (Facebook, ιστοσελίδα)	1	2	3	4	5

7. Πόσες φορές έχετε επισκεφθεί τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία; (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)

- Έρχομαι πρώτη φορά
- Έχω έρθει για λουτροθεραπεία άλλες 2-4 φορές
- Έχω έρθει για λουτροθεραπεία άλλες 5-10 φορές
- Έχω έρθει για λουτροθεραπεία πάνω από 10 φορές

8. Ποιες από τις παρακάτω υπηρεσίες χρησιμοποιείτε περισσότερο κατά την επίσκεψή σας στα λουτρά Σμοκόβου; (Απαντήστε βάζοντας σε σειρά προτίμησης τις 4 αγαπημένες σας υπηρεσίες; 1=Πάρα πολύ ελκυστική, 2=Πολύ ελκυστική, 3=Ελκυστική, 4=Λιγότερο ελκυστική)

- Ιαματική δεξαμενή (Πισίνα)
- Σάουνα
- Χαμάμ
- Ατομικοί λουτήρες (Απλοί)
- Ατομικοί λουτήρες (Υδρομασάζ)
- Χαλαρωτικό μασάζ
- Εισπνοές
- Ρινοπλύσεις

9. Έχετε επισκεφτεί άλλα λουτρά στην Ελλάδα ή/και στο εξωτερικό; (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)

- Ναι Όχι

10. Αν απαντήσατε «Ναι» στην προηγούμενη ερώτηση πείτε μας την ονομασία ή/και τον τόπο του λουτρού που σας άρεσε πιο πολύ. Αν απαντήσατε «Όχι» μεταβείτε στην ερώτηση 11.

.....
 .....

Γ. ΕΝΟΤΗΤΑ – ΒΑΘΜΟΣ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

11. Παρακαλώ δηλώστε πόσο ευχαριστημένος/η είστε από την επίσκεψή σας στα λουτρά Σμοκόβου σε ότι αφορά τα παρακάτω (Κυκλώστε τον αριθμό που αντιπροσωπεύει περισσότερο τη θέση σας από το 1 έως το 5, για κάθε γραμμή ξεχωριστά)

	Πολύ δυσανεστημέ νος/η	Λίγο δυσανεστημέ νος/η	Ούτε ευχαριστημένος/ η –Ούτε δυσανεστημένος /η	Λίγο ευχαριστημένος /η	Πολύ ευχαριστημένος /η
Περιβάλλον χώρος	1	2	3	4	5
Χώρος αναμονής	1	2	3	4	5
Αποδυτήρια	1	2	3	4	5
Χώρος ντους	1	2	3	4	5
Χώρος WC	1	2	3	4	5
Χώρος πισίνας	1	2	3	4	5
Ποιότητα νερού	1	2	3	4	5
Ποιότητα υπηρεσιών	1	2	3	4	5
Ποιότητα υποδομών	1	2	3	4	5
Καθαριότητα	1	2	3	4	5
Ασφάλεια (από κλοπές, ατυχήματα κ.ά.)	1	2	3	4	5
Χρόνος αναμονής	1	2	3	4	5
Εξυπηρέτηση προσωπικού	1	2	3	4	5
Κόστος υπηρεσιών	1	2	3	4	5
Προσβασιμότητα	1	2	3	4	5
Συνολική εμπειρία	1	2	3	4	5

12. Θα συστήνατε τα λουτρά Σμοκόβου για λουτροθεραπεία σε κάποιο άλλο άτομο; (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)

Ναι Όχι Ίσως

13. Ποιοι παράγοντες κατά τη γνώμη σας θα πρέπει να βελτιωθούν στη λειτουργία των λουτρών Σμοκόβου;

Δ. ΕΝΟΤΗΤΑ – ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

14. Αναφέρετε τον τόπο μόνιμης κατοικίας .....

15. Φύλο (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)

Άντρας Γυναίκα

16. Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκετε; (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)

18-24 25-34 35-44

45-60 60 και άνω **17. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;** (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)Άγαμος/η Έγγαμος/η Χήρος/α Διαζευγμένος/η **18. Το επίπεδο εκπαίδευσής σας** (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)Δεν αποφοίτησα από το Δημοτικό Απόφοιτος/η Δημοτικού Απόφοιτος/η Γυμνασίου Απόφοιτος/η Λυκείου Απόφοιτος/η ΑΕΙ/ΤΕΙ Απόφοιτος/η Μεταπτυχιακού/Διδακτορικού **19. Ποια είναι η κύρια δραστηριότητά σας;** (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)Δημόσιος υπάλληλος Ιδιωτικός υπάλληλος Ελεύθερος επαγγελματίας Αγρότης/Κτηνοτρόφος Συνταξιούχος Οικιακά Άνεργος Φοιτητής/ρια **20. Σε ποια κατηγορία ανήκει το μηνιαίο καθαρό εισόδημά σας;** (Απαντήστε βάζοντας ένα X στο αντίστοιχο κουτάκι)<400 400,01-800 800,01-1200 1200,01-1600 1600,01-1800 >1800,01 **ΣΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΟΝΟ ΣΑΣ**

Παράρτημα 3. Πίνακες ελέγχου κανονικότητας

Οι παρακάτω πίνακες προέκυψαν από τον έλεγχο κανονικότητας των μεταβλητών που χρησιμοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή των αποτελεσμάτων της έρευνας. Προκειμένου η κατανομή των δεδομένων να ακολουθεί κανονική κατανομή θα πρέπει η Asymp. Sig. (2-tailed) να είναι μεγαλύτερη από το 0,05 ($>0,05$) (το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας συνήθως ορίζεται ίσο με 0.05 ή 5%). Όπως παρατηρούμε από τους πίνακες¹⁰ παρακάτω, όλες οι τιμές που λαμβάνει η Sig. είναι μικρότερες του 0,05 ($<0,05$). Συνεπώς, το δείγμα μας δεν ακολουθεί την κανονική κατανομή.

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test						
		A1a	A1b	A1c	A1d	A1e
N		300	300	300	300	300
Normal Parameters	Mean	2,810	3,153	4,217	4,570	3,750
	Std. Deviation	1,5127	1,4224	,8750	,7304	1,2752
Most Extreme Differences	Absolute	,188	,161	,265	,412	,223
	Positive	,188	,155	,185	,278	,163
	Negative	-,144	-,161	-,265	-,412	-,223
Kolmogorov-Smirnov Z		3,249	2,786	4,584	7,135	3,865
Asymp. Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000	,000

Πινάκας Παραρτήματος 3.1. Έλεγχος κανονικότητας των κινήτρων των επισκεπτών

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test			
		A2	A3
N		300	300
Normal Parameters	Mean	2,423	1,433
	Std. Deviation	,7159	,8840
Most Extreme Differences	Absolute	,266	,445
	Positive	,266	,445
	Negative	-,246	-,312
Kolmogorov-Smirnov Z		4,610	7,702
Asymp. Sig. (2-tailed)		,000	,000

Πινάκας Παραρτήματος 3.2. Έλεγχος κανονικότητας του αριθμού των ατόμων και του διαστήματος των επισκεπτών που παραμένουν στα λουτρά Σμοκόβου

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test							
		B6a	B6b	B6c	B6d	B6e	B7
N		300	300	300	300	300	300
Normal Parameters	Mean	2,850	1,863	3,567	1,607	1,870	2.033
	Std. Deviation	1,5735	1,4555	1,3608	1,0208	1,2075	1.1474
Most Extreme Differences	Absolute	,185	,413	,232	,381	,324	.273
	Positive	,185	,413	,146	,381	,324	.273
	Negative	-,161	-,277	-,232	-,276	-,236	-.184
Kolmogorov-Smirnov Z		3,213	7,161	4,011	6,591	5,619	4.724
Asymp. Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000	,000	.000

Πινάκας Παραρτήματος 3.3. Έλεγχος κανονικότητας των παραγόντων επηρεασμού επιλογής των λουτρών και της συχνότητας επίσκεψης

¹⁰ Ο πίνακας ελέγχου κανονικότητας των μεταβλητών που μετρούν την ικανοποίηση των επισκεπτών ήταν αδύνατο να εμφανιστεί στην εργασία εξαιτίας του μεγάλου όγκου του. Οι τιμές Sig. που προέκυψαν ήταν μικρότερες του 0,05 ($<0,05$).

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test							
		D15	D16	D17	D18	D19	D20
N		300	300	300	300	300	300
Normal Parameters	Mean	1,507	3,390	1,773	4,720	3,187	3,150
	Std. Deviation	,5008	1,1586	,7049	1,0058	2,0179	1,3931
Most Extreme Differences	Absolute	,344	,224	,307	,246	,217	,200
	Positive	,338	,126	,307	,174	,217	,200
	Negative	-,344	-,224	-,286	-,246	-,139	-,137
Kolmogorov-Smirnov Z		5,965	3,881	5,321	4,266	3,756	3,456
Asymp. Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000	,000	,000

Πινάκας Παραρτήματος 3.4. Έλεγχος κανονικότητας των δημογραφικών στοιχείων